

Запитання з дисципліни «Аграрне право»

1.	Що таке предмет аграрного права?	3
2.	Які методи притаманні аграрному праву?.....	3
3.	Які основні принципи аграрного права?	4
4.	Що таке аграрне право як наука і навчальна дисципліна?.....	4
5.	Що являє собою система аграрного права?.....	4
6.	Які функції аграрного права та його визначення?	5
7.	Що таке джерела (форми) аграрного права?.....	6
8.	Як класифікуються джерела (форми) аграрного права?	6
9.	Яке значення Конституції і законів України як джерел (форм) аграрного права?.....	7
10.	Яке місце і значення указів Президента України в системі джерел аграрного права?.....	8
11.	Яка класифікація і юридична сила локальних нормативно-правових актів, як джерел аграрного права? ..	8
12.	Яке значення має узагальнення судової практики у забезпеченні належного правозастосування в АПК?..	8
13.	Які проблеми потребують вирішення при вдосконаленні аграрного законодавства?.....	9
14.	Які поняття, завдання та основні напрямки державного регулювання сільського господарства в Україні? .	10
15.	Які методи державного регулювання застосовуються у сільському господарстві?.....	10
16.	Які органи здійснюють державне регулювання та управління сільським господарством та їх повноваження?	11
17.	Які принципи та система органів, що здійснюють державне регулювання та управління сільським господарством?	12
18.	Які поняття та сутність виробничо-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в АПК?	12
19.	Яке правове регулювання виробничої господарської діяльності?.....	13
20.	Як здійснюється планування виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств? 14	
21.	Як здійснюється правове регулювання фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств та її поняття?	14
22.	Які форми розрахунків застосовуються сільськогосподарськими товаровиробниками за їх зобов'язаннями? .	15
23.	Які вимоги ставляться до якості сільськогосподарської продукції та яка її правова регламентація?	16
24.	Які права та обов'язки мають сільськогосподарські підприємства щодо організації виробництва в основних галузях сільського господарства?.....	16
25.	Як здійснюється правова регламентація підсобних виробництв та промислів?	17
26.	Що слід розуміти під аграрними правовідносинами?	17
27.	З яких елементів складаються аграрні правовідносини?	17
28.	Який зміст аграрних правовідносин?	18
29.	Як класифікуються аграрні правовідносини?	18
30.	На яких підставах виникають, змінюються та припиняються внутрішні і зовнішні правовідносини?	19
31.	Що слід розуміти під організацією та дисципліною праці на сільськогосподарському підприємстві?.....	19
32.	Яка правова регламентація внутрішнього трудового розпорядку в сільськогосподарських підприємствах? 20	
33.	Який правовий статус підрядно-орендних утворень як форми організації праці в сільськогосподарських підприємствах?	20
34.	Як забезпечується охорона праці працівників сільського господарства?.....	21
35.	В чому полягає відповідальність та які її види застосовуються в аграрному праві?.....	21
36.	Який порядок застосування та зняття стягнень з працівників сільськогосподарських підприємств?	21
37.	Які види матеріальної відповідальності працівників сільського господарства передбачені законодавством за шкоду, заподіяну ними підприємству, організації при виконанні трудових обов'язків?.....	22
38.	В якому порядку відшкодовуються збитки, що сталися внаслідок загибелі або розкрадання худоби та птиці?	23
39.	Які принципи та особливості оплати праці та розподілу прибутків в сільськогосподарських підприємствах?.....	23
40.	Якими нормативно-правовими і локальними актами регулюються відносини по оплаті праці в сільськогосподарських підприємствах?.....	24
41.	Які види, форми і системи оплати праці застосовуються у сільськогосподарських підприємствах?.....	24
42.	Які проблеми соціального розвитку села на сучасному етапі?.....	26
43.	Який правовий режим об'єктів соціальної сфери села?	26
44.	Які права та обов'язки сільськогосподарських підприємств щодо будівництва об'єктів культурно-побутового і спортивно-оздоровчого призначення?	27
45.	В чому полягає правова регламентація?.....	27
46.	На яких умовах здійснюється підготовка фахівців необхідних професій?	28
47.	Які особливості договорів в АПК? Як вони класифікуються?	29
48.	Які договори опосередковують матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників?	29
49.	На основі яких договорів здійснюється виробничо-технічне обслуговування сільськогосподарських підприємств?	29

50.	За допомогою яких договорів здійснюється реалізація сільськогосподарської продукції?	30
51.	Які характерні риси, зміст та ознаки договору оренди землі?	31
52.	Які договірні відносини застосовуються для здійснення юридичного обслуговування сільськогосподарських підприємств?	31
53.	Як класифікуються аграрні товаровиробники за правовим статусом?	32
54.	Який правовий статус державного сільськогосподарського підприємства?	33
55.	Який порядок реорганізації та ліквідації сільськогосподарських підприємств кооперативного, корпоративного типів та державних підприємств?	33
56.	Чому агро біржа виступає як суб'єкт аграрного права?	34
57.	Які особливості правового становища працівників державних сільськогосподарських підприємств?	34
58.	Який порядок і умови виникнення членства в сільськогосподарських підприємствах кооперативного типу?	35
59.	Які підстави, порядок та умови припинення права членства в сільськогосподарських підприємствах кооперативного типу?	35
60.	Яка система органів управління в сільськогосподарському підприємстві кооперативного типу?	36
61.	Які повноваження вищого органу управління сільськогосподарським підприємством кооперативного типу?	37
62.	Які повноваження правління сільськогосподарського підприємства кооперативного типу?	37
63.	Яка система управління в державних сільськогосподарських підприємствах?	38
64.	Яка компетенція зборів (конференції) трудового колективу підприємства?	38
65.	Яка компетенція керівника (директора) державного підприємства?	38
66.	Який порядок створення кооперативу та його реєстрації?	39
67.	На які види підрозділяються сільськогосподарські кооперативи?	40
68.	Який склад майнових фондів кооперативу та їх правовий режим?	40
69.	Який порядок реорганізації та ліквідації сільськогосподарських кооперативів?	41
70.	Які основні риси і ознаки фермерського господарства?	42
71.	Який порядок створення фермерського господарства?	42
72.	Який правовий режим майна фермерського господарства?	43
73.	Які особливості господарської діяльності фермерського господарства?	43
74.	Які умови та порядок припинення діяльності фермерського господарства?	43
75.	Як визначається поняття особистого селянського господарства? Які його ознаки?	44
76.	Який правовий режим майна особистого селянського господарства?	44
77.	Який правовий режим земельних ділянок, які надаються для ведення особистого селянського господарства?	45
78.	Які основні напрями земельної реформи у сільському господарстві?	45
79.	Як визначити поняття та склад земель сільськогосподарського призначення?	45
80.	Який суб'єктний склад правовідносин по володінню, користуванню та розпорядженню земельними ділянками сільськогосподарського призначення?	46
81.	Які підстави виникнення та припинення прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення сільськогосподарських підприємств?	47
82.	Як припиняється право сільськогосподарських підприємств по володінню, користуванню і розпорядженню земельними ділянками сільськогосподарського призначення?	47
83.	Який порядок приватизації земельних ділянок сільськогосподарського призначення?	48
84.	Які права та обов'язки власників та користувачів земельних ділянок сільськогосподарського призначення?	48
85.	Які правові засади та порядок паювання землі?	49
86.	Що слід розуміти під фіксованим податком?	50
87.	Який правовий режим майна державних сільськогосподарських підприємств?	50
88.	Які джерела формування майна державного сільськогосподарського підприємства?	51
89.	Яка сутність, особливості й відмінності права власності, господарського відання та оперативного управління?	51
90.	Який правовий режим основних, оборотних та інших фондів державних аграрних підприємств?	51
91.	Як організаційно і юридичне забезпечується раціональне використання земель сільськогосподарського призначення?	52
92.	Хто і в якому порядку здійснює контроль за раціональним використанням та охороною земель?	53
93.	Яку роль в забезпеченні раціонального використання земель сільськогосподарського призначення відіграє моніторинг земель?	53
94.	Які гарантії прав та інтересів суб'єктів АПК?	53
95.	Який судовий захист прав та інтересів сільськогосподарських товаровиробників?	54
96.	Який порядок досудового врегулювання спорів, що виникають з договірних відносин?	54
97.	Яка структура аграрного права зарубіжних країн?	55
98.	Які особливості систематизації та кодифікації аграрного законодавства в США, Англії, Франції та інших країнах?	55

Тема 1. ПРЕДМЕТ АГРАРНОГО ПРАВА

Що таке предмет аграрного права?

Аграрне право є однією із складових частин системи права України, які іменуються галузями права. Для їх розмежування використовуються такі категорії як предмет і метод правового регулювання.

Предметом аграрного права, як і будь-якої галузі, є визначене коло суспільних відносин, які регулюються нормами цієї галузі права. Отже, визначити предмет аграрного права — це означає встановити коло суспільних відносин, що регулюються його нормами.

Аграрне право (як спеціалізована галузь) регулює тісно пов'язані між собою інтегровані відносини в сфері сільськогосподарської діяльності майнового, земельного, трудового, господарського та організаційно-управлінського характеру в усій багатогранності їх прояву в процесі виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Таким чином, предмет аграрного права складає комплекс різноманітних, але взаємопов'язаних між собою відносин.

Мал. 1.

Віссю, основою цих відносин є суспільні відносини, які складаються в самому виробництві сільськогосподарської продукції. Саме ці відносини є визначальними серед інших відносин, в тому числі в сфері переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, створення матеріально-технічної бази аграрного виробництва, його виробничо-технічного обслуговування і т. ін. (Мал. 1).

Що таке аграрне право як наука і навчальна дисципліна?

Аграрне право як наука являє собою систему наукових знань про аграрне право, наукові теорії, уявлення і ідеї, концепції щодо предмету, методів, принципів, змісту аграрного права.

Якщо завдання галузі аграрного права полягає в комплексному регулюванні аграрних відносин, то завдання даної науки зводиться до дослідження закономірностей і ефективності цього регулювання. Вона покликана науковими методами сприяти розвитку аграрного законодавства, формуванню аграрного права, як однієї з галузей права.

Мал. 3.

Аграрне право як юридична навчальна дисципліна, — це система наукових знань про аграрне право як галузь права, обов'язкових для вивчення у відповідних навчальних закладах і в першу чергу юридичних. За допомогою цієї навчальної дисципліни вивчаються аграрне право і аграрне законодавство, аграрно-правові норми та їх ефективне застосування у виробничо-господарській, господарсько-підприємницькій, аграрно-

трудовій та інших видах діяльності. (Мал. 3).

Які методи притаманні аграрному праву?

Якщо за допомогою визначення предмета аграрного права вирішується питання про те, які суспільні відносини воно регулює, то за допомогою визначення методу вирішується питання про те, як само зазначені суспільні відносини регулюються нормами аграрного права

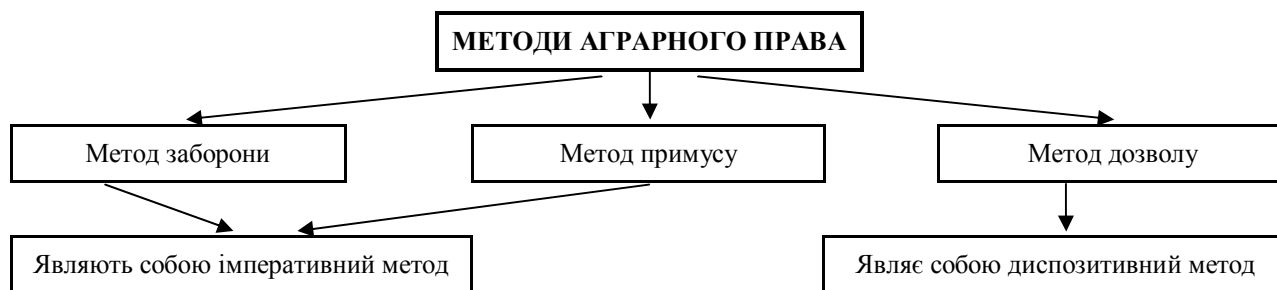
Таким чином, між цими правовими категоріями існує тісний зв'язок. Оскільки предмет аграрного права складають різноманітні взаємопов'язані комплексні відносини, то цим обумовлюється наявність різновидів методів аграрного права.

Отже, аграрному праву не притаманний якийсь особливий метод правового регулювання, останнє досягається поєднанням декількох методів, це сполучення і обумовлює характерне для цієї галузі правове регулювання.

Метод регулювання завжди повинен бути адекватним характеру і суті відносин, які регулюються.

В аграрному праві, як і в інших галузях права, методи правового регулювання являють собою встановлені або санкціоновані державою способи правового впливу, засоби, прийоми, завдяки яким встановлюються або реалізуються права суб'єктів правовідносин.

Вибір методу правового регулювання тих чи інших відносин, в тому числі і аграрних, здійснюється компетентним органом державної влади самостійно, а в непередбачених законом випадках при погодженні з іншими державними органами чи суспільними організаціями (наприклад, профспілковими чи іншими організаціями).

Мал. 2.

В аграрному праві застосовуються такі методи як: дозволу, примусу і заборони. (Мал. 2). Співвідношення цих методів в різні періоди функціонування сільського господарства було не однаковим.

Так, для командно-адміністративної системи був характерний метод примусу і заборони (імперативний метод).

Ринкова економіка не може розвиватись і нормально функціонувати на основі заборон, приписів і обмежень. Тому імперативний метод регулювання суспільних відносин повинен був поступитись в значній мірі, а в деяких сферах і повністю, диспозитивному методу, який надає більше свободи для прояву ініціативи, що знайшло відображення і пряме закріплення на конституційному рівні, а також в нормах спеціального законодавства. Такі норми, наприклад, містяться в Законах України «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про фермерське господарство» від 19.02.2003 р. // ВВР.— 2003.— № 45.— ст. 363.

Які основні принципи аграрного права?

Принципи аграрного права — це основоположні ідеї, що або висловлені в законі, або впливають з нього, відповідно до яких здійснюється регулювання аграрних відносин.

Основними принципами правового регулювання аграрних відносин в сучасний період є:

- всебічна охорона власності;
- свобода аграрного підприємництва і добровільність вибору форм господарювання;
- рівність учасників аграрних правовідносин;
- рівність правової захищеності різноманітних форм власності в агропромисловому комплексі;
- пріоритетність розвитку агропромислового комплексу;
- невтручання держави в господарську діяльність суб'єктів агропромислового комплексу;
- демократизація системи управління агропромисловим комплексом;
- державна підтримка агропромислового комплексу;
- матеріальна зацікавленість в результатах сільськогосподарської діяльності і праці;
- добровільність членства в підприємствах кооперативного та корпоративного типу і право безперешкодного виходу з цих утворень.

Принципи не є сталими. Відповідно до зміни основних завдань, які вирішуються в агропромисловому комплексі на тому чи іншому історичному етапі, змінюються і принципи правового регулювання.

Що являє собою система аграрного права?

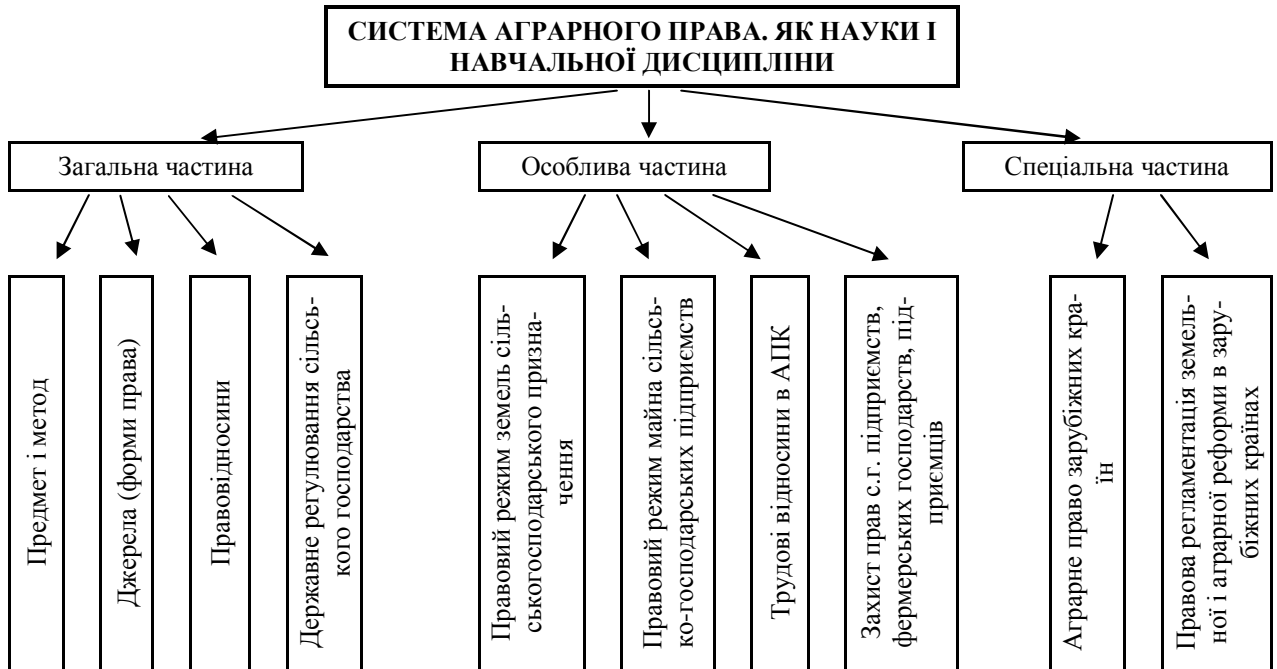
Система аграрного права — це структура галузі права, яка характеризується внутрішньо узгодженою єдністю, науково обґрунтованим, логічно послідовним розміщенням аграрно-правових інститутів, норми яких у комплексі закріплюють основні принципи, форми і порядок діяльності юридичних і фізичних осіб,

регулюють відносини, що виникають між ними, між ними і державою в процесі обробітку землі, виробництва, переробки та реалізації продукції сільського господарства.

Система аграрного права, як науки, і навчальної дисципліни складається із загальної, особливої й спеціальної частин.

Загальна частина охоплює інститути і положення, які мають значення для усього аграрного права: предмет і методи в аграрному праві; джерела (форми аграрного права); аграрні правовідносини; державне регулювання сільського господарства.

Особлива частина аграрного права складається з таких розділів: правовий режим земель сільськогосподарського призначення; правовий режим майна державних та комунальних сільськогосподарських підприємств; правове регулювання трудових відносин в сільському господарстві; захист прав сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств та інших підприємців.

Мал. 4.

Спеціальна частина аграрного права призначена основним рисам аграрного права зарубіжних країн, правовій регламентації земельних і аграрних реформ в зарубіжних країнах. (Мал. 4).

Які функції аграрного права та його визначення?

Аграрне право України як галузь права, що знаходиться в стадії становлення і формування, регулює тісно пов'язані між собою господарські, земельні, майнові, трудові та організаційно-управлінські відносини, які складаються в процесі виробництва і переробки сільськогосподарської продукції в агропромисловому секторі між сільськогосподарськими підприємствами і їх об'єднаннями, фермерськими і підсобними господарствами, іншими виробниками незалежно від форм власності, а також між ними і працівниками цих господарств.

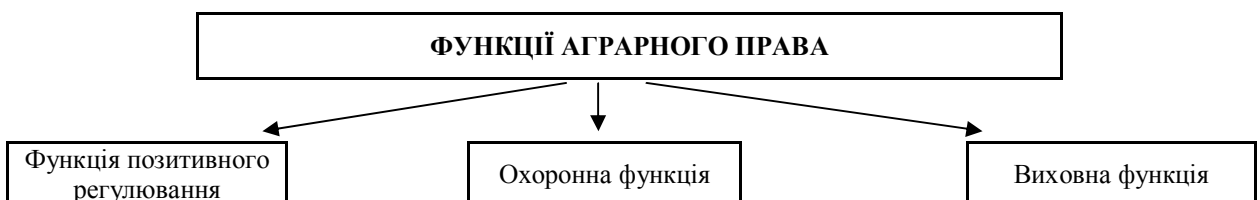
Функції аграрного права — це відображаючі його соціальне призначення спеціальні напрями правового регулювання відносин по виробництву, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції.

Головною функцією аграрного права є позитивне регулювання аграрних відносин. Це регулювання звичайних існуючих відносин, учасники яких — сільськогосподарські організаційно-правові утворення та окремі працівники — задовольняють свої життєві потреби.

Виконуючи цю функцію, аграрне право взаємодіє з іншими галузями права: земельним, цивільним, господарським, адміністративним, екологічним і т.ін.

Важливою функцією аграрного права є охоронна функція.

Виконання цієї функції здійснюється у взаємозв'язку з іншими галузями права. Так, за потраву посівів і насаджень до винних застосовуються норми адміністративного права, а в деяких випадках і кримінального.

Мал. 5.

Функцією аграрного права слід визначити і виховну (превентивну) функцію. Сутність цієї функції зво-

диться до вимог добросовісного виконання підприємцями та окремими працівниками АПК своїх прав та обов'язків. (Мал. 5).

Тема 2. ДЖЕРЕЛА (ФОРМИ) АГРАРНОГО ПРАВА

Що таке джерела (форми) аграрного права?

Джерела аграрного права — це зовнішня форма вираження волі народу в уніфікованих, дифініційованих нормативно-правових актах компетентних органів держави, а також волі колективів сільськогосподарських організацій (підприємств), органів суспільного управління селян, призначених для регулювання і охорони аграрних відносин, які складаються в сфері сільськогосподарської діяльності.

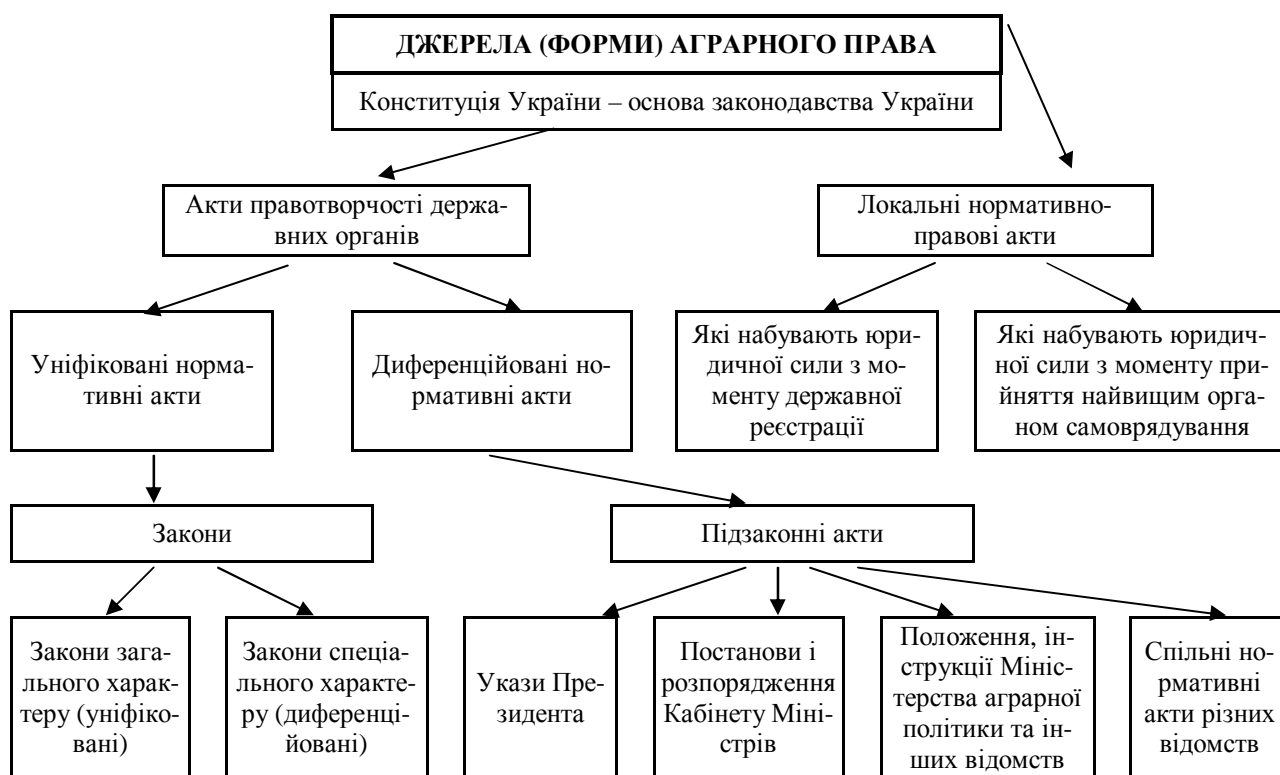
Це правові акти, що містять норми аграрного права як галузі, а також норми, які є в інших галузях національного і міжнародного законодавства, в тій їх частині, в якій вони регулюють аграрні відносини.

Це особлива форма вираження правил поведінки, яка робить їх загальнообов'язковими. Те чи інше правило поведінки, для того щоб стати юридично обов'язковим, повинно бути втілене в визначену правову форму, воно повинно бути виражене у вигляді закону, указу, постанови, наказу, інструкції і т. ін.

Оскільки аграрні правовідносини регулюються нормами не тільки аграрного права, але й інших галузей, то значна кількість норм міститься в джерелах суміжних галузей права (ЦК, Земельний кодекс, Кодекс України про адміністративні правопорушення т. ін.).

Як класифікуються джерела (форми) аграрного права?

Характерною особливістю джерел аграрного права є їх класифікація на уніфіковані й диференційовані, тобто які відносяться до усіх сільськогосподарських формувань (уніфіковані), чи окремих їх видів (диференційовані).

Мал. 6.

В аграрному праві, більше ніж в інших галузях права, в якості джерел права виступають акти санкціонованої і делегованої правотворчості.

Санкціонована діяльність — це багатогранна діяльність сільськогосподарських підприємств, органів самоуправління селян, фермерських та інших господарств, схвалена державою у відповідних нормативних актах.

Тобто держава надає юридичну силу вже розробленим нормативним актам сільськогосподарських підприємств і органів суспільного самоуправління селян.

Дозвіл держави сільськогосподарським кооперативам, акціонерним та іншим господарським товариствам, а також спілкам, товариствам, об'єднанням і іншим товаровиробникам в аграрному секторі видавати нормативні акти для регулювання аграрних відносин є не що інше як делегована правотворчість.

Класифікація джерел аграрного права може бути проведена і в залежності від юридичної сили актів державної правотворчості.

Найвищу юридичну силу має Конституція України, яка є основоположним законом, що лежить в основі аграрного права і аграрного законодавства, як і інших галузей права і законодавства.

Далі за своєю юридичною силою слід визначити закони країни.

Закони України — це нормативні акти, прийняті Верховною Радою України, яка за ст. 75 Конституції України є єдиним органом законодавчої влади України.

Законом України від 19 грудня 1992 року (ВВР.— 1993.— № 9. — Ст. 61) Кабінету Міністрів України до 20 травня 1993 року були делеговані повноваження видавати декрети, які також є джерелами аграрного права.

Джерелами аграрного права є також укази та розпорядження Президента України та постанови Уряду України.

Відомчі нормативні акти, тобто нормативно-правові акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, як джерела аграрного права, теж мають важливе значення в регулюванні аграрних відносин.

До джерел аграрного права належать і так звані локальні акти. Це нормативно-правові акти, прийняті керівництвом або найвищим органом самоврядування аграрних товаровиробників різних організаційно-правових форм.

Самостійними джерелами аграрного права необхідно вважати міжнародні правила, звичаї, а також конвенції, до яких приєдналася Україна. (Мал. б).

Яке значення Конституції і законів України як джерел (форм) аграрного права?

Конституція України, як Основний закон, складає фундамент для формування і розвитку аграрного права. Положення Конституції України визначають права, свободи та обов'язки людини і громадянина, що повною мірою поширюється і на селян, як учасників агропромислового виробництва в усіх його формах організації. Все, без виключення, законодавство України повинно відповідати положенням Конституції України.

Конституція України визнала землю, її надра, водні та інші природні ресурси об'єктами права власності українського народу. Від імені українського народу права власника здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування (ст. 13). Встановлені в ст.ст. 13, 14 Конституції земельні правомочності конкретизовано в Земельному кодексі України.

На підставі ст. 41 Основного закону України, в якій закріплено право кожного громадянина мати свою власність, і ст. 42, в котрій ідеться про право усіх громадян України на підприємницьку діяльність, а також ст. 36, яка визначає право громадян України на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації, селяни мають право об'єднуватись в сільськогосподарські кооперативи, спілки селян, акціонерні та інші господарські товариства і займатись будь-якою, не забороненою законом, підприємницькою діяльністю.

На основі конституційних норм розвивається і удосконалюється аграрне право і законодавство.

Велику роль в аграрному праві, як і в інших галузях, відіграють закони України — нормативні акти вищої юридичної сили.

Закони — це нормативні акти, прийняті Верховною Радою, яка за ст. 75 Конституції є єдиним органом законодавчої влади України.

На відміну від багатьох галузей українського права, аграрне право не має єдиного кодифікаційного законодавчого акта. Разом з тим прийнята значна кількість законів України, які регулюють ті чи інші відносини в АПК.

Важливе значення в регулюванні аграрних відносин мають такі закони як:

— «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» — від 17.10.91 р. // ВВР. — 1990. — № 45. — Ст. 602;

— «Про господарські товариства» — від 19.09.91 р.// ВВР. — 1991. — № 49. — Ст. 682;

— «Про фермерське господарство» — від 19.06.2003 р.// ВВР. — 2003. — № 45. — Ст. 363;

— «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» — від 10.07.96 р.// ВВР. — 1996. — № 41. — Ст. 188;

— «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. // ВВР.— 2003.— № 29.— Ст. 232;

— «Про сільськогосподарську кооперацію» — від 17.06.97 р.// ВВР. —1997. — № 39. — Ст. 261.

До джерел аграрного права входять й інші закони, присвячені тим чи іншим суспільним відносинам в аграрному секторі.

Таким, наприклад, є Закон України «Про насіння та садівний матеріал» від 26.12.2002 року // ВВР. — 2003. — № 13. — Ст. 92. Цей закон містить основні положення, що регулюють виробництво, реалізацію та використання насіння і садивного матеріалу сільськогосподарських, декоративних, лікарських та лісових рослин, на які затверджено державні стандарти, і правові відносини між виробниками та споживачами насіння і садивного матеріалу, а також охороняють їх права.

Закони «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 р. // ВВР. — 1993. — № 21. — Ст. 218 і «Про карантин рослин» від 30.06.93 р. // ВВР. — 1993. — № 14. — Ст. 352, регулюють відносини з приводу відчуження і припинення права на сорти рослин в Україні, а також містять загальні правові, організаційні та фінансово-економічні основи карантину рослин, регламентують діяльність державних органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб та громадян, спрямовану на запобігання завезенню та поширенню відсутніх на території України небезпечних шкідників, хвороб рослин і бур'янів.

Складову частину джерел аграрного права становлять закони про тваринництво в Україні. Зокрема Верховна Рада України прийняла Закон «Про племінну справу у тваринництві» від 21.12.1999 р. // ВВР.— 2000.— № 6-7.— Ст. 37, яким визначено загальні правові, економічні та організаційні основи племінного тваринництва.

Значна кількість законів прийнята Верховною Радою України відносно інших галузей сільськогосподарського виробництва.

Яке місце і значення указів Президента України в системі джерел аграрного права?

Джерелами аграрного права є також підзаконні акти. Серед них, перш за все, треба назвати укази і розпорядження Президента України.

Відповідно до ч. 3 ст. 106 Конституції України Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими для виконання на території України.

Укази Президента України видаються на розвиток чинного законодавства для термінового правового врегулювання питань, що мають загальнодержавне значення.

Саме в указах вирішено багато питань з реформування сільськогосподарських підприємств і організацій, проведення приватизації майна, а також прискорення земельної реформи, тобто питань, які не знайшли достатньої правової регламентації в інших законодавчих актах.

Так, зважаючи на актуальність земельної реформи, Президент своїм Указом від 13.15.1996 р. затвердив Положення про Державний комітет України по земельних ресурсах.

В цілях вирішення цієї важливої проблеми Президент України прийняв декілька указів, зокрема Указ від 10.11.1994 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва», Указ від 08.08.1995 р. «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарськими підприємствам і організаціям» та ін. Цими указами передбачено поділ земель на частки (паї), видання кожному членові колективного сільськогосподарського підприємства сертифіката про право на земельну частку (пай). Це право на земельну частку (пай) може бути об'єктом купівлі-продажу, дарування, міни, успадкування.

Відповідно до Указу Президента України від 3 грудня 1999 року протягом грудня 1999 року — квітня 2000 року реформовані колективні сільськогосподарські підприємства на основі приватної власності на землю.

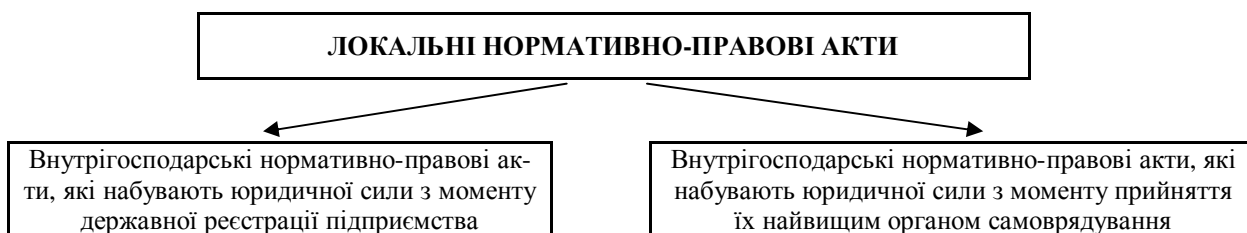
Цим Указом передбачений не тільки спрощений вихід із КСП, але й виділ земельних ділянок в натурі, а також можливість здачі їх і майна в оренду підприємствам, установам і організаціям, які використовують їх для сільськогосподарських потреб.

Яка класифікація і юридична сила локальних нормативно-правових актів, як джерел аграрного права?

Реформування колгоспів і радгоспів, створення нових сільськогосподарських формувань, які наділялись більшою свободою в здійсненні підприємницької діяльності і регулюванні внутрішньогосподарських відносин, призвело до значного розширення кола суспільних відносин, які регулюються локальними нормативними актами, що приймаються органами управління, самоуправління сільськогосподарських підприємств.

Внутрішньогосподарські нормативно-правові акти за порядком набуття юридичної сили поділяються на дві групи.

До першої групи належать внутрішньогосподарські нормативно-правові акти, які набувають юридичної сили з моменту реєстрації підприємства у відповідних державних органах. До них належать статут кооперативу чи іншого кооперативного підприємства, а в господарських товариствах, зокрема товариствах з обмеженою відповідальністю, — установчий договір та статут.

Мал. 7.

До другої — нормативно-правові акти, що набувають юридичної сили з моменту прийняття їх найвищими органами самоврядування товаровиробників — загальними зборами членів кооперативів, зборами акціонерів або учасників товариств з обмеженою відповідальністю тощо.

Характерними рисами локальних нормативних актів є те, що вони діють і мають юридичну силу тільки в межах того підприємства, яке їх прийняло. По колу осіб їх дія також розповсюджується, як правило, тільки на членів, учасників, акціонерів того товариства, яке прийняло цей нормативний акт.

Джерелами аграрного права є також такі внутрішньогосподарські акти, як Положення про оплату праці, Правила внутрішнього розпорядку, Положення про ревізійну комісію, Положення про основні функції керівників, працівників, спеціалістів і т. ін.

Ці акти відрізняються від актів індивідуального призначення тим, що вміщені в них правила є загальними, а індивідуальні мають конкретне застосування до конкретних осіб. (Мал. 7).

Яке значення має узагальнення судової практики у забезпеченні належного правозастосування в АПК?

Під судовою практикою слід розуміти діяльність суду загальної юрисдикції та господарського суду по однаковому застосуванню норм права при розгляді спорів.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій України» від 07.02.2002 р. //ВВР.— 2002.— № 27-28.— Ст. 170 Верховний суд України дає судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики, у разі необхідності визнає не чинними роз'яснення Пленуму вищого спеціалізованого суду (п. 2 ст. 47):

— звертається до Конституційного Суду України у випадках виникнення у судів загальної юрисдикції сумнівів при здійсненні ними правосуддя щодо конституційності за конів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів (п. 4 ст. 47);

— веде та аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, знайомиться в судах з практикою застосування законодавства.

Згідно з п. 5 ст. 48 цього Закону при Верховному Суді України утворюється Науково-консультативна рада.

Суддя Верховного Суду України аналізує судову практику, вносить в установленому порядку пропозиції щодо її поліпшення та удосконалення законодавства.

Ці роз'яснення є обов'язковими для судів, інших органів, посадових осіб, що застосовують закон, з приводу якого дано роз'яснення. Наприклад, Постанова Пленуму Верховного Суду України від 29.12.1992 р. «Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками».

Згідно з п. 1 ст. 38 Закону України «Про судоустрій України» від 07.02.2002 р. (ВВР. — 2002.— № 27-28.— Ст. 170) вищими судовими органами спеціалізованих судів є Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України, а також інші відповідні вищі спеціалізовані суди.

Пунктами 2, 3 ст. 39 названого Закону передбачено, що вищий спеціалізований суд веде та аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику, надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції України та законів у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики, дає спеціалізованим господарським судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції.

Прикладом цьому є інформаційний лист Вищого арбітражного (господарського) суду України від 06.06.1994 р. — № 1-8/370 «Про чинні нормативні акти з питань, що регулюють земельні правовідносини».

Питання про юридичну природу постанов Пленумів Верховного Суду України та спеціалізованого Вищого господарського суду є дискусійним. Одні правники висловлюють думку про те, що постанови Пленуму не формують нових норм права та їх не можна розглядати як джерела права. Інші, цієї ж точки зору дотримується і автор, розглядають постанови Пленуму Верховного Суду України джерелами права, в тому числі і аграрного, оскільки тлумачення закону в них носить офіційний характер і є складовою частиною правової норми, яка роз'яснюється. Іншими словами, постанови Пленуму виступають формою вираження права.

Велике значення має судова практика в удосконаленні законодавства. Вона виступає як критерій правильності і життєвості конкретних законів, є основою для формування нових законів і вдосконалення чинного законодавства. Верховний Суд України та Вищий господарський суд видають постанови з конкретних справ у порядку їх перегляду. Ці постанови слід відрізнити від зазначених вище, оскільки вони є обов'язковими тільки для конкретних судів, які приймали рішення у справі. Наприклад, Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.03.1993 р. «Про визнання незаконним рішення виконкому Немішайвської селищної Ради від 20 липня 1990 року».

Які проблеми потребують вирішення при вдосконаленні аграрного законодавства?

Сучасне аграрне законодавство України характеризується, по-перше, надмірною кількістю нормативно-правових актів. По-друге, аграрно-правові норми містяться в законах різних галузей права України: цивільного, земельного, екологічного, господарського, адміністративного та інших. По-третє, великою кількістю різноманітних, часто не узгоджених між собою відомчих нормативно-правових актів.

Це все обумовлює сучасні проблеми аграрного права і законодавства, а також аграрної правотворчості в Україні.

Вчені-аграрники по-різному підходять до вирішення цієї проблеми.

Одним із способів вирішення проблеми вдосконалення аграрного законодавства В.З. Янчук вважає прийняття аграрного кодексу. Інші вчені пропонують на першому етапі кодифікації прийняти Закон про сільське господарство.

Як спосіб вирішення проблеми аграрного законодавства в Російській Федерації вчені аграрники-правознавці вбачають у прийнятті основ аграрного (сільськогосподарського) законодавства.

З урахуванням усіх цих пропозицій і правових розробок слід погодитись з тим, що на сучасному етапі розвитку аграрного права і законодавства необхідно в найкоротший проміжок часу систематизувати аграрне законодавство таким чином, щоб не порушити систему та структурну побудову і цілісність інших галузей права, в яких знаходяться аграрно-правові норми.

Тема 3

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Які поняття, завдання та основні напрямки державного регулювання сільського господарства в Україні?

Відповідно до ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів господарювання, соціальну спрямованість економіки.

Постановою ВР України від 14.02.1992 р. // ВВР. — 1992. — № 20. — Ст. 27 та Положенням «Про Міністерство аграрної політики», затвердженого Указом Президента України від 07.06.2000 р. із змінами та доповненнями, визначені основні напрямки та завдання державного регулювання та управління сільським господарством.

Державне регулювання сільського господарства — це економічний вплив держави на виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, а також виробничо-технічне обслуговування і матеріально-технічне забезпечення агропромислового виробництва.

В умовах становлення ринкових відносин в аграрному секторі, яким притаманні свобода підприємницької діяльності, рівноправність всіх суб'єктів АПК і форм власності, на основі яких вони створюються, розвиток колективної демократії і самоврядування, було б неправильним повністю відмовитись від державного управління АПК. Звичайно це не адміністрування та керівництво, які були притаманні відносинам в агропромисловому секторі колишнього СРСР.

Державно-правове регулювання сільським господарством характеризується сукупністю заходів щодо визначення системи органів державного управління, які наділені відповідними повноваженнями в цій галузі, прийняттям та належним виконанням аграрних законів і нормативно-правових актів про сільське господарство.

Чинним законодавством визначені основні завдання державного регулювання та управління сільським господарством. До них відносяться:

- необхідність своєчасних перетворень і реформувань в АПК;
- завершення аграрної і земельної реформ;
- стабілізація і розвиток агропромислового виробництва;
- забезпечення продовольчої безпеки України;
- забезпечення якісним продовольством і сировиною населення;
- підтримка економічного пріоритету сільського господарства перед іншими галузями економіки;
- пріоритетність розвитку соціальної сфери села;
- зближення рівнів прибутків працівників сільського господарства і промисловості;
- захист вітчизняних товаровиробників у сфері агропромислового виробництва.

В чинному законодавстві визначені такі основні напрямки державного регулювання і управління:

- формування ринку землі і сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;
- фінансування, кредитування, страхування суб'єктів АПК;
- налагодження виробництва вітчизняної сільськогосподарської техніки, інших засобів сільськогосподарського виробництва;
- належне матеріально-технічне забезпечення товаровиробників технікою вітчизняного виробництва;
- захист вітчизняних виробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- розвиток науки і здійснення наукової діяльності в сфері агропромислового виробництва.

Які методи державного регулювання застосовуються у сільському господарстві?

Перебудова відносин в сільському господарстві потребує у відповідності з ними зміни методів і форм регулювання сільськогосподарських відносин.

З розвитком ринкових відносин і підприємництва в аграрному секторі, відмови від командно-адміністративних методів управління стали використовуватись в АПК такі методи:

- індикативного планування;
- прогнозування розвитку сільськогосподарського виробництва;
- застосування програмно-цілевих важелів та засобів в регулюванні та управлінні сільським господарством;
- забезпечення засобів прямого веління (імперативу) в регулюванні і управлінні державними сільськогосподарськими підприємствами, організаціями і установами;
- застосування нормативно-правових засобів, порад і рекомендацій в управлінні кооперативними і корпоративними товаровиробниками в АПК.

Нові методи регулювання забезпечують самостійність виробничо-господарської діяльності сільських товаровиробників, дозволяють ввести і закріпити свободу розпорядження власністю, формувати нову виробничу базу господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

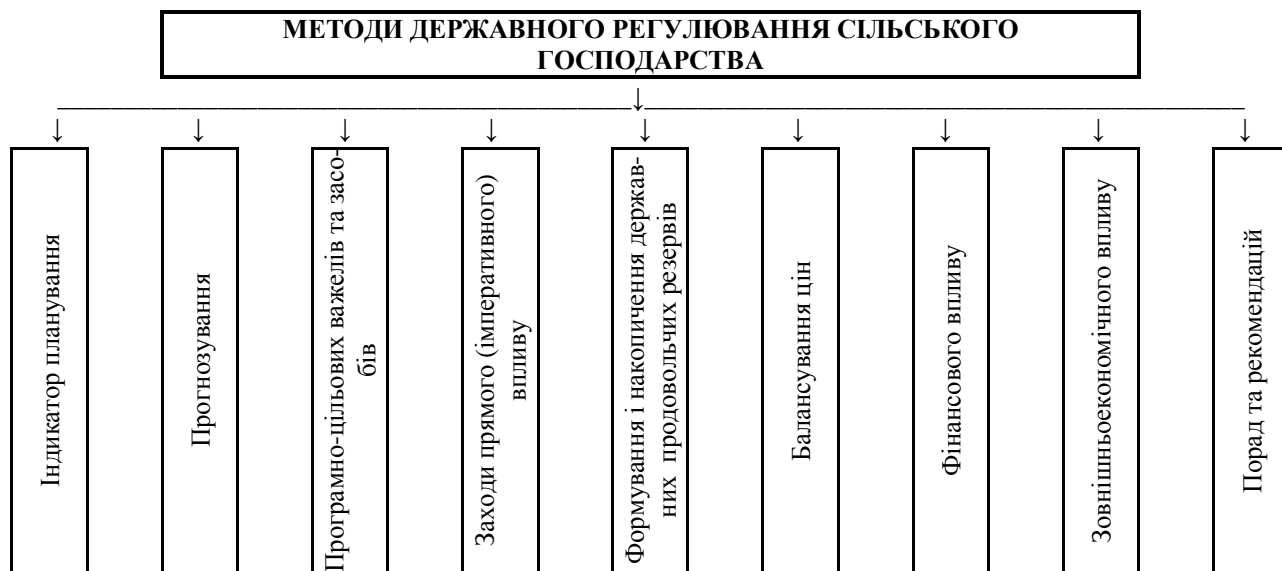
Основні методи державного регулювання закріплені в Конституції України, норми якої носять характер прямої дії.

Стосовно працівників сільськогосподарських підприємств юридичну силу прямої дії має норма ст. 48 Конституції, згідно з якою кожному громадянину належить право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Для державних сільськогосподарських підприємств, кооперативів, селянських (фермерських) господарств та інших товаровиробників обов'язковою є норма ст. 49 Конституції України про охорону здоров'я громадян, яка носить імперативний характер.

В регулюванні сільським господарством важливу роль відіграють методи порад та рекомендацій, що знаходять своє відображення в Примірних Статутах, Статутах підприємств та інших локальних нормативно-правових актах, інших актах органів самоуправління.

Державний регулятивний вплив відбивається як на галузі сільського господарства і АПК, так і на всій підприємницькій діяльності.

Мал. 8

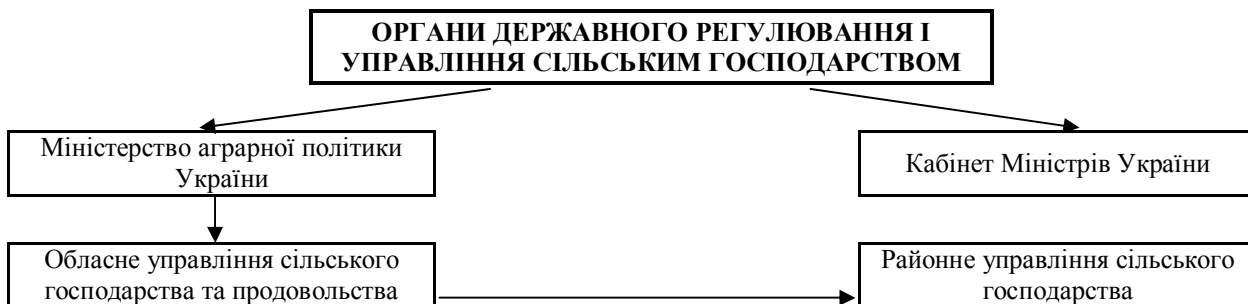
Свобода підприємницької діяльності в сільському господарстві, яка регулюється чинним законодавством, створює можливості суб'єктам АПК вибору організаційно-правових форм здійснення сільськогосподарського виробництва.

Через ці організаційно-правові форми, не втручаючись в господарську діяльність, в основному, шляхом рекомендацій та порад, державні органи здійснюють управління сільським господарством. (Мал. 8).

В сільському господарстві України можуть функціонувати кооперативи, акціонерні та інші господарські товариства, орендні та приватні підприємства, орендно-приватні підприємства, спілки селян, фермерські господарства, державні підприємства (конезаводи), наукові, дослідні установи (рибрадгоспи) та інші форми сільськогосподарського підприємництва.

Які органи здійснюють державне регулювання та управління сільським господарством та їх повноваження?

Центральним органом державного регулювання та управління сільським господарством є Міністерство аграрної політики України, яке відповідно до Указу Президента України від 15.06.1999 р. «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади» створене на базі Міністерства агропромислового комплексу України, Державного комітету рибного господарства, Комітету з питань садівництва, виноградарства і виробничої промисловості та Комітету харчової промисловості.

Мал. 9.

Відповідно до Положення про Міністерство аграрної політики України (Мінагрополітики України), затвердженого Указом Президента України від 07.06.2000 р., воно є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільського господарства, садівництва, виноградарства, харчової промисловості, рибного господарства, переробки сільськогосподарської продукції.

Мінагрополітики під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади.

В межах своїх повноважень на основі та на виконанні актів законодавства видає накази, які підлягають державній реєстрації, організовує і контролює їх виконання.

Органом державного управління землями є Державний комітет по земельних ресурсах (Держкомзем).

В областях управління землями здійснює обласне управління земельними ресурсами, а в районах — районні відділи земельних ресурсів, які входять до складу місцевих державних адміністрацій за принципом подвійного підпорядкування. (Мал. 9).

Які принципи та система органів, що здійснюють державне регулювання та управління сільським господарством?

В процесі реформування АПК та розвитку підприємницької діяльності і приватної власності на землю відбувається зміна принципів державного впливу на сільське господарство.

Старі принципи державного регулювання і управління як теоретично, так і практично втратили своє значення. А деякі з них, наприклад, принцип державного директивного планування, в сучасний момент повністю втратили своє значення, інші трансформувались в ринкових відносинах і набули іншого значення і відтінків стосовно розвитку і затвердження підприємницької діяльності аграрних товаровиробників.

В основу побудови організаційної структури державного регулювання і вдосконалення господарсько-економічного самоуправління в агропромисловому комплексі покладені такі основні принципи:

- упорядкування механізму управління державним сектором АПК;
- пріоритетного розвитку сільськогосподарського виробництва;
- пільгового кредитування і оподаткування;
- невтручання державних органів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств;
- вдосконалення ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, сировину і продовольство;
- здійснення державного регулювання переважно економічними методами;
- законності;
- захисту прав власника та ін.

Система органів державного регулювання та управління сільським господарством — це їх структура з чітким визначенням компетенції органів управління усіх рівнів, яка характеризується внутрішньою узгодженістю і цільовою спрямованістю на управління сільським господарством.

Державне регулювання і управління сільським господарством здійснюється органами державного управління сільським господарством, а також іншими органами державного управління, кожен з яких діє у межах своєї компетенції.

Центральним спеціальним органом в системі державного управління сільським господарством є Міністерство аграрної політики. Міністерство аграрної політики спрямовує свою діяльність через систему підрозділів у вигляді головних управлінь, відділів та органів контролю, спеціалізованих інспекцій тощо. Наприклад, головне управління економіки, головне управління зовнішніх економічних зв'язків, головне управління інвестиційної політики та ін., а також такі управління, як управління по соціальному розвитку села, управління соціально-трудових відносин і оргструктур, юридичне управління та ін.

Місцевими органами управління сільським господарством є обласні та районні управління агропромисловим комплексом.

Загальне регулювання та керівництво усіма галузями економіки, в тому числі і аграрної, здійснює Кабінет Міністрів України, а на місцях (область, район) — відповідні органи місцевої влади.

Тема 4

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Які поняття та сутність виробничо-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в АПК?

Виробничо-господарська діяльність — це діяльність суб'єктів господарювання (товаровиробників) незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, на яких вони базуються, по виробництву сільськогосподарської продукції, її переробці і реалізації, а також здійснення ними інших видів підприємницької діяльності, яка не заборонена законом.

Основним видом виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників є виробництво сільськогосподарської продукції. Саме цей вид діяльності і визначає головним чином їх виробничий профіль і особливості правового статусу.

Виробничо-господарська діяльність сільськогосподарських товаровиробників-підприємців має певну специфіку, обумовлену особливостями сільськогосподарського виробництва, його залежністю від кліматичних факторів, участю у виробничому процесі живих організмів, а також тим, що основним засобом виробництва є земля.

Сільськогосподарському виробництву притаманна широка внутрішньогосподарська та галузева спеціалізація. Відповідно до чинного законодавства — Законів України «Про господарські товариства», «Про фермерське господарство», «Про сільськогосподарську кооперацію» і інших сільськогосподарські товаровиробники самі обирають напрямки і профіль, тобто спеціалізацію виробничої діяльності.

Спеціалізацію сільськогосподарського виробництва визначають з урахуванням питомої ваги основної (провідної) галузі, на яку випадає до 25 відсотків товарної продукції в порівнянні з показниками іншої продукції, вироблюваної сільськогосподарськими товаровиробниками.

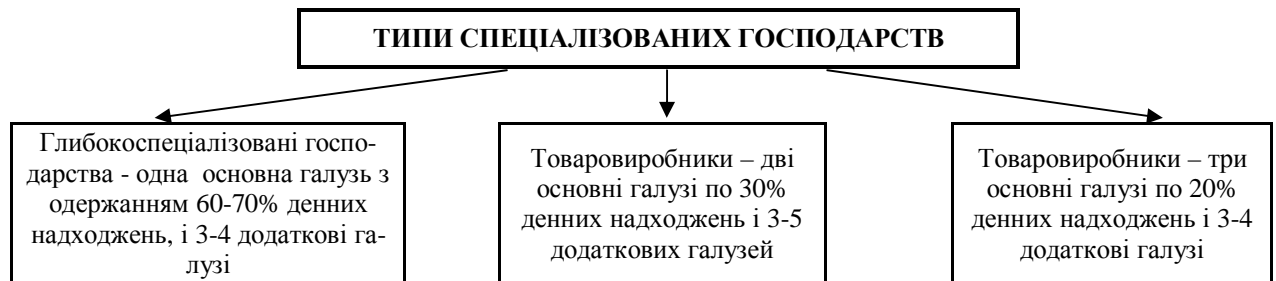
В АПК розрізняють зернові, овочеві, овочево-молочні, тваринницькі, птахівницькі, заготівельні та інші спеціалізації.

Одним із проявів спеціалізації є створення спеціалізованих господарств.

Відомі три типи спеціалізованих господарств:

а) глибокоспеціалізовані господарства з однією основною галуззю, від якої одержують 60—70 відсотків денних надходжень, та з декількома (3-4) додатковими галузями. Наприклад, по відгодівлі великої рогатої худоби, виноградарські, птахівницькі та ін.;

б) сільськогосподарські товаровиробники з двома основними галузями, кожна з яких забезпечує не менше 30 відсотків денних надходжень, та з декількома (3-5) додатковими галузями. Наприклад, овочево-молочні, тваринницько-овочеві тощо;

Мал. 10.

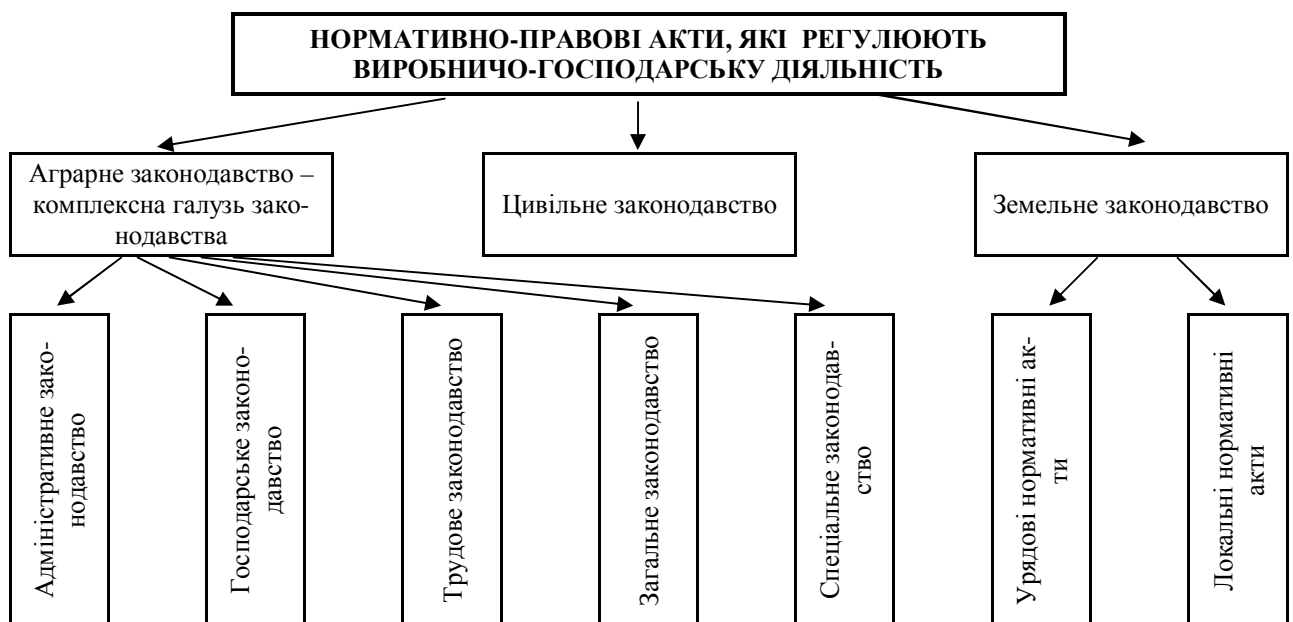
в) господарства комбінованої спеціалізації з трьома основними галузями, кожна з яких забезпечує не менш 20 відсотків денних надходжень, та з декількома (3-4) додатковими галузями виробництва. Наприклад, тваринницько-зерново-буряківничі, овоче-молочно-буряківничі тощо. (Мал. 10).

Яке правове регулювання виробничої господарської діяльності?

Виробничо-господарська діяльність в АПК не може функціонувати належним чином без відповідного її правового регулювання.

Оскільки аграрне право є комплексною галуззю, то для неї характерним є те, що в правовому регулюванні аграрних відносин застосовуються норми цивільного, земельного, екологічного, адміністративного, трудового та інших основних галузей права. Норми основних галузей права, що регулюють аграрні відносини, в тому числі і виробничо-господарські, розглядаються як норми з «подвійною пропискою». За наявності таких правових норм, які відносяться одночасно і до основної, і до комплексної галузі права, і складається одна із особливостей правового регулювання господарських відносин в сільському господарстві.

Правове регулювання господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників здійснюється за допомогою правових норм як загальних, так і спеціальних законів та підзаконних актів.

Мал. 11.

Так, відповідно до Законів України «Про пріоритетність соціального розвитку агропромислового комплексу в народному господарстві», «Про господарські товариства», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про фермерське господарство» та інших, сільськогосподарські підприємства самостійно визначають напрями і структуру сільськогосподарської діяльності, займаються будь-якою підприємницькою діяльністю, не забороненою законом.

Спеціальними нормативними актами, такими як закони України «Про охорону прав на сорти рослин» //

ВВР.— 1993.— № 21.— Ст. 218; «Про карантин рослин» // ВВР.— 1993.— № 34.— Ст. 352; «Про племінну справу у тваринництві» від 21.12.1999 р. // ВВР.— 2000.— № 6-7.— Ст. 37; «Про насіння та садивний матеріал» від 26.12.2002 р. // ВВР.— 2003.— № 13.— Ст. 92, та іншими нормативними актами визначені спеціальні суб'єкти сільськогосподарської діяльності, їх правомочності та основні вимоги до них.

Виробничо-господарська діяльність товаровиробників АПК визначається також на рівні урядових та локальних нормативно-правових актів.

Окремими видами діяльності сільськогосподарські товаровиробники (підприємці) мають право займатись лише при наявності особливого дозволу (ліцензії). Видача ліцензії регулюється спеціальним законодавством, наприклад, Законом України від 01.05.2000 р. «Про ліцензування певних видів господарської діяльності».

В нормах права, розрахованих на регулювання виробничо-господарської діяльності, знайшов закріплення принцип невтручання державних і інших органів в таку діяльність сільськогосподарських підприємств. (Мал. 11).

Як здійснюється планування виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств?

Законами України «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про фермерське господарство» визначається, що фермерські господарства і кооперативи самостійно визначають основні напрямки господарської діяльності, здійснюють їх планування і реалізацію.

А відповідно до Закону України «Про господарські товариства», товариства можуть займатись будь-якою підприємницькою діяльністю, яка не суперечить законодавству України.

Отже, сільськогосподарські підприємці в основному самостійно планують свою діяльність.

Перехід від командно-адміністративної системи, при якій сільськогосподарським товаровиробникам детально планувались державою кількість, види та інші показники виробництва сільськогосподарської продукції та сировини, до ринкової означає відмову від директивного планування, від плану-закону, яким він був раніше, і застосування індикативного планування.

Індикативне планування — це система необов'язкових для сільськогосподарських товаровиробників-підприємців рекомендацій, а також скоординованих і взаємопов'язаних засобів побічного (непрямого) впливу на них через розробку комплексних цільових та інших програм.

Індикативне планування було введено відповідно до концепції переходу України до ринкової економіки, схваленої, в основному, Верховною Радою України 1 листопада 1990 року.

Проте це не значить, що планування сільськогосподарської діяльності державними органами зовсім втратило своє значення.

Своєму впливу на виробничо-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств держава надає силу правового акту. Застосовуються планові акти, цільові програми, квоти, ліцензії і т. ін.

Планові та інші акти приймаються з метою забезпечення державних потреб і державної безпеки в сільськогосподарській продукції, сировині та продовольстві. Наприклад, Указ Президента України № 62/96 від 18.01.1996 р. «Про задоволення державних і регіональних потреб у сільськогосподарській продукції». Потреби держави у сільськогосподарській продукції забезпечуються за допомогою таких правових важелів як замовлення і контракт, які також є засобами планування сільськогосподарського виробництва. *Державне замовлення* — це передбачений у відповідному нормативному акті обсяг сільськогосподарської продукції, необхідної для задоволення державних потреб, який розміщується державним замовником.

Державний контракт є договором, укладеним державним замовником від імені держави з виконавцем державного замовлення, в якому визначаються економічні і правові зобов'язання сторін і регулюються взаємовідносини замовника і виконавця — виробника сільськогосподарської продукції.

Як здійснюється правове регулювання фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств та її поняття?

Фінансова діяльність сільськогосподарських підприємств є складовою частиною їх господарської діяльності.

Фінансова діяльність сільськогосподарських підприємств — це внутрішньогосподарські і зовнішньогосподарські відносини з приводу фінансового забезпечення і реалізації їх статутних цілей та завдань.

Нині сільськогосподарські підприємства самостійно визначають усі параметри своєї фінансової діяльності.

Основним правовим і економічним документом, що визначає права і обов'язки сільськогосподарських підприємств, їх органів управління у сфері фінансової діяльності, є фінансовий план, який приймається і затверджується самим сільськогосподарським підприємством, без будь-якого втручання «зверху».

В цьому фінансовому плані визначаються як прибутки сільськогосподарських підприємств, так і витрати в наступному році. Джерелами формування грошових коштів сільськогосподарських підприємств можуть бути як власні, так і позичені кошти. Велику роль у формуванні фінансової бази сільськогосподарських підприємств відіграють державні кредити. З моменту одержання кредитних сум підприємство набуває на них право власності і розпоряджається ними в інтересах підприємства.

Правове регулювання фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств характеризується певними ознаками, йому притаманні норми ряду галузей права.

Внутрішньогосподарські фінансові відносини регулюються нормами аграрного права, а зовнішньогосподарські — нормами цивільного, господарського, адміністративного і фінансового права.

Для цих відносин характерним є те, що вони регулюються як загальним законодавством, так і спеціальним.

Закони України «Про господарські товариства», «Про фермерське господарство», «Про сільськогосподарську кооперацію» регулюють відносини з кредитування, формування джерел фінансових ресурсів тощо.

Мал. 12.

Спеціальним законодавством: Законом України «Про банки і банківську діяльність», Указом Президента України «Про заходи щодо нормалізації платіжної дисципліни в народному господарстві України» від 16.03.1995 р. // Урядовий кур'єр від 18.03.1995 р., Інструкцією «Про безготівкові розрахунки», затвердженою Постановою правління НБУ № 135 від 29.03.2001 р. «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», Законом України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. // ВВР. — 1999. — №29. — Ст.238 та ін. досить детально розроблені і врегульовані питання ведення касових операцій, відкриття розрахунків, порядок кредитування сільськогосподарських товаровиробників тощо. (Мал. 12).

Які форми розрахунків застосовуються сільськогосподарськими товаровиробниками за їх зобов'язаннями?

Чинним законодавством визначені порядок і форми розрахунків сільськогосподарських товаровиробників за своїми зобов'язаннями. Розрахунки між юридичними особами, а також за участю громадян не зв'язані з підприємницькою діяльністю, здійснюються, в основному, в безготівкових формах.

Загальні принципи та форми безготівкових розрахунків, а також стандарти документів і документообороту визначені Інструкцією «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», затвердженою постановою Правління Національного банку від 29.03.2001 р.

Вона передбачає здійснення безготівкових розрахунків за такими формами розрахункових документів: меморіальними ордерами, платіжними дорученнями, платіжними вимогами-дорученнями, платіжними вимогами, чеками, акредитивами.

Меморіальний ордер — міжбанківський розрахунковий документ, який у випадках, передбачених зазначеною інструкцією, складається банком під час здійснення розрахунків для документального оформлення операцій щодо списання коштів з рахунку платника, операцій з виконання письмового доручення платника або розпорядження стягувача щодо списання коштів з рахунку платника.

Платіжне доручення є письмово оформленим дорученням клієнта банку, що його обслуговує, на перерахування визначеної суми коштів зі свого рахунку.

Платіжна вимога-доручення — це комбінований розрахунковий документ, який складається з двох частин: верхньої — вимоги постачальника (одержувача коштів) до покупця (платника) сплатити вартість переданої за договором сільськогосподарської продукції (сировини) і нижньої — доручення платника своєму банку перерахувати з його рахунку суму, яка проставлена в рядку «сума до сплати».

Вимога-доручення заповнюється одержувачем коштів і надсилається безпосередньо платнику. При згоді платник заповнює нижню частину цього документа і здає його в банк, що його обслуговує.

Платіжна вимога — розрахунковий документ, що містить письмову вимогу одержувача коштів про перерахування певної суми коштів з рахунку платника на рахунок одержувача.

Розрахунковий чек — це документ, що містить письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) установі банку (банку-емітенту), який веде його рахунок, сплатити отримувачу коштів (чекодержателю) зазначену в чекі суму.

Розрахункові чеки брошуруються в чековій книжці по 10, 20 та 25 аркушів.

Строк дії чекової книжки — один рік, розрахункового чека, який видається фізичній особі, - три місяці.

Реквізити чека: номер рахунку чекодавця, ідентифікаційний номер, назва банку-емітента, його номер, назва чекодержателя, номер його рахунку та ідентифікаційний код, назва банку чекодержателя та його номер, сума чека, номер чека, загальна сума реєстру.

Акредитиви — це кошти платника, депоновані банком на окремому рахунку або гарантовані ним за рахунок банківського кредиту, призначені для платежу за передану продукцію, виконані роботи чи послуги.

При такій формі поставка, передача продукції передують оплаті.

Можуть бути такі види акредитивів: покритий — при якому для здійснення платежів заздалегідь бронюються кошти платника, непокритий — оплата за яким, у разі тимчасової відсутності коштів на рахунку платника, гарантується банком-емітентом за рахунок банківського кредиту.

Відзивний акредитив — який може бути змінений або анульований без згоди бенефіціара, безвідзивний — який може бути змінений або анульований тільки за згодою бенефіціара.

Мал. 13.

Примусове стягнення та безакцептне списання коштів здійснюються тільки за виконавчими документами, рішеннями державних податкових органів, якщо відповіддю на претензію визнана претензійна сума. (Мал. 13).

Які вимоги ставляться до якості сільськогосподарської продукції та яка її правова регламентація?

Якість сільськогосподарської продукції — це сукупність споживчих властивостей продукції, сировини, що задовольняють певні потреби населення та народного господарства відповідно до їх призначення.

Здійснюючи свою виробничу діяльність, сільськогосподарські підприємства повинні постійно піклуватися про забезпечення належної якості своєї продукції, що регламентується спеціальним законодавством.

Закон України від 17.05.2001 року «Про стандартизацію», а також Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини», прийнятий ВВР України 23.12.1997 р. // ВВР. — 1998. — № 19. — Ст. 98 встановлюють правові засади забезпечення якості і безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини для здоров'я населення, регулюють відносини між органами виконавчої влади і виробниками, продавцями (постачальниками) і споживачами під час виробництва, закупівлі, зберігання, транспортування, споживання і утилізації харчових продуктів і сировини.

На рівні законодавчих актів та нормативно-технічних документів встановлено конкретні і жорсткі правила щодо недопустимості забруднення сільськогосподарської продукції радіонуклідами та іншими хімікатами.

Відповідно до Закону України «Про пестициди і агрохімікати» від 02.03.1995 р. // ВВР. — 1995. — № 14. — Ст. 91 сільськогосподарська сировина і харчові продукти рослинного і тваринного походження при виробництві, зберіганні й транспортуванні яких використовуються пестициди і агрохімікати, мусять відповідати санітарно-гігієнічним вимогам, що має бути підтверджено сертифікатом відповідності.

В забезпеченні якості сільськогосподарської продукції і сировини важливе місце належить сертифікації. Порядок і правила сертифікації встановлюються Державним комітетом України по стандартизації, метрології та сертифікації.

Сертифікація — це діяльність по підтвердженню відповідності сільськогосподарської продукції встановленим вимогам.

Одне з чільних місць у системі правового забезпечення якості сільськогосподарської продукції та безпеки споживачів посідає інститут відповідальності (цивільно-правової, адміністративної і, як крайня міра, кримінальної).

Законом України «Про захист прав споживачів» від 05.12.1991 р. // ВВР. — 1991. — № 30. — Ст. 379 встановлено майнову відповідальність за шкоду, заподіяну населенню товарами, в тому числі продукцією сільського господарства, неналежної якості.

Декретом Кабінету Міністрів України «Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення» від 08.04.1993 р. // ВВР. — 1993. — № 23. — Ст. 247 також передбачено відповідальність за порушення стандартів, норм і правил, в тому числі і відносно сільськогосподарської продукції.

Які права та обов'язки мають сільськогосподарські підприємства щодо організації виробництва в основних галузях сільського господарства?

Основними галузями сільськогосподарського виробництва є рослинництво і тваринництво, кожна з яких, в свою чергу, підрозділяється на низку підгалузей — овочівництво, зерноводство, птахівництво, свиноводство, звіроводство тощо.

Аграрним законодавством встановлюються права і обов'язки сільськогосподарських підприємств по

інтенсифікації рослинництва і тваринництва, а також їх підгалузей.

Основними важелями підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є науково-технічний прогрес, прискорення впровадження досягнень науки і техніки в сільське господарство з тим, щоб забезпечити, як це передбачено програмними документами, насичення ринку продовольством і сільськогосподарською сировиною.

В нормативних актах, наприклад, Указі Президента «Про основні напрямки розвитку агропромислового комплексу України» від 05.06.1998 р. // Урядовий кур'єр від 05.06.98 р. визначались основні напрямки прискорення науково-технічного прогресу в агропромисловому комплексі.

Законами України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.93 р. // ВВР. — 1993. — № 21 — Ст. 218, «Про карантин рослин» від 30.06.93 р. // ВВР. — 1993. — № 34. — Ст. 352 та «Про насіння та садивний матеріал» від 26.12.02 р. // ВВР. — 2003. — № 13. — Ст.92 передбачені заходи по розвитку галузі рослинництва, по стимулюванню селекційної справи та впровадженню в сільськогосподарське виробництво нових сортів і гібридів та ін.

В тваринництві пріоритетними напрямками визначені розвиток виробництва за рахунок поглиблення спеціалізації, переведення галузей тваринництва на інтенсивний шлях розвитку, використання прогресивних методів селекційно-плеємної роботи і ін. Ці та інші заходи передбачені, зокрема, Законом України «Про плеємну справу у тваринництві» від 21.12.99 р. // ВВР. — 2000. - № 6-7. - Ст. 37. В Законі України «Про ветеринарну медицину» від 25.06.1992 р. // ВВР. - 1992. - № 36. - Ст. 531, а також в Постанові Кабінету Міністрів України «Питання Державного департаменту ветеринарної медицини» від 17.11.97 р. // Офіційний вісник України. - 1997. - № 47 визначені основні завдання в цій сфері відносин, правові основи організації державної ветеринарної служби, державного ветеринарного нагляду, захисту населення від хвороб.

Як здійснюється правова регламентація підсобних виробництв та промислів?

На основі Законів України «Про господарські товариства», «Про фермерське господарство», «Про сільськогосподарську кооперацію» та ін. аграрні товаровиробники-підприємці незалежно від організаційно-правових форм здійснюють будь-які види діяльності, в тому числі і не сільськогосподарські, не заборонені законом. Вони вправі, зокрема, організувати підсобні виробництва і промисли без будь-яких обмежень.

Створення цих господарських структур має на меті одержання від такого товарного виробництва доходів (прибутку) для поповнення селянами своїх грошових надходжень, сприяє забезпеченню зайнятості їх працівників у вільний від основних сільськогосподарських робіт час, а також надання додаткового заробітку для селян, працюючих у цих підрозділах.

Підсобні виробництва і промисли належать до допоміжних галузей сільськогосподарських підприємств. Вони, як правило, займаються переробкою сільськогосподарської продукції: овочево-фруктові консерви, соки, молочні і м'ясомолочні вироби; збором і переробкою дикорослих ягід, грибів, виробництвом місцевих будівельних матеріалів, виготовленням з місцевої сировини товарів народного споживання та художніх виробів тощо.

Підсобні промислові виробництва і промисли створюються в кооперативах, господарських товариствах за рішенням їх вищих органів управління (загальних зборів членів, акціонерів, учасників та інших органів) і функціонують як структурні підрозділи суб'єктів аграрного підприємництва. Ці структурні підрозділи характеризуються такими особливостями:

- їх частка прибутку у виробничій та фінансовій діяльності сільськогосподарських підприємств повинна бути незначною;
- основні та додаткові галузі не повинні поглинатись діяльністю підсобних виробництв і промислів;
- загальний обсяг виробництва та прибутки від цих структурних підрозділів повинні бути значно нижчими від основних;
- діяльність підсобних виробництв і промислів повинна сприяти розвитку основних галузей сільськогосподарського виробництва;
- робота в підсобних виробництвах і промислах повинна виконуватись не на шкоду основним і додатковим галузям.

Тема 5 АГРАРНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Що слід розуміти під аграрними правовідносинами?

Аграрні правовідносини становлять собою врегульовані аграрним правом та іншими суміжними з ним галузями права в комплексі суспільні відносини, які виникають в аграрному секторі між автономними і рівноправними суб'єктами, наділеними суб'єктивними правами і обов'язками.

Якщо норми аграрного права, що регулюють суспільні відносини, звернені до широкого кола суб'єктів аграрних відносин, то кожне правовідношення носить конкретний характер, тому що виникає між чітко визначеними суб'єктами — учасниками цього правовідношення. У зв'язку з цим норми аграрного права в кожному правовідношенні, що виникло, отримують свою безпосередню реалізацію.

Аграрні правовідносини, крім загальних ознак, властивих будь-яким видам правовідносин, мають ряд особливостей. Перш за все, це відносини, пов'язані з оборотом землі і виробництвом, переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції, а також відносини, що складаються в процесі виробництва сільськогосподарської продукції.

З яких елементів складаються аграрні правовідносини?

Кожне аграрне правовідношення передбачає наявність низки необхідних елементів, без яких не може існувати. Воно складається між його певними учасниками – суб'єктами стосовно об'єкта цього правовідношення.

Суб'єктами аграрних правовідносин або їх учасниками є фізичні і юридичні особи, які наділені правами та обов'язками в сфері виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції.

В результаті здійснення аграрної та земельної реформ, закріплення права приватної власності на землю настали корінні зміни, в складі сільськогосподарських підприємств і організацій з'явилися нові суб'єкти аграрних правовідносин — фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи, орендні підприємства, приватні та приватно-орендні підприємства та ін.

Суб'єктами аграрних відносин є не тільки юридичні особи, а й громадяни — фізичні особи, які займаються підприємництвом, особистим селянським господарством, садівництвом, овочівництвом, тваринництвом.

Аграрні правовідносини відрізняються не тільки своїм особистим складом учасників суб'єктів, але й специфічними об'єктами, найважливішим з яких є земля з її неповторними властивостями і якостями.

Вона — головний засіб виробництва сільськогосподарської продукції і простірний базис всякої діяльності, а також місце мешкання жителів села. Об'єктами аграрних правовідносин є і інші природні ресурси — ліси, води, загальнорозповсюджені корисні копалини.

Значну роль серед об'єктів аграрних правовідносин відіграють живі організми — тварини, які використовуються в сільськогосподарському виробництві.

Аграрними правовідносинами є також суспільні відносини, які складають предмет аграрного права, що функціонують у процесі аграрного правозастосування. До них відносяться майнові, земельні, управлінські, трудові, фінансово-кредитні, господарсько-договірні, соціально-побутові та інші відносини, що впливають із мети, предмета діяльності та функцій суб'єктів аграрного підприємництва.

Який зміст аграрних правовідносин?

Змістом будь-яких правовідносин, в тому числі і аграрних, є суб'єктивні права і обов'язки учасників цих відносин.

Суб'єктивне право — це можливість учасника аграрного правовідношення поводити себе певним чином у взаємостосунках з іншими учасниками цих відносин. Суб'єкт правовідносин наділений суб'єктивним правом не тільки здійснювати дозволені законом дії, але й вимагати від зобов'язаної особи виконати певні дії. Отже, суб'єктивному праву одного суб'єкта кореспондує суб'єктивний обов'язок іншого суб'єкта.

Суб'єктивний обов'язок — це міра належної поведінки зобов'язаного учасника правовідношення. Він може полягати як в активних діях — виконанні тієї чи іншої роботи, передачі речі і т. ін., так і в пасивних, коли зобов'язана сторона повинна утриматись від здійснення тих чи інших дій.

Основні права та обов'язки суб'єктів сільськогосподарських відносин визначаються цілями та завданнями аграрного виробництва.

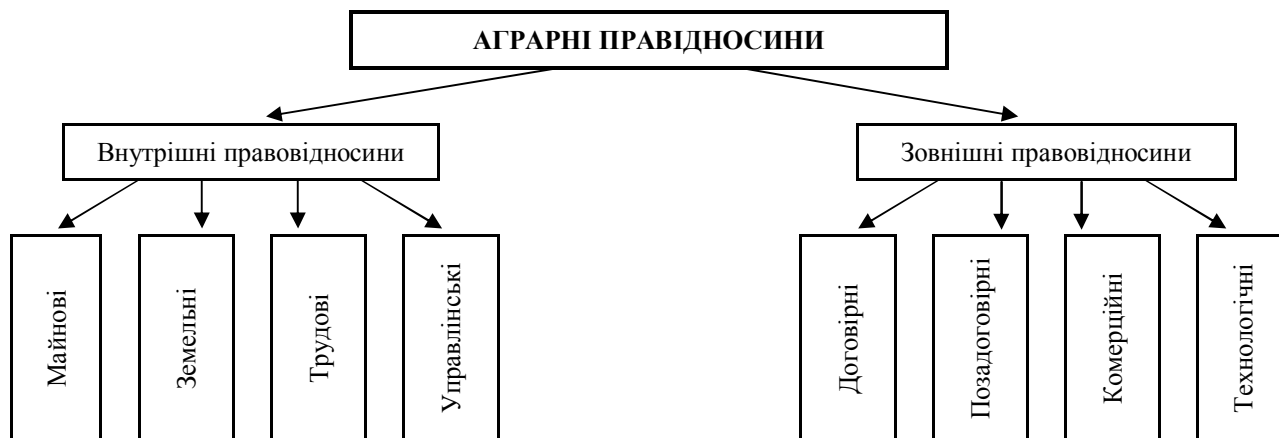
В наш час метою аграрного товаровиробництва є вивід аграрної економіки із кризового стану, підвищення економічної ефективності агропромислового виробництва, забезпечення соціального розвитку села.

Основними напрямками цієї діяльності слід визнати продовження здійснення аграрної і земельної реформ, збереження і постійне підвищення ресурсного потенціалу в сільському господарстві в сфері виробництва і переробки, підвищення родючості землі, розвитку племінного тваринництва і насінництва і ін.

Як класифікуються аграрні правовідносини?

В залежності від сфери, в якій виникають ті чи інші правовідносини, вони можуть бути поділені на дві групи: внутрішньогосподарські і зовнішньогосподарські. Відрізняються ці правовідносини за своїм змістом, характером нормативних актів, що їх регулюють, і методами регулювання.

Внутрішні правовідносини складаються у середині господарюючих утворень аграрного виробництва, а тому регулюються їх локальними нормативно-правовими актами.

Мал. 14.

Це майнові, земельні, трудові, управлінські, які пов'язані з використанням засобів праці, організацією

виробництва, оплатою праці, зберіганням продуктів, їх транспортуванням тощо.

Легалізаційні правовідносини — правовідносини щодо визначення статусу суб'єктів агробізнесу різних організаційно-правових форм.

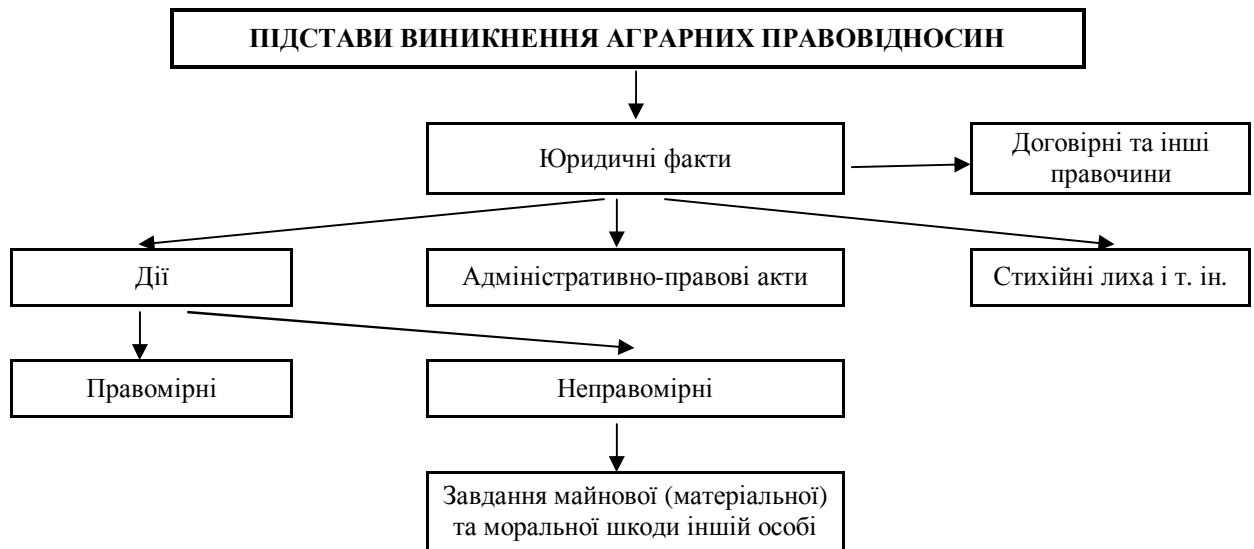
Зовнішньогосподарські відносини сільськогосподарських формувань, як правило, складаються між товаровиробниками. Регулюються вони головним чином нормативними актами, прийнятими компетентними органами державної влади.

Внутрішні правовідносини можуть бути підрозділені на відносини в сфері тваринництва, рослинництва, овочівництва, рибоводства, звіроводства та ін. Вони можуть бути також класифіковані як трудові, земельні, майнові, фінансові та інші відносини.

Зовнішньогосподарські відносини можуть бути підрозділені на договірні і бездоговірні (деліктні), податкові, комерційні, технологічні. (Мал. 14).

На яких підставах виникають, змінюються та припиняються внутрішні і зовнішні правовідносини?

Аграрні правовідносини виникають, змінюються і припиняються лише з настанням певних життєвих обставин, що враховуються законодавством. Такі обставини називаються юридичними фактами.

Мал. 15

Юридичні факти — це певні життєві обставини, з якими закон пов'язує виникнення, зміну чи припинення аграрних прав чи обов'язків.

Глава 2 ЦК України містить перелік підстав виникнення, зміни чи припинення правовідносин, в тому числі аграрних.

Всі юридичні факти можна підрозділити на дві основні групи: дії і події. Дії — це життєві обставини, які є наслідками вольової, свідомої поведінки людей. Вони можуть носити як активний, так і пасивний характер. Події — це обставини, настання яких не залежить від волі людей.

Юридичними фактами є лише такі дії та події, з якими закон пов'язує виникнення, зміну чи припинення аграрних правовідносин.

Дії підрозділяються на правомірні, які відповідають вимогам законодавства, і неправомірні, які здійснюються суб'єкти з порушенням законодавства.

Обставинами, які спричиняють виникнення, зміну чи припинення аграрних правовідносин, є й адміністративні акти — владні розпорядження уповноважених органів, обов'язкові для відповідних суб'єктів.

В деяких випадках для виникнення, зміни чи припинення аграрних правовідносин необхідна наявність не одного, а декількох юридичних фактів в сукупності — це комплексний юридичний факт. (Мал. 15).

Тема 6

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН З ОРГАНІЗАЦІЇ, ДИСЦИПЛІНИ ТА ОХОРОНИ ПРАЦІ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Що слід розуміти під організацією та дисципліною праці на сільськогосподарському підприємстві?

У процесі виробництва сільськогосподарської продукції його працівники вступають в різноманітні відносини, які потребують чіткої правової регламентації.

Особи, зайняті в сільському господарстві, вправі працювати індивідуально, на сімейній основі або колективно, сумісно з іншими трудівниками, шляхом кооперації праці і майна, тобто в фермерському господарстві, кооперативі, інших формуваннях.

Спільна праця в будь-якому підприємстві повинна бути належним чином організована, а відносини між працівниками взаємоузгоджені. Таким чином, організація праці — це взаємоузгоджені, впорядковані трудові та інші суспільні відносини членів, учасників або акціонерів на основі принципу колективізму будь-якого сільськогосподарського підприємства.

Основними принципами організації праці є: вільне використання своїх здібностей і майна при здійсненні підприємницької та іншої діяльності, не забороненої законом; врахування умов і особливостей виробництва і аграрної праці; доцільність і корисність трудової, підприємницької діяльності селянських та інших професійних колективів в землеробстві, тваринництві, рослинництві, інших галузях виробництва; переробки і реалізації сільськогосподарської продукції; правильного поєднання громадських і особистих інтересів; матеріальна зацікавленість працівників тощо.

Організована робота і сільськогосподарське виробництво неможливі без додержання працівниками дисципліни праці. Дисципліна праці — це сукупність дій (або утримання від них), передбачених трудовим законодавством, локальними нормативними актами, звичаями, які повинні виконувати працівники всіх організаційно-правових форм сільськогосподарського виробництва.

Правове регулювання дисципліни праці являє собою сукупність нормативних актів державних органів, а також локальних нормативних актів, приписами яких здійснюється організаційний вплив на учасників трудового процесу. Трудова дисципліна в сільськогосподарських підприємствах забезпечується створенням необхідних організаційних та економічних умов із застосуванням методів переконання, виховання та заохочення за сумісну працю, а в випадках порушення трудової дисципліни, застосування дисциплінарних стягнень.

Яка правова регламентація внутрішнього трудового розпорядку в сільськогосподарських підприємствах?

Організація праці в сільському господарстві і інших обслуговуючих його галузях — це комплексний інститут аграрного законодавства. Він включає в себе сукупність основних понять, принципів, правил і норм, які регламентують узгоджену і сумісну роботу окремих осіб і трудових колективів, зайнятих аграрно-господарською і підприємницькою діяльністю.

Основні трудові обов'язки сільськогосподарських працівників закріплені в Кодексі законів України про працю і конкретизовані у Правилах внутрішнього трудового розпорядку конкретних підприємств. В них викладені певні норми, які регулюють внутрішньогосподарські відносини, закріплюють правила належної поведінки працівників підприємства, їхній правовий статус, регламентують відносини працівників між собою, а також з підприємством в процесі праці. Регламентація організаційно-управлінських, майнових, трудових, соціально-побутових та інших відносин визначається внутрішнім трудовим розпорядком аграрного підприємства.

Правила внутрішнього трудового розпорядку забезпечують ритм праці (робочі періоди), який повинен відповідати технології сільськогосподарського виробництва, вимогам охорони здоров'я працівників, гарантувати їх право на відпочинок. Додержання працівниками сільськогосподарських підприємств цих правил — неодмінна умова планомірної, узгодженої за часом і цілями роботи усього трудового колективу сільськогосподарського підприємства.

В державних сільськогосподарських підприємствах Правила внутрішнього трудового розпорядку затверджуються за поданням власника або уповноваженого ним органу трудовим колективом і профспілковою організацією. За основу при їх розробці беруть Типові правила внутрішнього трудового розпорядку для робітників і службовців підприємств, установ і організацій від 30.07.1984 р., а також Галузеві правила внутрішнього трудового розпорядку для цих же суб'єктів від 10.01.1985 р.

Правила внутрішнього трудового розпорядку в кооперативних та корпоративних сільськогосподарських підприємствах приймаються загальними зборами членів, акціонерів.

Який правовий статус підрядно-орендних утворень як форми організації праці в сільськогосподарських підприємствах?

В умовах формування ринкових відносин в АПК важливого значення набувають підрядно-орендні формування.

Підряд може мати різноманітні організаційні форми: ланкову, бригадно-ланкову, бригадну, сімейну, особисту та ін.

При орендному підряді орендодавець передає орендному колективу чи окремому орендарю в оренду землю, виробничі приміщення, техніку і ін. для виконання ними договірних зобов'язань, а орендар бере на себе зобов'язання виробити і реалізувати орендодавцеві продукцію згідно з умовами договору. В договорі сторони обумовлюють взаємні права та обов'язки, предмет договору, ціну продукції та інші умови. У разі неналежного виконання договору орендного підряду сторони можуть розірвати договір.

В сучасних умовах господарювання набуло поширення створення в сільськогосподарських підприємствах внутрішньогосподарських орендних підрозділів. Ними можуть бути і окремі працівники господарства, їх групи або трудові колективи, підрозділів. При цьому вони можуть залишатись 1у складі господарства, зберігаючи з ним трудові відносини. Внутрішньогосподарські колективи самостійно розробляють і затверджують виробничу програму, чисельність працівників, форми оплати, розпорядок робочого дня тощо.

Для впровадження цієї форми трудових відносин і належного контролю за ними на сільськогосподарському підприємстві може створюватись комісія. Трудові відносини орендарів з орендодавцем — сільськогосподарським підприємством і в цьому випадку будуються на договірних засадах.

Рішення про перехід структурного підрозділу сільськогосподарського підприємства на внутрішньогосподарський орендний підряд приймають загальні збори трудового колективу, і за їх дорученням керівник укладає відповідний договір з адміністрацією підприємства.

Правовою основою діяльності суб'єктів внутрішньогосподарського орендного підряду є Закон України

«Про оренду державного та комунального майна». Дія цього Закону поширюється на орендні правовідносини їх суб'єктів незалежно від організаційно-правової форми, якщо інше не передбачено законодавством та договором оренди.

Як забезпечується охорона праці працівників сільського господарства?

Право кожного робітника підприємства, незалежно від його організаційно-правової форми та форми власності, на основі якої воно створене, на працю в умовах, які відповідають вимогам безпеки і гігієни, є одним із конкретних принципів правового регулювання трудових відносин.

Організація охорони праці в АПК включає комплекс правових, економічних та соціальних заходів щодо державного регулювання охорони здоров'я працівників АПК. Забезпечення безпечних умов праці покладається на адміністрацію підприємств, установ та організацій. Згідно з чинним законодавством, законами України «Про фермерське господарство», «Про сільськогосподарську кооперацію», та іншими, підприємство зобов'язане забезпечити для всіх працівників безпечні умови праці і несе відповідальність за їх порушення, а також за шкоду, заподіяну здоров'ю працівника

Законом України «Про охорону праці» від 21.11.2002 р. // ВВР. — 2003. — № 2. — Ст. 10 встановлено, що роботодавець зобов'язаний в кожному структурному підрозділі підприємства створити безпечні і здорові умови праці згідно з вимогами трудового законодавства. Він повинен створювати і забезпечувати функціонування системи охорони праці, для чого:

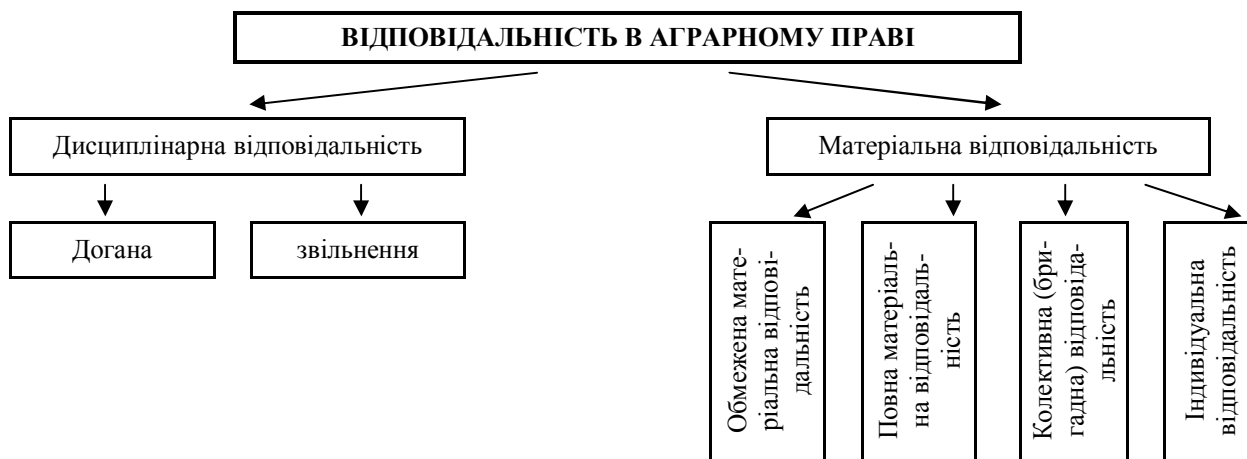
- створює відповідні служби і призначає посадових осіб, які забезпечують вирішення питань охорони праці;
- впроваджує сучасні і найбільш ефективні технології та засоби охорони праці по попередженню виробничого травматизму, які забезпечують санітарно-гігієнічні умови праці;
- забезпечує усунення причин, що призводять до нещасних випадків та професійних захворювань;
- розробляє і затверджує інструкції, положення, інші локальні нормативні акти про охорону праці, що діють у межах підприємств, тощо.

В чому полягає відповідальність та які її види застосовуються в аграрному праві?

Під відповідальністю в аграрному праві слід розуміти негативні наслідки для особи, яка вчинила правопорушення. Заходи примусу залежать від характеру правопорушення, ступеня його суспільної небезпечності, характеристики суб'єкта цього правопорушення, кола його прав і обов'язків.

В аграрному праві розрізняють два види відповідальності: дисциплінарну і матеріальну.

За порушення трудової дисципліни заходи дисциплінарної відповідальності передбачені в КЗпПУ, статутах та Правилах внутрішнього трудового розпорядку підприємств АПК незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, на основі якої вони створені. Може бути застосований тільки один з таких заходів дисциплінарної відповідальності:

Мал. 16.

- 1) догана;
- 2) звільнення.

Законодавством, статутами, положеннями, правилами про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників сільського господарства й інші дисциплінарні стягнення.

За шкоду, заподіяну аграрному підприємству, установі, організації внаслідок порушення сільськогосподарськими працівниками покладених на них трудових обов'язків, останні несуть матеріальну відповідальність. (Мал. 16).

Який порядок застосування та зняття стягнень з працівників сільськогосподарських підприємств?

Дисциплінарна відповідальність застосовується у випадках вчинення працівником дисциплінарного проступку.

Відповідно до ст. 147¹ КЗпПУ дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду). Працівники, які обіймають виборні посади, можуть бути звільнені тільки за рішенням органу, який їх обрав, і лише з підстав, передбачених за-

конодавством.

При притягненні сільськогосподарських працівників до дисциплінарної відповідальності повинні враховуватись небезпечність проступку, обставини, при яких він скоєний, особа порушника, його трудова діяльність і відношення до праці.

До застосування дисциплінарного стягнення від порушника повинні бути одержані письмові пояснення.

Дисциплінарне стягнення застосовується безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше місяця з дня його виявлення, не враховуючи часу відсутності працівника на роботі у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебуванням його у відпустці. Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше 6 місяців з дня вчинення проступку.

За кожне порушення трудової дисципліни до сільськогосподарського працівника може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення, яке оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку.

Відповідно до статуту і Правил внутрішнього трудового розпорядку члени кооперативних сільськогосподарських підприємств можуть притягатись до дисциплінарної відповідальності правлінням або загальними зборами (зборами уповноважених).

При виявленні правопорушення, скоєного працівником сільськогосподарського підприємства (кооперативу, іншого колективного підприємства), збори бригади (ферми) або рада виробничого підрозділу розглядають та обговорюють усі випадки порушення окремими членами трудової дисципліни і вносять до правління підприємств свої пропозиції про притягнення порушника до відповідальності.

Застосування до членів кооперативних, корпоративних та державних сільськогосподарських підприємств заходів дисциплінарного стягнення не звільняє їх від матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну підприємству.

Якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення працівника сільськогосподарського підприємства не буде піддано новому дисциплінарному стягненню, він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення.

Якщо працівник не допустив нового порушення трудової дисципліни і до того ж проявив себе як сумлінний працівник, то стягнення може бути знято до закінчення одного року.

На голову правління, голову ревізійної комісії, членів правління і членів ревізійної комісії дисциплінарні стягнення накладаються загальними зборами (зборами уповноважених), а на головних (старших) спеціалістів — загальними зборами, зборами уповноважених або правлінням сільськогосподарського підприємства.

Які види матеріальної відповідальності працівників сільського господарства передбачені законодавством за шкоду, заподіяну ними підприємству, організації при виконанні трудових обов'язків?

Матеріальна відповідальність працівників сільського господарства за шкоду, заподіяну підприємству, організації при виконанні ними трудових обов'язків, є самостійним видом юридичної відповідальності, яка регулюється нормами трудового законодавства та локальними нормативними актами сільськогосподарських підприємств.

КЗпПУ та статuti кооперативних організацій передбачають, що матеріальна відповідальність за шкоду, заподіяну працівником підприємству, застосовується при наявності в цьому його вини і тільки за пряму дійсну шкоду лише в межах і порядку, передбаченому законодавством і за умови, коли така шкода заподіяна протиправними і винними діями працівника.

За зазначених умов і підстав матеріальна відповідальність може бути покладена на працівника незалежно від притягнення його до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Матеріальна відповідальність, як правило, обмежується середнім місячним заробітком працівника і не повинна перевищувати розміру заподіяної шкоди, за винятком випадків, передбачених законодавством.

Працівник не відповідає за шкоду, яка відноситься до Нормального виробничо-господарського ризику, або в умовах крайньої необхідності.

За чинним законодавством України про працю, локальними нормативними актами конкретних аграрних підприємств (статутами, правилами внутрішнього трудового розпорядку) працівники сільського господарства, з вини яких заподіяно шкоду, несуть матеріальну відповідальність у розмірі прямої дійсної шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку (обмежена відповідальність).

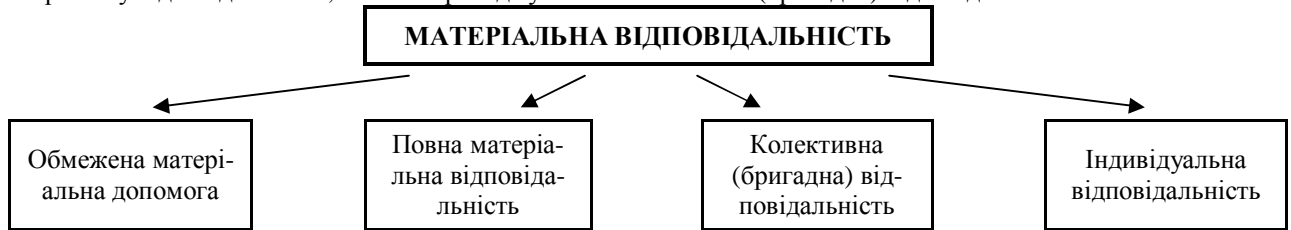
Матеріальна відповідальність понад середній місячний заробіток допускається лише у випадках, зазначених у законодавстві.

Повна відповідальність працівників сільськогосподарських кооперативних та державних підприємств настає у повному розмірі шкоди, заподіяної з їх вини підприємству у випадках, коли шкоду заподіяно:

- 1) навмисно;
- 2) працівником, який був у нетверезому стані;
- 3) діями працівника, які мають ознаки діянь, переслідуваних у кримінальному порядку;
- 4) при виконанні трудових обов'язків шкода відшкодовується у повному розмірі також у випадках, коли відповідно до законодавства на працівника покладено повну матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, а також при наявності письмового договору про таку відповідальність, коли майно чи інші цінності було передано працівникові під звіт за разовою довіреністю.

При спільному виконанні працівниками окремих видів робіт, пов'язаних із зберіганням, обробкою, продажем, перевезенням або із застосуванням у процесі виробництва переданих їм цінностей, коли неможливо розмежувати матеріальну відповідальність кожного працівника і укласти з ним договір про

повну матеріальну відповідальність, може запроваджуватись колективна (бригадна) відповідальність.

Мал. 17.

Письмовий договір про колективну матеріальну відповідальність укладається між сільськогосподарським підприємством і всіма членами колективу. (Мал. 17).

В якому порядку відшкодовуються збитки, що сталися внаслідок загибелі або розкрадання худоби та птиці?

Працівники кооперативних, корпоративних та державних сільськогосподарських підприємств, винні в загибелі, нестачі або розкраданні худоби, інших тварин та птиці, несуть відповідальність згідно з нормами чинного законодавства та нормами локального законодавства (Статутами та Положеннями підприємств).

У разі виявлення факту загибелі, нестачі чи крадіжки худоби, птиці або інших тварин спеціальною комісією, створеною правлінням сільськогосподарського підприємства, складається про це акт, який є підставою для притягнення винних осіб до матеріальної відповідальності.

Відшкодування збитків, причиною яких є розкрадання, нестача або загибель худоби та птиці, регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок визначення розмірів збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей» від 22 січня 1996 р. // ЗП. — 1996. — № 6. — Ст. 192.

Сума збитків в зв'язку з протиправними діями осіб, винних в розкраданні, нестачі чи загибелі тварин, визначається за закупівельними цінами, що склалися на момент відшкодування збитків, із застосуванням коефіцієнта 1,5, відповідно до вказівок Міністерства економіки України «Про порядок оцінки шкоди від розкрадання, нестачі, знищення та псування матеріальних цінностей» від 30 квітня 1992 р.

Правління кооперативних утворень та адміністрація Державних підприємств можуть дозволити особам, винним у загибелі коней, кіз, свиней, овець, великої рогатої худоби, відшкодувати збитки здачею підприємству рівноцінних тварин.

З метою належного і правильного застосування законодавства, яке регулює відносини по відшкодуванню збитків, пов'язаних з розкраданням, нестачею худоби, птиці та інших тварин, Верховний Суд України прийняв 29 грудня 1992 року Постанову «Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками».

У відповідності з цим роз'ясненням суди повинні при розгляді справ цієї категорії з'ясовувати обставини, від яких залежить вирішення питань про розмір заподіяної шкоди, а також встановлювати осіб, які у цьому винні. Суди повинні також встановлювати умови та причини, які призвели до вчинення неправомірних дій працівниками, з вини яких, заподіяна шкода підприємству, з'ясовувати, чи входили до функцій працівника обов'язки, неналежне виконання яких призвело до заподіяння шкоди, в чому полягала його вина, чи було створено умови, які забезпечували б збереження матеріальних цінностей і роботу з ними, яким є матеріальний стан працівника та інші обставини.

Ця постанова є обов'язковою для судових органів при розгляді справ відносно підприємств, установ і організацій усіх організаційно-правових форм і власності і, в першу чергу, щодо суб'єктів АПК.

Тема 7

ОПЛАТА ПРАЦІ ТА РОЗПОДІЛ ПРИБУТКІВ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

& Які принципи та особливості оплати праці та розподілу прибутків в сільськогосподарських підприємствах?

Оплата праці — це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, а відносно сільськогосподарських підприємств, і в натуральному, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Основний конституційний принцип оплати праці закріплений в ст. 43 Конституції України, згідно з яким кожний має право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Оплата праці працівників підприємств кооперативного типу, як їх членів, так і осіб, що працюють у них за трудовим договором, провадиться за принципом розподілу в залежності від одержаного обсягу валової продукції та валового доходу.

Так, у відповідності з Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» (ст. 24) нарахування і виплата часток доходу на паї здійснюються за підсумками фінансового року з доходу, який залишається в розпорядженні кооперативу з урахуванням необхідності формування фондів для його розвитку. Статутом кооперативу може бути передбачений різний процент часток доходу на паї для членів і асоційованих членів кооперативу. В залежності від цих обставин багато в чому залежить оплата праці.

Отже, одним з принципів оплати праці є правомочність члена кооперативу одержувати частку доходу, що розподіляється за результатами господарської діяльності за рік між членами кооперативу відповідно до

їх пайових внесків, а у виробничих кооперативах — і в залежності від трудової участі.

Працівник державного чи корпоративного сільськогосподарського підприємства працює в ньому на основі трудового договору і одержує за свою працю винагороду, яка залежить від його особистої трудової участі і якості праці.

Щомісячна оплата праці працівника в державному або корпоративному підприємстві, який виконав повністю визначену на цей період норму робочого часу свої трудові обов'язки, не може бути нижче встановленого законом мінімального розміру оплати праці.

Таким чином, розподіл за працею є одним із принципів оплати праці. Він зумовлює матеріальну зацікавленість працівників у розвитку кооперативних, корпоративних і державних підприємств.

Заборона будь-якого зниження розмірів оплати праці працівників в залежності від віку, статі, раси, національності, відношення до релігії і ін. є важливим принципом оплати праці.

Якими нормативно-правовими і локальними актами регулюються відносини по оплаті праці в сільськогосподарських підприємствах?

Стаття 43 Конституції України регламентує: «Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом».

Економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які на підставі трудового договору перебувають у трудових відносинах із підприємствами, організаціями всіх форм власності і господарювання, знайшли своє відображення в Законі України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. // ВВР. — 1995. — № 17. — Ст. 121.

Розмір заробітної плати, говориться в Законі, залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємств. Цим Законом визначені також структура заробітної плати, правила державного регулювання оплати праці, основні норми щодо трудових відносин з приводу оплати праці тощо.

Згідно з чинним законодавством підприємство самостійно визначає фонд оплати праці без обмежень його зростання з боку державних органів. Мінімальний розмір оплати праці найманих працівників всіх видів підприємств не може бути нижче прожиткового мінімуму, встановленого законодавчими актами України.

Стаття 9 Закону України «Про підприємництво» від 07.02.1991 р. // ВВР. — 1991. — № 14. — Ст. 168 (із змінами та доповненнями) також встановлює гарантії оплати праці, згідно з якими підприємець зобов'язаний забезпечити оплату праці не нижче встановленого в республіці мінімального рівня.

Законом України «Про господарські товариства» (ст. 10) від 19.09.1991 р. // ВВР. — 1991. — № 49. — Ст. 682 (із змінами та доповненнями) передбачено, що учасники товариства мають право брати участь в розподілі прибутків товариства і одержувати їх частку (дивіденди).

Усі вище викладені положення повністю відносяться і до регулювання оплати праці працівників сільськогосподарських підприємств державного і корпоративного типів.

Фермерські господарства у відповідності до Закону України «Про фермерські господарства» є власниками прибутків, одержаних від реалізації продукції, робіт та послуг, а також від інших видів господарської діяльності. Із суми одержаного прибутку селянське господарство відшкодовує втрати, пов'язані з розвитком фермерського господарства, здійснює розрахунки з державою (сплачує податки), повертає банкам кредити, виплачує страхові внески з усієї частини прибутків членів цього господарства. Частина, яка залишилась після цього, розподіляється між членами фермерського господарства.

Відносини з оплати праці працівників сільськогосподарських утворень регулюються відповідно до Закону України «Про фермерські господарства», «Про сільськогосподарську кооперацію» ст. 7, «Про господарські товариства», а також Типовим статутом відкритого акціонерного товариства, затвердженого сумісним наказом Фонду державного майна України і Міністерства економіки України від 12/ 13.12.1994 р. № 787/№ 177; Типовим статутом закритого акціонерного товариства, затвердженим наказом ФДМУ від 08.10.1996 р. за № 1182, та Типовим статутом товариства з обмеженою відповідальністю, затвердженим 08.10.1996 р. № 1182, а також конкретними статутами цих та інших кооперативних та корпоративних сільськогосподарських підприємств.

За сучасних умов у вирішенні питання оплати праці в сільськогосподарських утвореннях певну роль відіграють і рекомендації, викладені в Методичному посібнику з організації та оплати праці в радгоспах, колгоспах та інших сільськогосподарських підприємствах, розробленому з ініціативи Міністерства сільськогосподарства і продовольства України в 1991 р. Керуючись ними, а також чинним законодавством про оплату праці, сільськогосподарські підприємства розробляють на підставі своїх статутів такі локальні нормативні акти, як Положення про оплату праці, які породжують суб'єктивні права та обов'язки по оплаті праці для конкретного підприємства, яке прийняло і затвердило на загальних зборах це Положення.

Які види, форми і системи оплати праці застосовуються у сільськогосподарських підприємствах?

Оплата праці працівників сільськогосподарських підприємств може здійснюватись у двох видах: грошовому і натуральному.

В сучасних умовах господарювання в агропромисловому комплексі натуральна оплата праці сільськогосподарських робітників складає значну частину в загальному заробітку працівників.

В сільськогосподарських підприємствах, незалежно від організаційно-правової форми і форми власності (кооперативах, товариствах, орендних колективах і ін.), праця працівників оплачується на пільгових умовах (цінах) сільськогосподарською продукцією в залежності від профілю того чи іншого товаровиробника

(картоплею, овочами, зерном, м'ясом, тваринами чи птицею і іншими сільськогосподарськими продуктами).

З метою заохочення сільськогосподарських працівників в результатах праці застосовується натуральне їх преміювання:

— за збільшення поголів'я тварин і птиці, а також за збільшення їх ваги відносно встановлених локальними актами показників;

— за збільшення валових показників виробництва зерна, картоплі, овочів і інших видів сільськогосподарської продукції;

— за високі показники механізаторів в період оранки та жнив і ін.

Важливу роль у розробці заходів з натуральної оплати праці мають вищезгадані рекомендації, викладені в Методичному посібнику з організації та оплати праці в колгоспах, радгоспах та інших сільськогосподарських підприємствах від 1991 р.

З урахуванням цих рекомендацій сільськогосподарські підприємства розробляють та приймають конкретні — свої, як локально-правові акти, Положення про оплату праці, в яких передбачають і порядок натуральної оплати праці.

Саме в них сільськогосподарські підприємства самостійно визначають розміри і показники надання і продажу за пільговими цінами працівникам сільськогосподарської продукції в натуральному вигляді, виходячи при цьому із своїх можливостей та умов виробництва. Оскільки сільськогосподарські працівники, які проживають в сільській місцевості, мають, як правило, свої особисті селянські господарства, то натуральна оплата праці є не тільки можливою, а й необхідною для їх розвитку.

В сільському господарстві протягом багатьох десятиріч застосовуються дві форми оплати праці: основна і додаткова.

Основна оплата праці працівників сільськогосподарських підприємств — це їх основний заробіток, який визначається у відповідності з чинними тарифними ставками.

Додаткова оплата — це додатковий заробіток до основної оплати, який виплачується за такі якісні показники, які не враховуються при основній оплаті.

Сільське господарство являє собою комплекс різноманітних галузей господарювання (тваринництво, рослинництво, овочівництво і ін.), ознакою, яка їх об'єднує, є використання такого основного засобу виробництва, як земля. Проте кожна з галузей характеризується своїми особливостями та виробничо-технічними умовами, що викликає потребу у використанні низки систем оплати праці працівників сільського господарства.

Під системою оплати праці слід розуміти співвідношення між затраченою працею, виміреною згідно з певними показниками, і нарахованими за неї розмірами винагороди.

В умовах реформування аграрного сектора та розвитку державні, кооперативні та корпоративні сільськогосподарські підприємства використовують для оплати праці своїх працівників такі системи оплати праці: підрядну, акордну, підрядно-преміальну, акордно-преміальну, погодинно-преміальну та інші.

Обрання форми, видів та системи оплати праці — прерогатива сільськогосподарських підприємств.

Підрядно-преміальна система оплати праці — це оплата за виконання денної норми виробітку чи її частини, виходячи з тарифних показників. При цьому за якісне і своєчасне виконання денних завдань нараховується премія.

Акордно-преміальна система оплати праці характеризується тим, що оплата проводиться за підсумковими результатами роботи, за вироблену продукцію або за закінчений цикл робіт з нарахуванням і виплатою премій за надпланові або якісні показники.

Погодинно-преміальна система передбачає оплату за відпрацьовані години з урахуванням погодинної тарифної ставки. За якісне виконання роботи нараховується премія у відсотках від одержаного заробітку.

Основою організації оплати праці є тарифна система, яка включає і тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні характеристики. Розділом III Закону «Про оплату праці» передбачене також договірне регулювання оплати.

Мал. 18.

Матеріальною основою оплати праці та інших видів стимулювання є єдиний фонд оплати праці кожного окремого сільськогосподарського підприємства. Для нарахування оплати за вироблену продукцію ство-

рюється фонд авансування. (Мал. 18).

Тема 8

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Які проблеми соціального розвитку села на сучасному етапі?

Одним із основних напрямків соціальної політики держави є розвиток соціальної сфери села.

Пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу об'єктивно впливає із виключного значення і незамінності сільськогосподарської продукції в життєдіяльності людини і суспільства, із потреб відродження селянства як господаря землі, носія моральності і національної культури.

Закон України від 17.10.1990 р. «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» // ВВР. - 1990. - № 45. - Ст. 62 є одним із перших законодавчих актів, в якому знайшли закріплення основні напрямки земельної та аграрної реформ і соціального розвитку села.

Цим законом визначені основні проблеми соціального розвитку села, а також комплекс організаційно-правових заходів по їх вирішенню, а саме:

- надання агропромисловим товаровиробникам права вільного вибору форм власності і напрямків трудової і господарської діяльності;
- створення необхідної ресурсної основи для всебічного задоволення виробничих та інших потреб і розвитку соціальної інфраструктури;
- спрямування інвестиційної політики, зокрема в напрямку інвестицій на першочергове створення матеріально-технічної бази по виробництву засобів виробництва, хімізації, переробної індустрії і ін.;
- створення умов для еквівалентного товарообміну між промисловістю і сільським господарством на основі паритетного ціноутворення на їх продукцію;
- регулювання відносин агропромислових товаровиробників і держави з допомогою системи бюджетного фінансування, кредитування, оподаткування, страхування з широким застосуванням комплексу пільг;
- спрямованість демографічної політики на зміни міграційних процесів на користь села, створення соціально-економічних умов для природного приросту сільського населення, всебічного розвитку сім'ї і т. ін.

Ці та інші проблеми не втратили свого значення і в сучасних умовах, а тому для прискорення їх вирішення в останній час прийняті такі нормативні акти як: Закон України від 18.10.1997 р. «Про основні напрями соціальної політики на 1997—2000 роки» // Урядовий кур'єр від

30.10.1997 р., а також Указ Президента України «Про основні напрями розвитку агропромислового комплексу України» від 29.04.1998 р. // Урядовий кур'єр від 05.05.1998 р.

Вказані нормативні акти визначають коло організаційно-правових заходів щодо вирішення соціальних проблем на селі:

- здійснення державою протекціоністської політики щодо поселень, які занепадають;
- покращення соціально-демографічної ситуації у сільській місцевості;
- комплексне облаштування сільських населених пунктів, поліпшення їх планування й забудови;
- збільшення фінансування розвитку соціальної сфери села;
- залучення безробітних та незайнятих громадян і вивільнюваних працівників до виконання оплачуваних громадських робіт та ін.

Вище вказаним та іншим чинним законодавством визначені і основні засади, на яких здійснюється правове забезпечення розвитку соціальної сфери села, а саме: гарантованість реалізації суб'єктами аграрного підприємництва і громадянами конституційних прав на формування повноцінного життєвого середовища у сільській місцевості;

- пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу;
- державна підтримка пріоритетного розвитку соціальної сфери села через систему організаційних, фінансових, матеріальних, правових та інших заходів.

Який правовий режим об'єктів соціальної сфери села?

Чинне законодавство не визначає єдиного поняття об'єкта соціальної сфери села. У листах Міністерства України у справах будівництва і архітектури та Міністерства фінансів України від 09.04.1993 року «Тимчасовий перелік об'єктів, які відносяться до соціальної сфери» та Держкоммістобудування, Мінфіну, Мінекономіки, МЗЕЗ торгу, ДПАУ від 10.01.1997 р. «Про доповнення до «Тимчасового переліку об'єктів, які відносяться до соціальної сфери» міститься перелік таких об'єктів. Зокрема, це:

- об'єкти житлово-комунального господарства і побутового обслуговування населення, а саме: житлові будинки, гуртожитки, школи, інтернати і т. ін.;
- об'єкти охорони здоров'я, фізичної культури і соціального забезпечення: лікарні, лікувально-фізкультурні заклади, піонерські табори, будинки відпочинку, басейни, стадіони, спортивні клуби тощо;
- об'єкти освіти (вищі навчальні заклади, професійні училища, курси, навчальні комбінати, методичні кабінети, дитячі сади, ясла, дитбудинки і ін.);
- об'єкти культури і мистецтва (бібліотеки, будинки культури, клуби, кінотеатри тощо);

За своїм правовим режимом вищевказані об'єкти можна поділити на групи:

- а) матеріальні об'єкти суб'єктів підприємницької діяльності, які перебувають на балансі, є власністю цих підприємств і відносяться до основних фондів;
- б) об'єкти соціальної сфери, які перебувають на балансі місцевих рад і є комунальною власністю;

в) об'єкти соціальної сфери, що перебувають на балансі юридичних осіб, заснованих на державній, комунальній та колективній власності.

Особливості правового режиму об'єктів соціальної сфери села залежать від того, до якої із вищевказаних груп вони належать.

Нормативними актами, Законами України: «Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві», «Про бібліотеку і бібліотечну справу» від 27.01.1995 року // ВВР. — 1995. — № 7. — Ст. 45; «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 р. // ВВР. — 1994. — № 14. — Ст. 80 встановлена заборона на зміну функціонального призначення (перепрофілювання) об'єктів соціальної сфери в процесі приватизації державного і комунального майна і цілісних майнових комплексів, а також передачу об'єктів соціальної сфери з балансу недержавних сільськогосподарських і агропромислових підприємств на баланс місцевих Рад.

Мал. 19.

Отже, об'єктами соціальної сфери села є матеріальні блага (будівлі, споруди житлово-комунального господарства в галузях охорони здоров'я, освіти, культури, мистецтва, з приводу яких виникають і здійснюються права та обов'язки між суб'єктами цих відносин. (Мал. 19).

Які права та обов'язки сільськогосподарських підприємств щодо будівництва об'єктів культурно-побутового і спортивно-оздоровчого призначення?

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу у народному господарстві» будівництво об'єктів освіти, охорони здоров'я, культури і спорту, служби побуту здійснюється за рахунок державного і місцевого бюджетів, а також сільськогосподарськими підприємствами за Рахунок власних коштів. Будівництво цих об'єктів може здійснюватись: підрядним, господарським та змішаним (підрядно-господарським) способами.

Кооперативні та корпоративні підприємства у відповідності з чинним законодавством мають право за власні кошти або об'єднуючи їх з коштами місцевих рад споруджувати клуби, будинки культури, бібліотеки, стадіони, будинки відпочинку, дитячі садки та ясла і ін.

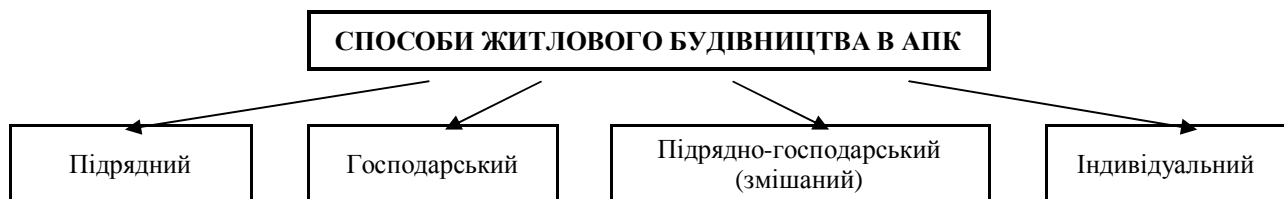
Споруджені на власні кошти підприємствами об'єкти культурно-побутового та спортивно-оздоровчого призначення належать їм на праві власності. Якщо такі об'єкти споруджені зусиллями декількох сільськогосподарських підприємств, які об'єднали для цього кошти, то вони належать учасникам будівництва на праві сумісної власності.

В чому полягає правова регламентація?

Правова регламентація будівництва житла в сільській місцевості здійснюється нормами аграрного, земельного, цивільного, адміністративного права. Важлива роль в регулюванні відносин, що виникають при цьому, належить Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві», а також Постанові Ради Міністрів України від 15 грудня 1990 року «Про додаткові заходи щодо розвитку індивідуального будівництва на селі та поліпшення соціально-демографічної ситуації у трудонедостатніх господарствах» // Урядовий кур'єр. — 1991. — № 2.

Згідно з цими нормативними актами уряд України та місцеві ради народних депутатів сприяють розвитку індивідуального і житлового будівництва, створюють сільським забудовникам (як місцевому населенню, так і переселенцям) пільгові умови по забезпеченню будівельними матеріалами і пільговими довгостроковими державними кредитами.

Законодавством передбачено, що 25 % від суми пільгового довгострокового державного кредиту компенсується забудовникам через 5 років після введення будівлі в експлуатацію при умові їх постійної роботи в сільськогосподарському виробництві, переробній і обслуговуючій галузях агропромислового комплексу.

Мал. 20

В сучасних умовах будівництво житла на селі може здійснюватися підрядним способом як за кошти державного бюджету, так і окремих сільськогосподарських товаровиробників; господарським способом за кошти конкретних сільськогосподарських товаровиробників та змішаним підрядно-господарським способом за бюджетні кошти і кошти товаровиробників.

З метою допомоги в житловому будівництві селу чинним законодавством передбачена ціла низка різноманітних пільг: з надання та повернення кредитів; створення необхідної мережі цехів і дільниць на селі по виготовленню дерев'яних і металевих виробів, конструкцій, необхідних для будівництва житла; спеціалізованих торговельних баз, магазинів, складів тощо.

У відповідності з законодавством України забороняється вилучення житла, збудованого за рахунок коштів підприємств, без згоди власника та колективу підприємства. Чинним законодавством сільськогосподарські підприємства наділені правом здійснювати реалізацію або передавати безкоштовно житлові будинки своїм працівникам. (Мал. 20).

На яких умовах здійснюється підготовка фахівців необхідних професій?

Без забезпечення аграрного сектора висококваліфікованими спеціалістами і працівниками сільськогосподарського виробництва здійснення аграрної і земельної реформ проблематично. Чинне законодавство про освіту, про підприємства, про кооперацію, про підприємництво і ін. Регламентує основні напрямки та форми підготовки спеціалістів і кваліфікованих працівників для сільського господарства. Законодавством, зокрема Законом «Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві» (ст. 22) передбачена мережа навчальних закладів (університетів, інститутів, коледжів, технікумів і т. ін.), які здійснюють підготовку спеціалістів і кваліфікованих працівників для сільського господарства. В усіх вищевказаних навчальних закладах встановлюється квота прийому сільської молоді, яка є обов'язковою для виконання. Порядок та умови вступу, а також працевлаштування та використання в цільовому напрямку випускників цих закладів визначається урядом.

Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів і робітничих кадрів для виробничої і соціальної сфери села в державних навчальних закладах здійснюється за рахунок державного і місцевого бюджетів на основі договорів між навчальними закладами і сільськогосподарськими підприємствами і організаціями.

У випадках порушення договірних умов випускником, його небажання повернутись на підприємство, яке направило на навчання за кошти сільськогосподарського підприємства, останнє має право вимагати у відповідності з законодавством від випускника відшкодування збитків, завданих підприємству.

Згідно вимог чинного законодавства підприємство здійснює підготовку кваліфікованих робітників і спеціалістів, їх економічне і професійне навчання у власних навчальних закладах, або за угодами в навчальних закладах, підпорядкованих державним органам освіти, іншим відомствам і підприємствам.

Підготовка і перепідготовка спеціалістів для сільськогосподарського виробництва може здійснюватись за рахунок бюджетних коштів, коштів конкретних товаровиробників через заклади загальної середньої освіти, професійні навчально-виховні заклади, вищу освіту, підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів відповідно до Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. // ВВР. — 1991. — № 34. — Ст. 451 (з наступними змінами і доповненнями).

Цим же законом визначаються види навчальних закладів, у яких можуть здійснюватись підготовка і перепідготовка кадрів: технікум (училище), коледж, інститут, консерваторія, академія, університет тощо.

Тема 9

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Які особливості договорів в АПК? Як вони класифікуються?

Сільськогосподарські товаровиробники укладають безліч різноманітних за видом і формою договорів, що опосередковують їх виробничо-господарські взаємовідносини як в сфері АПК, так і з господарюючими суб'єктами інших галузей народного господарства України. Закони України «Про фермерське господарство», «Про сільськогосподарську кооперацію» установлюють, що основою підприємницької діяльності суб'єктів сільськогосподарського виробництва, а також взаємовідносин з суб'єктами господарської діяльності інших галузей виробництва є договір.

В умовах аграрної реформи і розвитку підприємницької діяльності в сільському господарстві роль договору постійно зростає, він стає основною формою планування товаровиробниками своєї діяльності, його роль і сфера застосування постійно розширюються.

З'являються нові об'єкти договірних відносин: включення в господарський обіг інформації і різноманітних об'єктів інтелектуальної і промислової власності, цінних паперів, нерухомості, земельних ділянок (паїв).

Сільськогосподарське виробництво характерне своєю Розгалуженістю договірних зв'язків і їх різноманітністю, що обумовлюється різновидами суб'єктів аграрних відносин, специфікою предмета договірних зобов'язань і ін. Ця специфіка водночас є і фактором, що об'єднує договірні відносини в цілісну систему в економіці України. Вона може бути визначена як єдність таких груп договорів:

- по-перше, з матеріально-технічного, фінансового, електроенергетичного та фінансово-кредитного забезпечення суб'єктів АПК;
- по-друге, з надання суб'єктам аграрного виробництва Різноманітних послуг щодо виробничо-технічного, меліоративного, гідромеліоративного, агрохімічного, транспортного забезпечення їх діяльності;
- третю важливу групу договірних зв'язків в аграрному секторі складають договори з реалізації товаро-

виробниками сільськогосподарської продукції;

мал. 21.

- до четвертої групи слід віднести договори по науковому забезпеченню АПК: договори по запровадженню наукових розробок щодо вирощування нових сортів рослин, розведення нових видів та порід худоби, застосування нових технологій виробництва і т. ін. (Мал. 21).

Які договори опосередковують матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників ?

Господарська діяльність, виробництво сільськогосподарської продукції неможливі без матеріально-технічного забезпечення товаровиробників сільськогосподарською технікою, пально-мастильними матеріалами, сільськогосподарським устаткуванням, мінеральними добривами тощо. Таке забезпечення здійснюється через Міністерство аграрної політики та Укראгротехсервіс шляхом оптової торгівлі, в результаті придбання матеріально-технічних засобів та матеріалів на біржах, безпосередньо в підприємствах, які їх виготовляють, та за договорами поставки.

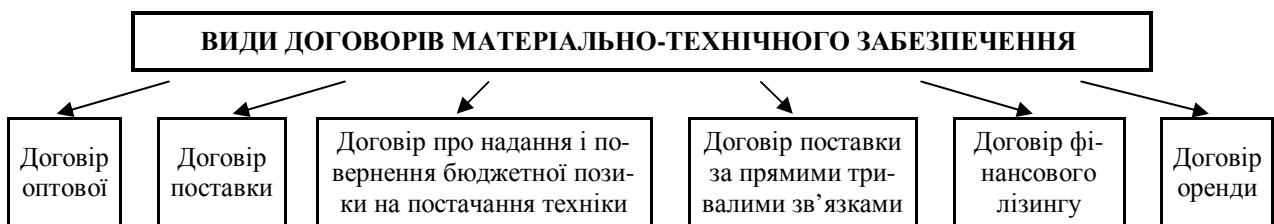
В умовах реформування економіки аграрного сектора і поширення підприємств, заснованих на основі приватної власності, основними формами, які опосередковують відносини, пов'язані з матеріально-технічним забезпеченням аграрних товаровиробників, є договори купівлі-продажу, поставки, лізингу та довгострокової оренди.

У відповідності з законодавством про біржу та біржову торгівлю суб'єкти аграрного підприємництва шляхом укладання договорів купівлі-продажу чи бартерних угод можуть придбавати необхідну їм техніку, будівельні матеріали, пальне, мінеральні добрива та іншу продукцію матеріально-технічного призначення.

Важливою правовою формою, яка юридично опосередковує матеріально-технічне забезпечення аграрних підприємств, є договір лізингу.

Відповідно до ст.ст. 2, 10 Законів України: «Про фінансовий лізинг» від 11.12.2003 р. «Про захист прав покупців сільськогосподарських машин» від 05.06.2003 р. в договорі лізингу може передбачатися право викупу лізингоодержувачем об'єкта лізингу (машин, обладнання, транспортних засобів і т. ін.) при амортизації 60% його вартості, визначеної в день укладення договору, або ж при повній виплаті суми вартості об'єкта лізингу.

Матеріально-технічне забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності в АПК в останній час, починаючи з 1996 р., здійснюється також через систему надання і повернення бюджетної позики на придбання сільськогосподарської техніки.

Мал. 22.

У відповідності з Постановою КМУ від 10.01.1996 р. «Про забезпечення технікою і обладнанням сільськогосподарських товаровиробників» // ЗП. — 1996. — № 5. — Ст. 165 та «Порядком надання і повернення бюджетної позики за поставлені сільськогосподарським товаровиробникам техніки і обладнання» від 22.07.1996 р. товаровиробники мають укладати багатосторонні і різнопредметні договори з райфінвідділами і борошномельними підприємствами про постачання зерна в рахунок держконтракту як плату за техніку, яка була придбана у постачальника за бюджетну позику. (Мал. 22).

На основі яких договорів здійснюється виробничо-технічне обслуговування сільськогосподарських підприємств?

Високоякісне і своєчасне виробничо-технічне обслуговування забезпечує безперебійне функціонування сільськогосподарських підприємств. Воно передбачає ремонт різноманітної сільськогосподарської техніки (тракторів, автомобілів, комбайнів, двигунів і ін.), а також ремонт і технічне обслуговування внутрішньогосподарських меліоративних мереж тощо.

Виробничо-технічне обслуговування сільськогосподарських товаровиробників в сучасних умовах господарювання здійснюють державні, державно-кооперативні, кооперативні, приватні підприємства, а також окремі громадяни.

Основною правовою формою, яка юридично опосередковує відносини, пов'язані з ремонтом і технічним обслуговуванням сільськогосподарських підприємств, є договір, згідно з яким виконавець здійснює діагностику і ремонт сільськогосподарської техніки у відповідності з ТУ або умовами договору. У договорі визначаються обсяг (кількість машин, агрегатів), види, календарні строки і вартість робіт. Замовники повинні підготувати техніку для проведення діагностики, ремонту (капітального чи поточного) і передати її по акту, підписаному уповноваженими представниками, виконавцю.

Самостійним предметом договору є технічне обслуговування сільськогосподарської техніки.

Предметом договору є виконання комплексу робіт по технічному обслуговуванню машинно-тракторного і гаражного парку (тракторів, комбайнів, автомобілів), устаткування тваринницьких ферм, кормоцехів та ін. відповідно до стандартів, ТУ, правил та інструкцій. Періодичне технічне обслуговування і діагностика виконуються у відповідності з вимогами стандартів, ТУ, правил та Положення про технічне обслуговування і ремонт рухомого складу автомобільного транспорту в сільському господарстві.

На кожну машину, агрегат, устаткування, що пройшли комплексну технічну діагностику, виконавець видає замовникові акт технічного стану і гарантійний талон. Якщо при прийманні робіт буде встановлено, що вони виконані недоброякісно, сторони повинні скласти про це акт, зазначивши в ньому дефекти та строки їх усунення.

Ремонт і технічне обслуговування внутрішньогосподарських меліоративних мереж здійснюються за договором на виконання цих робіт. Відповідно з договором виконавець зобов'язаний виконати весь комплекс робіт по очищенню каналів і ремонту гідроспоруд, стаціонарних насосних станцій, свердловин, здійснити пусконаладжувальні роботи і профілактичне їх обслуговування у відповідності з вимогами ТУ, норм і правил, а також у строки, передбачені проектно-кошторисною документацією та графіком, а замовник зобов'язаний підготувати площі, а також меліоративне устаткування виконавцеві в обумовлені строки, відповідно до графіка і проектно-кошторисної документації на виконання цих робіт.

Мал. 23.

До групи договорів у сфері виробничо-технічного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників належать також договори на агрономічне обслуговування, по перевезенню, по виконанню авіаційно-хімічних робіт підприємствами цивільної авіації, на виконання робіт по терасуванню схилів, будівництву протиерозійних гідротехнічних споруд і створенню полезахисних лісових насаджень і ін.

Відносини за цими договорами регулюються спеціальним законодавством. (Мал. 23).

За допомогою яких договорів здійснюється реалізація сільськогосподарської продукції?

Реалізація сільськогосподарської продукції аграрними товаровиробниками здійснюється за допомогою різноманітних договорів. Вони посідають особливе місце у відносинах сільськогосподарських товаровиробників. Законодавство України надало право всім підприємствам, у тому числі і сільськогосподарським, вільно обирати види та способи реалізації виробленої продукції. Відповідно до Господарського кодексу України, законів України «Про підприємництво», «Про господарські товариства», «Про сільськогосподарську кооперацію» та ін. господарства можуть вільно обирати предмет договору, визначати зобов'язання, будь-які інші умови, що не суперечать законодавству України.

Пунктом 2 ст. 22 Господарського кодексу України передбачено, що підприємство здійснює реалізацію своєї продукції, інших матеріальних цінностей на основі прямих угод (контрактів), державного замовлення через товарні біржі, мережу власних торговельних підприємств, а також на основі бартерних угод.

Аналіз чинного законодавства, зокрема законів України «Про поставки продукції для державних потреб» від 22.12.1995 р. // ВВР.— 1996.— № 3.— Ст. 9 та «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» від 22.02.2000 р. // ВВР.— 2000.— № 20.— Ст. 148 свідчить про те, що реалізація виробленої продукції сільськогосподарськими підприємствами здійснюється шляхом державної закупівлі. Вона може здійснюватись і на основі договорів купівлі-продажу, комісії, міни, контрактації.

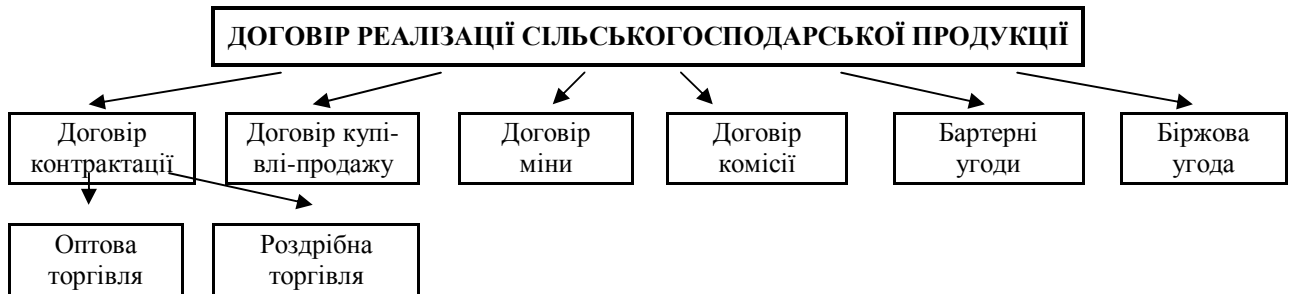
В цих договорах суб'єкти підприємницької діяльності в АПК наділені свободою в виборі договірних контрактів, в узгодженні ціни, асортименту продукції та інших умов.

Так, закупівля сільськогосподарської продукції за державні кошти може здійснюватись шляхом таких процедур: відкритих торгів; торгів з обмеженою участю; двоступеневих торгів; запиту цінових пропозицій (котирувань); закупівлі в одного постачальника. Договір про закупівлю набуває чинності з моменту його підписання замовником та виконавцем — визначеним переможцем закупівлі, він укладається тільки у письмовій формі.

За допомогою комісії сільськогосподарське підприємство доручає відповідній торговельній організації

продати на комісійних засадах сільськогосподарську продукцію.

Сільськогосподарський товаровиробник має право за власним бажанням вчинити бартерну угоду, тобто обміняти з другою стороною цього договору сільськогосподарську продукцію на іншу.

Мал. 24.

В світовій практиці, в тому числі і в Україні, набуває розвитку біржова торгівля. Однією з основних функцій біржової торгівлі є формування ринкових цін. Діяльність товарних бірж в Україні регламентується Законом України «Про товарну біржу» від 10.12.1991 р. // ВВР. — 1992. — № 10. — Ст. 139.

Товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку.

Типовими правилами біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, затвердженими наказом Міністерства сільського господарства і продовольства України, Мінекономіки та Мінфіну України від 03.04.1996 р., врегульовані правила біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією. (Мал. 24).

Які характерні риси, зміст та ознаки договору оренди землі?

Оренда землі — це засноване на договорі строкове, платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для здійснення господарської та іншої діяльності.

Об'єктами оренди є земельні ділянки, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб України, територіальних громад, сіл, селищ, міст (комунальної власності), держави. Земельні ділянки можуть бути з насадженнями, будівлями, спорудженнями, водоймами, що розташовані на них, якщо це передбачено договором оренди.

Суб'єктами орендних відносин є орендодавці, орендарі.

Орендодавцями земельних ділянок можуть бути громадяни та юридичні особи України, у власності яких перебувають земельні ділянки, орендарями — юридичні або фізичні особи, яким на підставі договору належить право володіння і користування земельною ділянкою.

Відносини, пов'язані з орендою землі, регулюються Земельним кодексом України, Законом України «Про оренду землі» від 06.10.1998 р. // ВВР. — 1998. — №№ 46-47. — Ст. 280 (в редакції від 02.10.2003 р.), постановами, виданими КМУ, у випадках, передбачених законом, а також договором оренди.

Договір оренди землі — це угода сторін про взаємні зобов'язання, відповідно до яких орендодавець за плату передає орендареві у володіння і користування земельну ділянку для господарського використання на обумовлений договором строк. Він укладається в письмовій формі. Невід'ємною частиною договору оренди є план (схема) земельної ділянки.

Істотними умовами договору оренди земельної ділянки є:

- об'єкт оренди (місце розташування та розмір земельної ділянки);
- термін договору оренди;
- орендна плата (розмір, індексація, форми платежу, термін, порядок внесення і перегляду);
- цільове призначення, умови використання і збереження якості землі;
- умови повернення земельної ділянки орендодавцеві;
- існуючі обмеження та обтяження щодо використання земельної ділянки;
- відповідальність сторін.

За згодою сторін у договорі оренди земельної ділянки можуть бути зазначені й інші умови.

Відсутність у договорі однієї з істотних умов є підставою для відмови у державній реєстрації, а також для визнання договору недійсним відповідно до законів України.

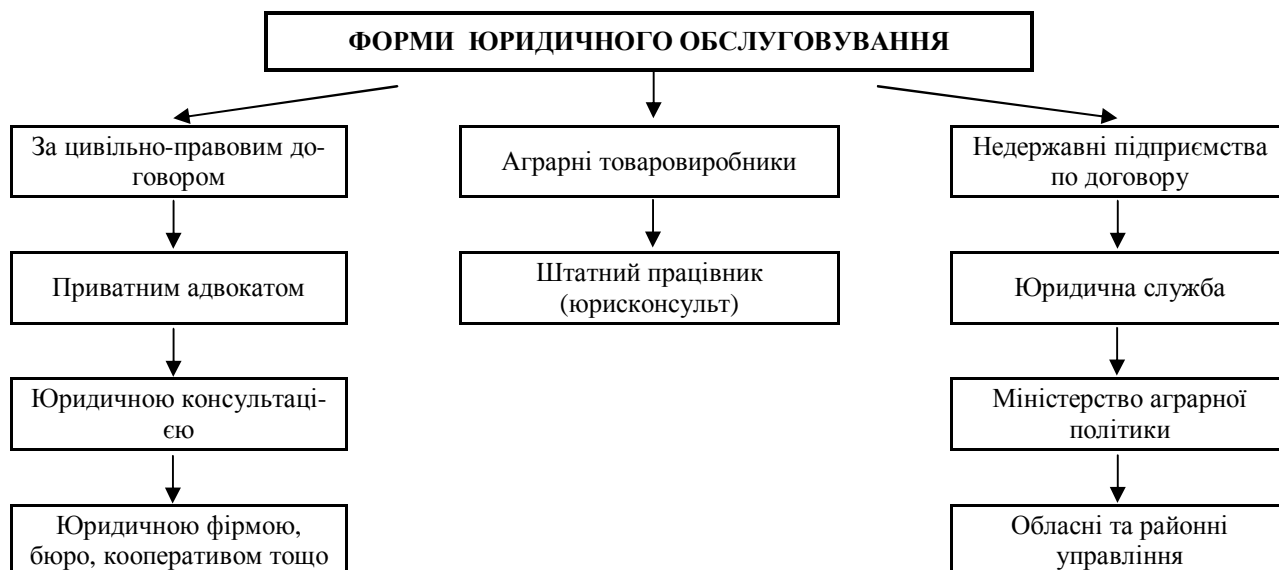
Порядок укладення договору оренди землі, чинність договору, а також порядок його реєстрації передбачені ст.ст. 15-18 Закону України «Про оренду землі».

Які договірні відносини застосовуються для здійснення юридичного обслуговування сільськогосподарських підприємств ?

Юридичне обслуговування сільськогосподарських підприємств — це комплекс правових засобів, які застосовують спеціалісти, по захисту прав та охоронюваних законом інтересів учасників суспільних відносин.

З метою здійснення заходів по налагодженню функціонування юридичної служби, в тому числі в АПК, Кабінет Міністрів Постановою від 27.08.1995 р. затвердив «Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу державної виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації». В цьому положенні констатується необхідність вдосконалення правової роботи у сфері суспільного виробництва, створення правових і організаційних основ для ефективної діяльності служби по забезпеченню законності в роботі центральних органів, зокрема міністерств, органів виконавчої влади на міс-

цях щодо попередження порушення прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій.

Мал. 25.

Положенням визначені основні завдання та напрямки юридичного обслуговування суб'єктів підприємницької діяльності, захисту в судових органах їх порушених прав та законних інтересів. Вищевказані та інші види юридичної допомоги в сучасних умовах господарювання суб'єкти аграрного підприємництва можуть одержувати через різні форми юридичного обслуговування.

Головними напрямками юридичного обслуговування є: надання висококваліфікованими спеціалістами (з вищою юридичною освітою) допомоги господарюючим суб'єктам аграрного сектора в правильному застосуванні чинного законодавства в процесі укладення договорів та їх виконання; забезпечення правовими засобами схоронності власності господарюючих суб'єктів; захист інтересів підприємців в судово-прокурорській системі; запобігання порушенню трудового та іншого законодавства; консультаційно-правова робота з наданням юридичної допомоги працівникам господарюючого суб'єкта і ін.

Формуванню юридичної служби в аграрному секторі присвячено «Положення про юридичне управління Міністерства агропромислового комплексу України», затверджене наказом Міністерства агропрому України від 19.12.1997 р., яким визначаються особливості і специфіка юридичного обслуговування сільськогосподарського виробництва.

Згідно з Положенням юридичне управління є самостійним структурним підрозділом центрального апарату Міністерства. Основне його завдання полягає в організації правової роботи в системі АПК з правового забезпечення реалізації аграрної політики, в підготовці проектів актів законодавства і ін.

Положення поширює свою чинність лише на органи державного управління сільським господарством, а також на державні підприємства. Фермерські господарства, спілки селян, сільськогосподарські кооперативи, акціонерні товариства, інші господарюючі суб'єкти недержавного типу організують правову роботу на підприємстві на підставі договору на юридичне обслуговування чи доручення з адвокатськими бюро, колегіями, фірмами, юридичними консультаціями, конкретними адвокатами тощо. Юридичне обслуговування можуть здійснювати також приватний адвокат, який має відповідні ліцензію та свідоцтво; адвокатське бюро, контора чи інше адвокатське об'єднання, юридична фірма (в тому числі й іноземна або міжнародна), юридичний кооператив тощо, які мають відповідний дозвіл та кваліфікацію.

В сучасних умовах господарювання фермерські господарства, спілки селян, сільськогосподарські кооперативи, акціонерні сільськогосподарські товариства, інші аграрні товаровиробники можуть одержувати юридичну допомогу від окремих фізичних осіб (незалежно від громадянства) шляхом укладення з ними договору на обслуговування, на виконання дій по захисту інтересів в судових органах і ін.

Юридичні послуги їм також можуть надавати і юристи відповідних сільськогосподарських управлінь, районних чи обласних держадміністрацій. (Мал. 25).

Тема 10 СУБ'ЄКТИ АГРАРНОГО ПРАВА

Як класифікуються аграрні товаровиробники за правовим статусом?

Сукупність суб'єктивних прав та обов'язків, якими володіють товаровиробники сільського господарства всіх видів і типів, що отримали закріплення в Конституції України, в законах та підзаконних актах, а також локальних актах, є їх правовим статусом.

Класифікацію аграрних товаровиробників можна проводити за різними критеріями: за формою власності, суб'єктивним складом, організаційно-правовою формою.

Якщо взяти за основу класифікації форму власності, то всі аграрні товаровиробники поділяються на: приватні, колективні, комунальні, державні та змішані.

За організаційно-правовими формами аграрних товаровиробників можна поділити на: господарські

товариства, сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства. (Мал. 26).

Мал. 26.

Який правовий статус державного сільськогосподарського підприємства?

Державні сільськогосподарські підприємства (виробники сільськогосподарської продукції) характеризуються тим, що вони всі засновуються на державній власності, створюються згідно з рішенням власника майна чи уповноваженого ним органу.

Державне підприємство може створюватись за згодою власника на базі відокремлення одного або декількох структурних підрозділів підприємства.

Правовий статус державного підприємства визначається відповідно до Закону України «Про власність», а також статутом (положенням), який приймає трудовий колектив і затверджує власник майна. В статуті міститься найменування підприємства, його місце знаходження, предмет і цілі діяльності, органи управління і порядок їх формування, структура підприємства і ін.

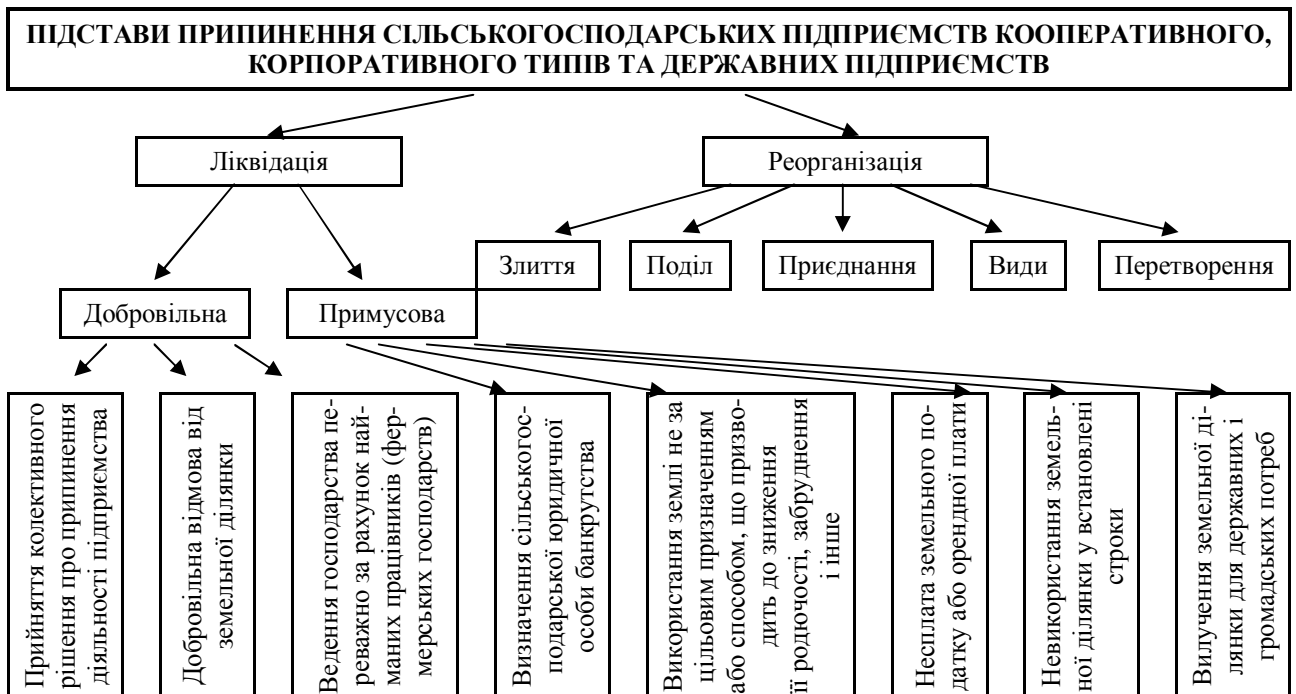
Майно передається власником підприємству для використання останнім на праві господарського відання. Відчуження майна може здійснюватись на конкурентних засадах. Порядок відчуження визначається Фондом державного майна України.

Який порядок реорганізації та ліквідації сільськогосподарських підприємств кооперативного, корпоративного типів та державних підприємств?

Відповідно до чинного законодавства товаровиробники — юридичні особи ліквідуються, в основному, в такому ж порядку як і утворюються. Законодавством визначені способи і порядок припинення діяльності всіх підприємств. Цей порядок розповсюджується і відносно аграрних товаровиробників. Діяльність сільськогосподарських підприємств (юридичних осіб) припиняється в результаті реорганізації чи ліквідації. Реорганізація передбачає виникнення на основі діючої юридичної особи однієї або більше нових юридичних осіб. У разі реорганізації юридичної особи всі її права та обов'язки переходять до правонаступника (правонаступників), тобто здійснюється універсальне правонаступництво.

Законодавець передбачив декілька правових засобів реорганізації: злиття, поділ, приєднання, виділ та перетворення. При злитті двох або більше юридичних осіб вони припиняють свою діяльність, а замість них створюється нова юридична особа, до якої переходять всі їхні права та обов'язки.

При поділі на базі однієї юридичної особи, яка припиняє свою діяльність, утворюється дві або більше юридичні особи.

Мал. 27.

При приєднанні однієї чи декількох юридичних осіб до іншої нова юридична особа не створюється,

оскільки всі права та обов'язки юридичних осіб, які приєднуються, пере ходять до існуючої юридичної особи.

При виділенні юридична особа продовжує своє існування, але як нова юридична особа, оскільки з неї виділяється один або більше структурних підрозділів, які створюються як нові юридичні особи.

При перетворенні відбувається зміна організаційно-правової форми юридичної особи, яка існувала раніше. Цей спосіб масово застосовується в процесах корпоратизації і приватизації майна в АПК (Закон України «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» від 10.07.1996 р. // ВВР. — 1996. — № 41. — Ст. 188. При реорганізації на відміну від ліквідації складається роздільний баланс.

Ліквідація — це така форма припинення діяльності юридичної особи, яка не передбачає перехід прав і обов'язків у порядку правонаступництва.

Розрізняють добровільний і примусовий порядок ліквідації юридичної особи (сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства, спілки селян, колективного сільськогосподарського підприємства, державного сільськогосподарського підприємства і ін.).

Добровільний порядок ліквідації — це такий порядок, коли юридична особа припиняє свою діяльність з Ініціативи власника, засновника (засновників), органу, уповноваженого на створення такої юридичної особи.

Мотиви ініціативи власника можуть бути різноманітними, і закон їх не регулює.

Наприклад, при створенні юридичної особи на певний строк, підставою ліквідації є закінчення цього строку; якщо вона створювалась для досягнення певної мети, то підставою для ліквідації є досягнення мети; добровільна відмова від земельної ділянки і ін. Підстави припинення діяльності сільськогосподарських юридичних осіб конкретизуються в їх статутах, положеннях.

Примусова ліквідація юридичної особи провадиться на підставі рішень судів загальної юрисдикції чи господарського суду.

Це такі підстави як: визнання підприємства банкрутом; використання землі не за її цільовим призначенням або способами, що призводять до зниження родючості ґрунтів, їх хімічного та радіоактивного забруднення, погіршення екологічної ситуації; несплати податків (земельного податку), а також орендної плати у встановлені строки.

Для ліквідації сільськогосподарської юридичної особи створюється ліквідаційна комісія, встановлюються порядок та строки ліквідації. Ліквідаційна комісія створюється органом, який прийняв рішення про ліквідацію. Якщо ліквідація здійснюється за рішенням суду, то ліквідаційна комісія створюється судом.

Ліквідаційна комісія повідомляє про ліквідацію юридичної особи в пресі за місцем знаходження юридичної особи, порядок і строки ліквідації, вживає необхідних заходів для стягнення дебіторської заборгованості юридичної особи, виявлення її кредиторів та претензій останніх, провадить інвентаризацію і оцінку майна, його реалізацію, розрахунки з кредиторами і членами трудового колективу, складання ліквідаційного балансу і подання його органу, який призначив ліквідаційну комісію, або власнику. (Мал. 27).

Чому агробіржа виступає як суб'єкт аграрного права

До суб'єктів аграрного права належать також агробіржі, які засновуються згідно з Указом Президента України «Про заходи щодо реформування аграрних правовідносин» з метою створення сприятливих умов для розвитку сільськогосподарського виробництва, забезпечення товаровиробників матеріально-технічними ресурсами.

Міністерством сільського господарства та продовольства, міністерством економіки, Міністерством фінансів України затверджені Типові правила біржової торгівлі сільськогосподарською Продукцією. Ці правила визначають порядок проведення біржових торгів сільгосппродукцією.

До торгів допускається сільгосппродукція відповідної якості. Замовлення на купівлю-продаж продукції подають на біржу брокери. На основі замовлення формується бюлетень купівлі-продажу продукції.

Коли покупців буде декілька, то брокери проводять конкурентний торг на збільшення ціни товару. Після досягнення узгодження між брокерами воно реєструється й оформляється як біржовий контракт.

Оплата біржових контрактів проводиться через біржу.

У разі невиконання контракту винна сторона сплачує штраф в установленому біржовим комітетом розмірі на користь біржі та потерпілої сторони.

Спори, які виникають у процесі виконання Правил біржової торгівлі, вирішуються залежно від компетенції — дирекцією, біржовим комітетом, біржовим арбітражем, загальними зборами членів

Тема 11

ГРОМАДЯНИ ЯК СУБ'ЄКТИ АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Які особливості правового становища працівників державних сільськогосподарських підприємств?

Суб'єктами аграрних правовідносин є юридичні особи та громадяни. Чинним законодавством визначені юридичні права та обов'язки, що дають їм можливість вступати в різноманітні правовідносини, в тому числі в такі найважливіші як трудові.

Правовий статус сільськогосподарських працівників складається з трьох основних частин: а) конституційних прав, свобод і обов'язків громадян України; б) прав і обов'язків, закріплених галузевим законодавством для всіх найманих працівників; в) прав і обов'язків, що відображають специфіку правового становища працівників саме сільськогосподарських підприємств всіх форм власності, форм господарювання, а також найманих працівників фермерських господарств.

В Конституції України закріплені основні права, свободи і обов'язки громадян, зокрема, право на працю, на відпочинок, на соціальний захист, а в КЗпП України знайшли конкретизацію конституційні права та обов'язки найманих працівників, якими є сільськогосподарські працівники (за винятком членів виробничих сільськогосподарських кооперативів, інших кооперативних підприємств).

Сільськогосподарська праця, яку виконують сільськогосподарські працівники, характеризується специфікою і особливістю. Вона носить сезонний характер, пов'язана з обробітком землі, на результати праці суттєво впливають природні фактори, розбіжність періоду процесу вирощування продукції з періодом дозрівання та її збору (досягнення результатів витраченої праці).

Ці та інші обставини, специфіка сільськогосподарського виробництва не дають можливості передбачити у нормативних актах, прийнятих у централізованому порядку, вирішення всіх питань з правового регулювання сільськогосподарського виробництва. Тому на підставі законодавства, прийнятого в централізованому порядку, в кожному сільськогосподарському підприємстві приймаються локальні правові акти: статути, правила внутрішнього трудового розпорядку, положення про оплату праці та ін.

Локальними актами регулюються відносини, які не врегульовані центральним законодавством. Окрім трудових прав і обов'язків зміст правового статусу сільськогосподарських працівників складають також управлінські, майнові і земельні права та обов'язки.

Специфіка і свої особливості праці притаманні і спеціалістам сільського господарства, а тому їх правовий статус визначений Положенням про спеціаліста сільського господарства від 19.12.1977 р. та в локальних положеннях чи посадових інструкціях.

Який порядок і умови виникнення членства в сільськогосподарських підприємствах кооперативного типу?

Сукупність нормативних актів, прийнятих в централізованому порядку, а також нормативно-правових локальних актів, які регулюють порядок і умови вступу громадян до сільськогосподарських підприємств кооперативного типу, закріплення нормативними актами прав і обов'язків за цими громадянами, а також правил припинення членства у складі цих сільськогосподарських підприємств складає право членства громадян в сільськогосподарських підприємствах кооперативного типу.

Право членства громадян в сільськогосподарських підприємствах є конституційним. Воно закріплене в ст. 36 Конституції України, згідно з якою громадяни України мають право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Вступ до членів сільськогосподарського підприємства кооперативного типу є добровільним, як і право безперешкодного виходу з нього. Цей принцип закріплений в ст. 3 Закону «Про сільськогосподарську кооперацію».

Право членства в кооперативних підприємствах є: загальним правом; рівним правом для всіх громадян незалежно від статі, раси, національності, освіти і кваліфікації; особистим правом. Законодавством встановлене єдине обмеження для вступу в члени сільськогосподарського підприємства кооперативного типу — вік. Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» (ст. 8) встановлено, що членами кооперативного утворення можуть бути громадяни, які досягли 16-річного віку. Згідно зі ст. 9 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» член кооперативу повинен внести вступний і пайовий внески, а асоційований член — тільки пайовий, в порядку, встановленому статутом кооперативу.

Своє волевиявлення про вступ у члени сільськогосподарського підприємства кооперативного типу громадянин здійснює шляхом подання письмової заяви до правління цього підприємства. Заява повинна бути розглянута в присутності заявника на засіданні правління. Рішення правління підлягає схваленню загальними зборами або зборами уповноважених.

Право членства у громадянина, прийнятого до членів підприємства, виникає від дня розгляду його заяви правлінням.

Які підстави, порядок та умови припинення права членства в сільськогосподарських підприємствах кооперативного типу?

Як вступ, так і вихід із сільськогосподарських підприємств кооперативного типу є добровільним. Член сільськогосподарського підприємства кооперативного типу, який захотів припинити в ньому своє членство, подає про це заяву. Заява повинна бути розглянута правлінням і загальними зборами у тримісячний строк від дня подання заяви з прийняттям відповідного рішення. Ні правління, ні уповноважений вищий орган не мають права перешкодити особі вийти з членів підприємства.

Припинення членства в сільськогосподарському підприємстві може бути здійснено не тільки з ініціативи члена підприємства, а й з ініціативи підприємства.

У випадках несумлінного ставлення членів підприємства до виконання своїх обов'язків, систематичного порушення трудової дисципліни, припинення трудової участі у виробничому кооперативі чи КСП, як надзвичайний захід дисциплінарного впливу є виключення порушника з членів кооперативу, іншого сільськогосподарського підприємства кооперативного типу.

Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» (ст. 10), крім вказаних вище, передбачені й інші підстави припинення членства, а саме:

- смерті члена кооперативу;
- реорганізації чи ліквідації кооперативу.

Тема 12
ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ
КООПЕРАТИВНОГО ТА ДЕРЖАВНОГО ТИПУ

Яка система органів управління в сільськогосподарському підприємстві кооперативного типу?

Управління в сільськогосподарських підприємствах кооперативного типу здійснюється на основі права колективного самоврядування, через систему органів управління. Згідно з законодавством систему органів управління можна розмежувати на дві групи. До першої відносяться органи управління, рішення яких є обов'язковими в межах підприємства. Це загальні збори — найвищий орган управління або збори уповноважених, які наділені такими ж повноваженнями як і загальні збори; правління; голова правління; головні спеціалісти; збори виробничого підрозділу, начальники цехів, бригадири, завідувачі ферм та керівники інших підрозділів.

Мал. 28.

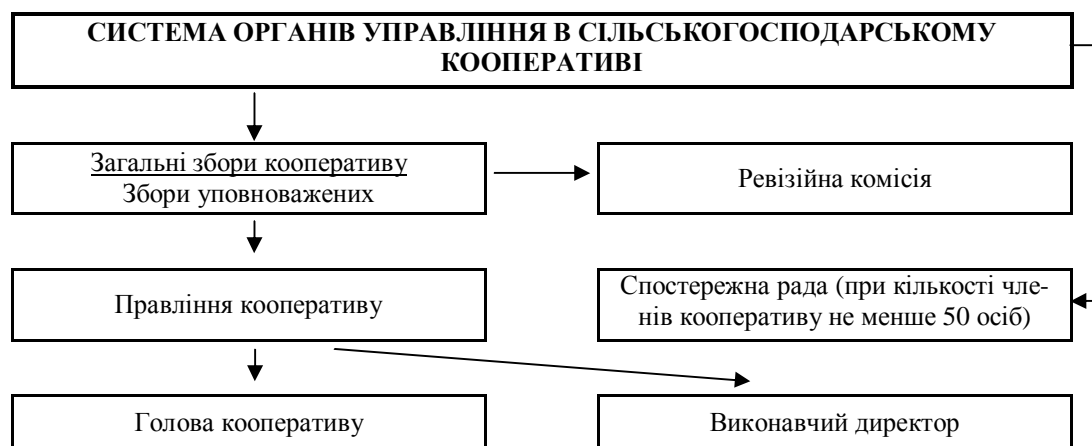
До другої групи можна віднести такі органи як: економічна рада найстаріших членів підприємства, громадський інспектор та інші.

Загальні збори є найвищим органом підприємства, керують усіма його справами, обирають правління, яке, в свою чергу, наділене повноваженнями скликати загальні збори, якщо цього вимагають не менше 1/3 членів підприємства або ревізійна комісія. Загальні збори можуть приймати рішення (вирішувати питання), якщо на них присутні не менш 2/3 всіх членів підприємства.

У період між загальними зборами управлінські функції підприємства виконує правління. Воно підвітне загальним зборам або зборам уповноважених. Очолює правління голова, який здійснює повсякденне керівництво підприємством. Він підвітний правлінню, загальним зборам і ревізійній комісії.

Контроль за всією виконавчо-розпорядчою і фінансовою діяльністю органів управління і інших посадових осіб здійснює ревізійна комісія. (Мал. 28).

Відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (розділ 4) управління кооперативом здійснюється на основі самоврядування, гласності, участі його членів у вирішенні питань діяльності кооперативу.

Вищим органом управління кооперативу є загальні збори. До органів управління відносяться правління, голова кооперативу, у випадках необхідності кооператив наймає виконавчого директора, а також створює спостережну раду. Для контролю за фінансово-господарською діяльністю кооперативу вибирається ревізійна комісія. В кооперативі, в склад якого входять менш ніж 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор. (Мал. 29).

Які повноваження вищого органу управління сільськогосподарським підприємством кооперативного типу?

Відповідно до статей 13, 14 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» найвищим органом кооперативу є, як уже зазначалось, загальні збори його членів. Повноваження цього органу правління - закріплені в цій статті та статуті кооперативу.

Загальні збори (збори уповноважених) мають право:

- приймати статут підприємства, вносити до нього зміни та доповнення;
- вирішувати питання про обрання правління, його голови та ревізійної комісії;
- приймати рішення про реорганізацію і ліквідацію підприємства, про його участь в акціонерних товариствах, корпораціях, асоціаціях, концернах та інших об'єднаннях;
- приймати Правила внутрішнього трудового розпорядку, Положення про оплату праці, Положення про пайовий фонд, Положення про внутрішній господарський розрахунок;
- обирати голову правління і ревізійної комісії;
- розглядати і затверджувати плани економічного і соціального розвитку;
- вирішувати питання про розпорядження колективною власністю;
- розглядати і затверджувати річний звіт;
- встановлювати порядок розподілу доходів, розміри та напрямки використання фондів і резервів підприємства, а також положення про пайовий фонд і розподіл дивідендів між власниками паїв;
- вирішувати питання про комплектування особового складу підприємств;
- затверджувати заступників голови правління підприємства, призначати головних спеціалістів і головного бухгалтера;
- вирішувати інші важливі питання, яві не суперечать чинному законодавству;
- заслуховувати звіти органів управління кооперативу про їх діяльність.

Загальні збори мають право приймати будь-які інші рішення, пов'язані з їх статутною діяльністю.

Загальні збори кооперативу проводяться щорічно після закінчення фінансового року. Вони можуть скликатись і в позачерговому порядку за рішенням правління кооперативу або з ініціативи не менш третини членів кооперативу. Правління кооперативу повинно прийняти рішення про скликання загальних зборів і повідомити членів кооперативу про час і місце його проведення і порядок денний не пізніше як за 10 днів.

Загальні збори правомочні приймати рішення, якщо на них будуть присутні більше половини членів кооперативу.

Всі сільськогосподарські підприємства кооперативного типу згідно з чинним законодавством мають визначати своїм статутом необмежену самостійність у визначенні повноважень свого найвищого органу самоврядування.

Які повноваження правління сільськогосподарського підприємства кооперативного типу?

Як впливає із Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», правління є виконавчо-розпорядчим органом.

З метою забезпечення виконання планів виробництва і договорів на реалізацію сільськогосподарської продукції, забезпечення ефективного використання землі, трудових, матеріальних і фінансових завдань, інших, необхідних для належного функціонування кооперативу, заходів правління виробничого кооперативу:

- залучає актив трудового колективу для участі в розробленні планів економічного і соціального розвитку підприємства, положення про оплату праці та інших локальних правових актів і вносить їх на розгляд і затвердження загальних зборів (зборів уповноважених);
- готує і скликає загальні збори членів підприємства, проводить засідання;
- організовує впровадження комплексної механізації виробничих процесів, досягнень науки і передового досвіду в громадське господарство свого кооперативу, забезпечує високоефективну і технічно грамотну експлуатацію техніки;
- організовує облік виробленої продукції, забезпечує належну охорону власності кооперативу, майнових та інших громадських інтересів;
- розглядає акти ревізій і вживає необхідних заходів для усунення виявлених недоліків;
- вживає необхідних заходів для підвищення трудової кваліфікації спеціалістів, механізаторів та інших працівників кооперативу;
- забезпечує належні соціально-побутові умови працівникам свого кооперативу;
- розробляє і вносить на затвердження загальних зборів напрями розвитку кооперативу;
- вирішує найбільш суттєві питання господарської діяльності згідно із статутом;
- вносить на затвердження загальних зборів рішення про прийняття в кооператив нових членів і припинення членства;
- укладає трудові договори (контракти) у випадках найму на роботу виконавчої дирекції і дає оцінку її

діяльності;

- делегує виконавчій дирекції кооперативу право на прийняття поточних рішень;
- забезпечує збереження майна кооперативу;
- організовує у випадках необхідності проведення незалежних аудиторських перевірок.

Члени виробничого кооперативу можуть обирати із свого складу заступників голови і секретаря правління згідно з статутом кооперативу.

Періодичність проведення засідань правління кооперативу визначається його статутом. Рішення приймаються більшістю голосів при наявності не менш як 2/3 складу членів правління кооперативу.

Яка система управління в державних сільськогосподарських підприємствах?

Управлінню державними сільськогосподарськими підприємствами притаманні більшість тих же принципів, що й управлінню іншими суб'єктами господарювання в сільському господарстві. Це пояснюється тим, що в умовах економічної реформи, впровадження повного госпрозрахунку, який супроводжується розширенням прав підприємств, вони стали фактично самостійно вирішувати питання побудови організаційної структури і виробництва.

При цьому вони повинні враховувати вимоги законодавства, що при вирішенні питань побудови організаційної структури і виробництва система органів управління повинна будуватись з дотриманням принципу поєднання прав власника відносно господарського використання землі та майна і самоврядування колективу.

Відповідно до сучасних умов економіки підприємство самостійно визначає структуру управління, встановлює штати.

Управління підприємством здійснюється у відповідності зі статутом на основі поєднання прав власника щодо господарського використання свого майна і принципів самоврядування трудового колективу.

Згідно з законодавством трудовий колектив підприємства складають усі громадяни, які своєю працею беруть участь в його діяльності на основі трудового договору (контракту, угоди), а також інших форм, які регулюють трудові відносини робітника з підприємством.

Повноваження трудового колективу усіх видів підприємств, де використовується наймана праця, реалізуються, якщо інше не передбачено статутом, загальними зборами (конференцією) та їх виборчим органом (як правило, радою), члени якого обираються таємним чи відкритим голосуванням на зборах (конференції) трудового колективу строком на 2-3 роки не менше ніж 2/3 голосів присутніх на конференції.

Власник здійснює свої права щодо управління підприємством безпосередньо чи через уповноваженим ним органи. Власник чи уповноважений ним орган можуть делегувати свої права раді (правлінню) підприємства або іншому органу, передбаченому статутом підприємства, який представляє інтереси власника і трудового колективу.

Для виконання повсякденного керівництва підприємством, його власником чи уповноваженим ним органом наймається (призначається, обирається) керівник цього підприємства. З ним укладається контракт (договір, угода).

Призначення на посаду заступників керівника підприємства, керівників і спеціалістів підрозділів апарату управління і структурних підрозділів (виробництв, цехів, відділів, відділень, дільниць, ферм тощо), а також майстрів і старших майстрів здійснюється керівником підприємства. До його компетенції належить і звільнення їх з посади.

Яка компетенція зборів (конференції) трудового колективу підприємства?

Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок, що до компетенції загальних зборів трудового колективу підприємства належить:

- вирішення питання про укладення з власником підприємства чи уповноваженим ним органом (адміністрацією підприємства) колективного договору;
- розгляд і вирішення згідно зі статутом підприємства питань самоуправління трудового колективу;
- визначення і затвердження переліку і порядку надання працівникам соціальних пільг;
- участь в матеріальному і моральному стимулюванні продуктивної праці, заохочення винахідницької та раціоналізаторської роботи;
- порушення клопотання про представлення працівників до державних і урядових нагород;
- обрання представників до ради підприємства від трудового колективу (в кількості, передбаченій статутом), заслуховування звітів їх діяльності.

Окремі з цих повноважень можуть бути передані раді або ж вирішуватись в іншому порядку, передбаченому статутом підприємства.

Яка компетенція керівника (директора) державного підприємства?

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про застосування контрактної форми трудового договору з керівником підприємства, що є у державній власності» від 19.03.1993 р. // ЗП. — 1993. — № 6. — Ст. 121, найняття керівника державного підприємства, яке перебуває у державній власності, здійснюється міністерством, відомством або іншим органом, уповноваженим управляти цим підприємством, через підписання з ним контракту і призначення його на посаду.

Керівник (директор) державного підприємства самостійно (повсякденно) вирішує питання діяльності підприємства. Зокрема, до компетенції керівника (директора) державного підприємства належить:

- забезпечення економічного і соціального розвитку підприємства, його економічної самостійності та

не залежності через інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва і вдосконалення товарно-грошових, ринкових, договірно-господарських відносин;

- впровадження справжнього самоврядування, демократії та гласності;
- прийняття заходів по задоволенню матеріальних, соціально-побутових і культурних потреб працівників підприємства;
- представлення інтересів підприємства у зовнішніх відносинах;
- забезпечення правової охорони матеріальних і духовних інтересів працівників;
- призначення на посаду заступників керівника, керівників і спеціалістів підрозділів апарату управління і структурних підрозділів (виробництв, цехів, відділів, відділень, дільниць, ферм тощо), а також майстрів і старших майстрів;
- прийняття на роботу і звільнення з неї конкретних працівників;
- укладання угод з іншими суб'єктами господарювання і прийняття заходів по належному їх виконанню.

До його компетенції відносяться й інші правомочності, які детально визначаються в статуті, положеннях, інструкціях, крім тих, які є компетенцією інших органів управління підприємством.

Тема 13

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ

Який порядок створення кооперативу та його державної реєстрації?

Відповідно до розділу 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» кооператив створюється його засновниками на добровільних засадах. Засновники на установчих зборах приймають відповідний акт про заснування кооперативу. Таким актом може бути установчий договір або ж протокол установчих зборів громадян та їх рішення про створення кооперативу.

Акт установчих зборів є основним документом, який свідчить про волевиявлення засновників створити кооператив. У протоколі установчих зборів зазначаються час і місце їх проведення, кількість засновників, мета, принципи і предмет діяльності кооперативу, порядок створення і компетенція органів управління і т. ін. Рішенням установчих зборів затверджується статут кооперативу.

Статут кооперативу є основним правовим документом, який регламентує його діяльність. У ньому зазначаються такі реквізити: найменування кооперативу і місцезнаходження; предмет і цілі його діяльності; порядок вступу до кооперативу і виходу із нього; розміри і порядок внесення вступного внеску і паю, склад засновників кооперативу, права і обов'язки членів кооперативу; органи управління: порядок їх формування і компетенція; формування неподільного і інших фондів; форми трудової участі і оплати праці членів кооперативу; розподіл прибутків; умови реорганізації і ліквідації кооперативу; співвідношення між кооперативними виплатами і виплатами на паї.

В статут можуть бути включені й інші положення, пов'язані з особливостями його діяльності, які не протирічають законодавству.

Невеликий кооператив може бути утворений установчим договором. Кількість членів кооперативу повинна бути не менше трьох осіб.

Державна реєстрація кооперативу здійснюється у відповідності з Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» від 15.05.2003 р. // ВВРУ. — 2003. — № 31-32. — Ст. 263.

Відповідно зі статтею 24 цього Закону кооператив повинен здійснити для реєстрації такі дії:

1. Засновник (засновники) або уповноважена ними особа повинні особисто подати державному реєстратору (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації кооперативу;
- копію рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення кооперативу у випадках, передбачених законом;
- два примірники установчих документів;
- документ, що засвідчує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації кооперативу.

2. У разі, якщо проводилося резервування найменування кооперативу, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається чинна довідка з Єдиного державного реєстру про резервування його найменування.

3. У випадках, що передбачені законом, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається (надсилається) копія рішення органів Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України про надання дозволу на узгоджені дії або на концентрацію суб'єктів господарювання.

4. У разі державної реєстрації кооперативу, для якої законом встановлено вимоги щодо формування статутного фонду (статутного або складеного капіталу), крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається документ, що підтверджує внесення засновником (засновниками) вкладу (вкладів) до статутного фонду (статутного або складеного капіталу кооперативу в розмірі, який встановлено законом.

5. Державному реєстратору забороняється вимагати до даткові документи для проведення державної реєстрації окрім названих.

6. Якщо документи для проведення державної реєстрації подаються засновником або уповноваженою ним особою особисто, державному реєстратору додатково пред'являються паспорт та документ, що засвід-

чує його (її) повноваження.

7. Документи, які подані для проведення державної реєстрації кооперативу, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається рекомендованим листом) засновнику або уповноваженій ним особі з відміткою про дату надходження документів.

Дата надходження документів для проведення державної реєстрації кооперативу вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

8. Державний реєстратор має право залишити без розгляду документи, які подані для проведення державної реєстрації кооперативу якщо:

документи подані за неналежним місцем проведення державної реєстрації;

документи не відповідають вимогам, які встановлені частинами першою, другою, четвертою-сьомою статті 8 та частиною п'ятою статті 10 цього Закону; документи подані не в повному обсязі.

9. Про залишення документів, які подані для проведення державної реєстрації, без розгляду засновнику або уповноваженій ним особі не пізніше наступного робочого дня з дати їх надходження державним реєстратором видаються (надсилається рекомендованим листом з описом вкладення) відповідне повідомлення із «зазначенням підстав залишення документів без розгляду та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації, відповідно до опису.

Залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації без розгляду не перешкоджає засновнику або уповноваженій ним особі повторному зверненню до державного реєстратора в загальному порядку після усунення причин, що були підставою для залишення цих документів без розгляду.

При наявності всіх документів орган державної реєстрації протягом трьох робочих днів з дня надходження цих документів зобов'язаний внести дані реєстраційної картки до реєстру суб'єктів підприємницької діяльності та видати свідоцтво про державну реєстрацію встановленого зразка.

Свідоцтво про державну реєстрацію з проставленим ідентифікаційним кодом юридичної особи, який надається органу державної реєстрації органом державної статистики, та копія документа, що підтверджує взяття його на облік в органі державної податкової служби, є підставою для відкриття рахунків у будь-яких банках.

На які види підрозділяються сільськогосподарські кооперативи?

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» за цілями, завданнями і характером діяльності сільськогосподарські кооперативи поділяються на виробничі і обслуговуючі.

Сільськогосподарські виробничі кооперативи — це підприємства, які створюються фізичними і юридичними особами для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства, з обов'язковою трудовою участю його членів на принципах підприємництва з метою одержання прибутку.

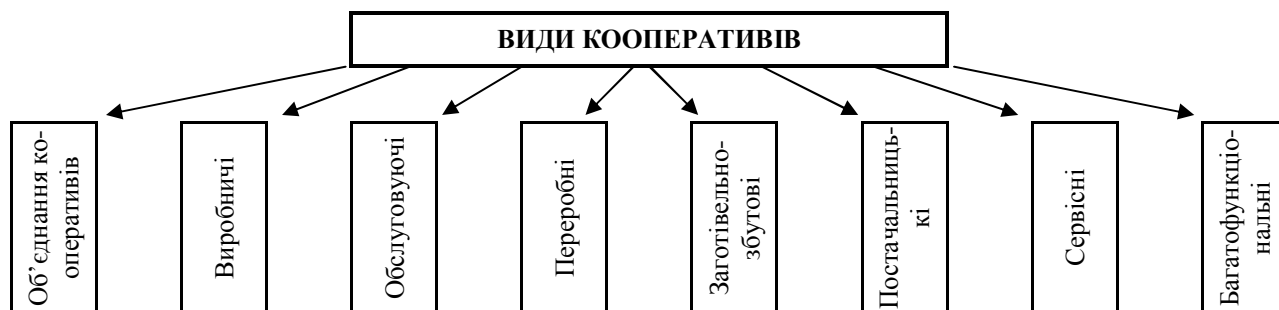
Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи — це підприємства, які створюються для здійснення обслуговування переважно членів кооперативу на засадах взаємодопомоги і економічного співробітництва. Їх призначення — надання комплексу послуг, пов'язаних з виробництвом, переробкою, збутом продукції рослинництва, тваринництва, лісоводства і рибальства. Вони не ставлять за мету одержання прибутку.

Обслуговуючі кооперативи підрозділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні і інші. До переробних відносяться кооперативи, які займаються переробкою сільськогосподарської сировини (виробництво макаронних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів із льону, конопель тощо).

Заготівельно-збутові здійснюють схов, допродажну обробку, продаж продукції, надають маркетингові послуги і т. ін.

Постачальницькі створюються з метою закупівлі і поставки засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки, виготовлення сировини і матеріалів і поставки їх сільськогосподарським товаровиробникам.

Сервісні кооперативи провадять технологічні, транспортні, меліоративні, ремонтні, будівельні роботи, здійснюють ветеринарне обслуговування тварин і племінну роботу, займаються телефонізацією, газифікацією, електрифікацією в сільській місцевості, надають медичинські, побутові, санаторно-курортні і інші послуги.

Мал. 30.

Багатофункціональні кооперативи створюються в результаті об'єднання декількох видів діяльності. Кооперативи на добровільних засадах можуть об'єднуватись і створювати об'єднання. (Мал. 30).

Який склад майнових фондів кооперативу та їх правовий режим?

Згідно з Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» майно кооперативу, як і інших підприємств, поділяється на основні фонди та оборотні кошти, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі кооперативу.

До основних фондів належить сукупність матеріально-речових цінностей, які на протязі певних строків багаторазово використовуються в виробничому і невиробничому процесі, зношуються і переносять свою вартість на продукт праці поступово.

До основних фондів відносять будови, споруди, машини та устаткування, продуктивну худобу, багаторічні насадження, витрати на поліпшення земель тощо.

До оборотних коштів належать предмети праці, які споживаються в виробничому циклі і повністю переносять свою вартість на продукт праці.

Основні фонди та оборотні кошти в залежності від призначення поділяються на майно виробничого чи невиробничого призначення.

Майно кооперативу, до якого входять основні фонди та оборотні кошти, становить статутний фонд кооперативу. Цей фонд може змінюватись в сторону збільшення чи зменшення.

Майно кооперативу згідно з його статутом поділяється на пайовий і неподільний фонди. Пайовий фонд формується за рахунок пайових внесків членів кооперативу. Пайові внески являють собою грошові кошти і матеріальні цінності у вартісному вираженні, які вносяться громадянами і юридичними особами для створення і діяльності кооперативів та їх об'єднань. Обов'язкові розміри паю встановлюються загальними зборами членів — засновників кооперативу, а в період його функціонування для вступників розмір паю встановлюється статутом кооперативу.

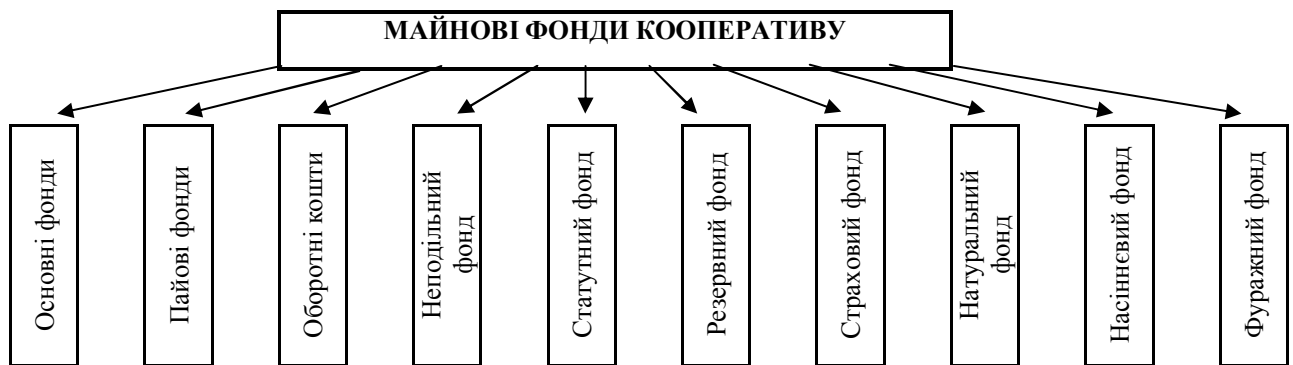
Член кооперативу має право на пай, а не на конкретне майно, тобто на частку в майні, як ідеальну. Право власності на майно належить кооперативу. В разі виходу з кооперативу пайовик має право вимагати, а кооператив зобов'язаний повернути йому суми пайового внеску та інших передбачених на розмір паю виплат.

Ці правила стосуються і земельного паю (ст. 22 Закону).

У відповідності із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» і статутом у кооперативі створюється неподільний фонд, до якого зараховується частина майна, яка не розподіляється між членами кооперативу.

Особливістю неподільного фонду кооперативу є й те, що навіть при ліквідації кооперативу цей фонд не розподіляється, а за рішенням зборів членів кооперативу направляється для здійснення основних цілей кооперативної системи (ст. 21 Закону).

Для відновлення зношених основних фондів, або ж для поповнення оборотних коштів в кооперативі створюються резервні фонди.

Мал. 31.

В кооперативі за рішенням уповноважених органів утворюються страхові фонди.

В сільськогосподарських кооперативах утворюються натуральні фонди — для оплати праці, а також насінневі, фуражні. (Мал. 31).

Який порядок реорганізації та ліквідації сільськогосподарських кооперативів?

Розділом 11 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (статті 37, 38) передбачений порядок реорганізації та ліквідації сільськогосподарських кооперативів та їх об'єднань.

Кооперативи (об'єднання) можуть реорганізовуватись в підприємства інших форм господарювання за рішенням загальних зборів (засновників) в порядку, визначеному статутом. Із моменту реорганізації кооператив припиняє свою діяльність.

У випадку реорганізації кооперативу (об'єднання) усі його права і обов'язки переходять до правонаступників — новостворених, в результаті реорганізації, суб'єктів господарювання.

Кооператив (об'єднання) може бути ліквідований:

- за рішенням загальних зборів членів кооперативу (кооператив);
- за рішенням зборів уповноважених представників кооперативів (об'єднання);
- за рішенням суду загальної юрисдикції чи господарського суду.

Для ліквідації кооперативу загальними зборами членів кооперативу призначається ліквідаційна комісія, а об'єднання — зборами уповноважених представників кооперативів. У випадках їх ліквідації за рішенням

суду загальної юрисдикції чи господарського суду — ліквідаційною комісією, призначеною цими органами.

Із дня призначення ліквідаційної комісії до неї переходять повноваження по управлінню кооперативом (об'єднанням). Ліквідаційна комісія в триденний строк з часу її призначення публікує інформацію про ліквідацію кооперативу (об'єднання) в одному з офіційних (загальнодержавному, регіональному) друкованих засобів масової інформації з зазначенням строку подачі кредитором заяв про свої претензії. Ліквідаційна комісія здійснює належну підготовку і організаційну роботу, складає ліквідаційний баланс і подає його органу, який прийняв рішення про ліквідацію кооперативу (об'єднання). Повнота і достовірність ліквідаційного балансу повинні бути підтверджені аудитором.

Розпорядження землею кооперативу, який ліквідується, здійснюється в порядку і на умовах, передбачених земельним законодавством.

Майно кооперативу, яке залишається після розрахунків з бюджетом, банками і іншими кредиторами, розподіляється між членами кооперативу пропорційно вартості їх паю.

Ліквідація вважається завершеною, а кооператив таким, що припинив свою діяльність, з моменту внесення органом державної реєстрації запису про його ліквідацію в державному реєстрі.

Тема 14

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Які основні риси і ознаки фермерського господарства?

Аналіз Закону України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. // ВВР.— 2003.— № 45. — Ст. 363 дозволяє сформулювати таке визначення поняття фермерського господарства.

Фермерське господарство — це самостійний господарюючий суб'єкт-підприємець, його складають подружжя, їх батьки, члени сім'ї та інші родичі, які об'єдналися для вироблення, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції і сировини на основі використання майна і земельних ділянок, які знаходяться у них на праві власності, оренди або на праві постійного користування.

Основними рисами і ознаками фермерського господарства є:

- а) добровільне об'єднання громадян;
- б) фермерське господарство, як правило, — це окрема сім'я, до складу якої входять подружжя, батьки, діти (ті, що досягли 14-річного віку) та інші родичі;
- в) воно утворюється для виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції і сировини;
- г) члени цього господарства беруть обов'язкову особисту участь в його діяльності;
- д) члени цього господарства мають рівні права на участь в управлінні, на оплату праці, тощо.

Який порядок створення фермерського господарства?

Право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку і виявив відповідне бажання, має документи, що підтверджують його здатність займатися сільським господарством. Фермерське господарство створюється на добровільних засадах.

Першочергове право на створення такого господарства належить громадянам, які проживають в сільській місцевості і мають досвід роботи в сільському господарстві або необхідну кваліфікацію в галузі тваринництва.

Обов'язковою умовою для особи, яка виявила бажання створити фермерське господарство, є необхідність пройти професійний відбір в конкурсній комісії, яка формується в районній чи міській державній адміністрації. До її складу включаються представники (фахівці) районної ради управління сільського господарства та відділу земельних ресурсів місцевої державної адміністрації, асоціації фермерів та ін.

Відповідно до ст. 8 Закону «Про фермерське господарство» фермерське господарство підлягає державній реєстрації в раді, яка передала земельну ділянку для його створення.

Для державної реєстрації фермерського господарства голова фермерського господарства або уповноважена ним особа особисто або поштою (рекомендованим листом) подає до органу державної реєстрації:

- а) засновницькі документи (установчий договір про створення фермерського господарства та Статут фермерського господарства);
- б) реєстраційну картку встановленого зразка, яка є заявою про державну реєстрацію фермерського господарства;
- в) копію документа, що засвідчує наявність у громадянина на праві власності чи оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення;
- г) документ, що посвідчує внесення плати за державну реєстрацію фермерського господарства.

Для реєстрації фермерського господарства забороняється вимагати інші документи або відомості, ніж передбачені законом.

Підписи громадян на установчих документах про створення фермерського господарства посвідчуються нотаріусом.

Державна реєстрація фермерського господарства проводиться за наявності всіх необхідних документів протягом не більше п'яти робочих днів.

Свідоцтво про державну реєстрацію фермерського господарства та копія документа, що підтверджує взяття його на облік у державному податковому органі, є підставою для відкриття рахунків у будь-яких банках України та інших держав за вибором суб'єкта підприємницької діяльності та видати свідоцтво про державну реєстрацію фермерського господарства.

Після державної реєстрації фермерське господарство одержує печатку із своїм найменуванням і адресою, відкриває поточні та вкладні (депозити) рахунки в установах банку і вступає у відносини з підприємствами, установами та організаціями, визнається органами державної влади та органами місцевого самоврядування як самостійний товаровиробник при плануванні економічного і соціального розвитку регіону.

За реєстрацію вноситься плата у відповідності з вимогами чинного законодавства.

Який правовий режим майна фермерського господарства?

Суб'єктом майнових відносин є фермерське господарство, як юридична особа.

Майнові правовідносини в фермерському господарстві регулюються Цивільним і Земельним кодексами України, Законом України «Про фермерське господарство», іншим чинним законодавством України.

Це рухоме і нерухоме майно, будинки, надвірні та господарські будівлі, продуктивна і робоча худоба, сільськогосподарська техніка і реманент, вироблена продукція, грошові кошти, акції, цінні папери, а також інше майно споживчого і виробничого призначення фермерського господарства на праві спільної сумісної власності, якщо інше не передбачено угодою між ними. Тобто члени фермерського господарства угодою можуть визначити дольову власність на все майно чи на якусь його частину (об'єкти).

Майнові спори між членами фермерського господарства, спори між спадкоємцями, а також між ними та іншими громадянами з питань подальшого ведення фермерського господарства вирішуються в судовому порядку.

Які особливості господарської діяльності фермерського господарства?

Як підприємець, фермерське господарство самостійно визначає цілі, завдання та напрями своєї діяльності по виробництву, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції. В той же час чинне законодавство передбачає, що основним видом діяльності фермерського господарства є виробництво, переробка і реалізація сільськогосподарської продукції. Це ніскільки не обмежує праводієздатність цього господарства як у виробництві, так і в реалізації виробленої продукції. Фермерське господарство на власний розсуд підбирає партнерів договірних відносин по реалізації продукції, в тому числі іноземних.

Нарівні з сільськогосподарським виробництвом фермерське господарство може займатись будь-якою іншою діяльністю при умові дотримання земельного законодавства, яким передбачено використання землі відповідно до її цільового призначення з виконанням заходів по підвищенню родючості землі, застосуванню природоохоронної технології виробництва тощо.

Фермерське господарство вільне і в виборі контрагентів, які здійснюють реалізацію сільськогосподарської техніки, мастильно-паливної продукції, міндобрив, гербіцидів і т. ін.

В разі потреби фермерське господарство, у відповідності з чинним законодавством, має право залучати до роботи в ньому інших громадян за трудовим договором (контрактом).

Доходи, одержані фермерським господарством, як результат господарської діяльності, використовуються членами господарства на власний розсуд.

Які умови та порядок припинення діяльності фермерського господарства?

Законом України «Про фермерське господарство» передбачені підстави для припинення діяльності фермерського господарства.

Відповідно до ст. 35 Закону діяльність фермерського господарства припиняється у разі:

- 1) реорганізації фермерського господарства;
- 2) ліквідації фермерського господарства;
- 3) визнання фермерського господарства неплатоспроможним (банкрутом);

4) якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства.

Порядок припинення діяльності фермерського господарства викладений у ст. 36 Закону згідно якої:

1. Рішення про припинення діяльності фермерського господарства приймається:

а) власником у разі реорганізації або ліквідації фермерського господарства — відповідно до закону та Статуту фермерського господарства;

б) у разі якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства у порядку, встановленому законом;

в) у разі банкрутства фермерського господарства — відповідно до закону.

Спори про припинення діяльності фермерського господарства вирішуються судом.

2. Кошти, одержані від продажу майна фермерського господарства, спрямовуються на задоволення вимог кредиторів у порядку, встановленому Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Майно, що залишається після задоволення вимог кредиторів, розподіляється між членами фермерського господарства відповідно до його Статуту.

Спори щодо розподілу майна фермерського господарства, яке припинило свою діяльність, вирішуються судом.

3. У разі припинення діяльності фермерського господарства до закінчення терміну надання господарству податкових пільг господарство сплачує бюджету за весь період його Діяльності суму податку, обчислену в розмірі, встановленому для фермерського господарства, крім випадків, передбачених частиною четвертою статті 35 Закону, та викупу земельної ділянки для суспільних потреб чи примусового відчуження її з мотивів

суспільної необхідності.

Тема 15

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ОСОБИСТОГО СЕЛЯНСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Як визначається поняття особистого селянського господарства? Які його ознаки?

Відповідно до Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. // ВВРУ. — 2003. — № 29. — Ст. 232 особисте селянське господарство — це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Отже, особисте селянське господарство громадян — це особлива форма господарсько-трудової діяльності сімейного об'єднання, заснованого на приватній власності на землю, рухоме і нерухоме майно з застосуванням особистої праці з метою виробництва сільськогосподарської продукції для задоволення своїх сімейних матеріальних і побутових потреб.

Особисте селянське господарство виступає в якості складової частини суспільного сільськогосподарського виробництва і є додатковим джерелом прибутків сім'ї.

Особисте селянське господарство слід відрізнити від підприємницької сільськогосподарської діяльності, яку здійснює фермерське господарство. Суб'єктами підприємницької діяльності, як фізичні особи, є громадяни, які не пов'язані трудовими і членськими відносинами з сільськогосподарськими підприємствами. Особистим селянським господарством займаються працівники сільського господарства, інші громадяни, які здійснюють господарсько-трудову діяльність в суспільному виробництві. Основний прибуток власники особистих селянських господарств одержують як працівники суспільного виробництва.

Особистим селянським господарством займаються робітники сільського господарства, інші громадяни, які проживають в селі і здійснюють господарсько-трудову діяльність в особистому селянському господарстві в вільний час від роботи в суспільному виробництві.

Особисте сільське господарство характеризується такими ознаками:

- а) вироблена учасниками цього господарства продукція використовується, насамперед, для власного споживання, тобто вона носить споживчий характер. Проте, лишки цієї продукції (продукти своєї праці) власники особистих селянських господарств мають право реалізувати заготівельним організаціям споживчої кооперації, на ринку та ін.
- б) це форма виробництва, яка ґрунтується на приватній власності на землю, на рухоме і нерухоме майно і на особистій праці;
- в) особисте селянське господарство доповнює суспільне виробництво, має підсобний характер, є додатковим (а не основним) джерелом прибутків.

Особисте селянське господарство громадян має чітко визначену земельну, майнову правосу́б'єктність, що визначає його особливість.

Який правовий режим майна особистого селянського господарства?

Особисте селянське господарство — це сімейно-трудове об'єднання, в основу відносин між його членами покладено право приватної власності, майнові відносини, що складаються в ньому між подружжям та іншими членами сім'ї, і регулюються ЦК України, Законом «Про власність», Сімейним кодексом України, Земельним кодексом України, шлюбним контрактом, укладеним подружжям, та іншим чинним законодавством. Відповідно до Сімейного кодексу України майно дружини і чоловіка належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено шлюбним контрактом. Це положення відображає і Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 1995 р. «Про захист права приватної власності» в зб. «Постанови Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах» за редакцією П.І. Шевчука. — К., 1995. — С. 438.

Право спільної сумісної власності розповсюджується і на відносини з приводу майна, яке придбане внаслідок суспільної праці членів сім'ї, а також майна, придбаного внаслідок спільної праці громадян, що об'єдналися для спільної діяльності, якщо це закріплено в угоді і не передбачене нею інше, а саме, право спільної часткової власності.

Чинне законодавство визначає коло об'єктів, що можуть бути у приватній власності громадян. Оскільки в основі особистого селянського господарства лежить приватна власність, то згідно зі ст. 13 Закону «Про власність» у його власності може бути таке майно: житлові будинки, квартири, господарські будівлі, дачі, садові будинки, предмети домашнього господарства, сільськогосподарська техніка і механізми, продуктивна і робоча худоба, земельні ділянки, насадження на них, вироблена продукція, транспортні засоби, грошові кошти, акції, інші цінні папери, а також інше майно.

Законом України «Про власність» (ст.13) скасовані обмеження на склад майна, його кількість, вартість, яке може бути у приватній власності громадян, а також правило, що майно, яке належить на праві приватної власності, носить тільки споживчий характер.

Отже, в сучасних умовах члени особистого селянського господарства можуть мати у власності будь яке майно, в будь якій кількості і використовувати його на свій розсуд, крім випадків, передбачених законом.

З урахуванням суб'єктного складу особистого селянського господарства, форми власності, на якій воно

базується, правосуб'єктності власників майна, характеру їх відносин в зв'язку із цим майном, можна зробити висновок, що майно господарства належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо угодою між усіма його членами чи контрактом між подружжям не передбачена спільна часткова власність.

Який правовий режим земельних ділянок, які надаються для ведення особистого селянського господарства?

Згідно зі статтею 4 Земельного кодексу України // ВВР.— 2002.— № 34.— Ст. 27, завданням земельного законодавства є регулювання земельних відносин з метою забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, раціонального використання та охорони земель. Відповідно до статей 22, 33, 78, 81 цього Кодексу громадянам України надаються із земель сільськогосподарського призначення земельні ділянки у приватну власність для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокошіння та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Виходячи із змісту вищевказаних статей Земельного кодексу, іноземні громадяни, особи без громадянства та біпатриди мають право отримати земельні ділянки для особистого селянського господарства тільки на умовах права користування (постійного чи строкового, в тому числі й на умовах оренди). За бажанням громадян їм додатково можуть надаватись земельні ділянки в оренду (ст. 93 зазначеного Кодексу). Оренда земельної ділянки може бути короткостроковою — не більше 5 років та довгостроковою — не більше 50 років.

Згідно ст. 89 цього Кодексу земельна ділянка може належати на праві спільної сумісної власності громадянам, зокрема подружжю. Як підкреслювалось вище, саме подружжя є суб'єктом складом особистого підсобного господарства, отже земельна ділянка в ньому належить на праві спільної сумісної власності.

Володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою спільної сумісної власності здійснюються за договором або законом. Співвласники земельної ділянки мають право на її поділ або на виділення з неї окремої частки.

Поділ земельної ділянки, яка є у спільній сумісній власності, з виділенням частки співвласника може бути здійснено за умови попереднього визначення розміру земельних часток, які є рівними, якщо інше не передбачено законом або не встановлено судом.

Право власності на земельну ділянку і право постійного користування земельною ділянкою посвідчується державними актами. Форми державних актів передбачені Положенням «Про форми державних актів на право власності на землю і право постійного користування землею», затвердженого Постановою Верховної Ради України від 13 березня 1992 р. // ВВР.— 1992.— № 25.— Ст. 356.

Тема 16

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Які основні напрями земельної реформи у сільському господарстві?

Земельна реформа в Україні є різновидом реформування економічних, соціальних та інших правовідносин. Як випливає з Постанови Верховної Ради України «Про земельну реформу» від 18.12.1990 р. // ВВР.— № 17.— Ст. 10, земельна реформа передбачає перерозділ земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність і в користування юридичним особам з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання та охорони земель. В цьому плані земельна реформа розглядається як складова частина економічної реформи у зв'язку з переходом економіки України до ринкових відносин.

В умовах реформування економічних відносин в АПК, переходу до ринкових відносин земельна реформа у сільському господарстві повинна розвиватись у таких напрямках:

— перебудова земельних відносин на основі формування приватної власності на землю і різноманітності форм власності на землю;

— формування ринку землі;

— можливість реально здійснювати різноманітні правочини з землею.

Як визначити поняття та склад земель сільськогосподарського призначення ?

Сільськогосподарські підприємці за характером своєї діяльності значною мірою пов'язані з землею і іншими природними ресурсами, без яких сільськогосподарське виробництво неможливе.

Згідно зі статтею 22 Земельного кодексу України землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції» здійснення сільськогосподарської науково-дослідницької та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури.

Земельним кодексом визначені порядок використання земель сільськогосподарського призначення, порядок передачі їх у власність, користування та оренди, особливості їх правового режиму, порядок використання, права і обов'язки землекористувачів та землевласників по раціональному використанню, відтворенню і охороні цих земель, підстави припинення приватної власності, користування землями сільськогосподарського призначення та форми охорони прав землевласників, користувачів від їх порушення.

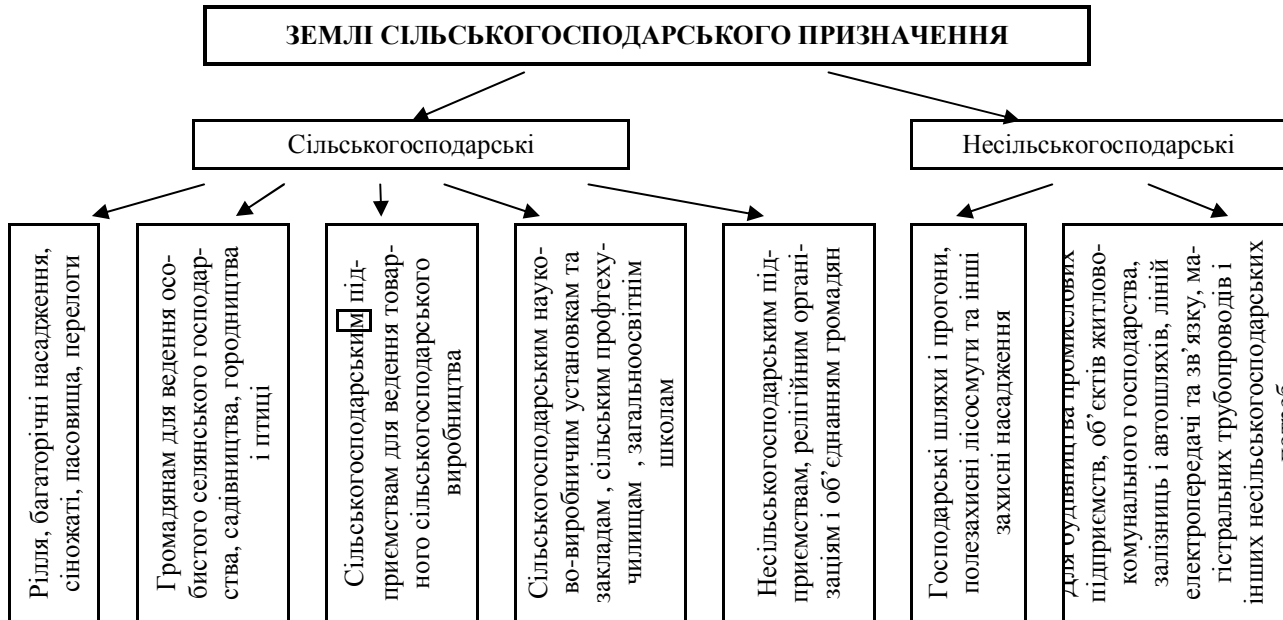
До земель сільськогосподарського призначення належать:

а) сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті та перелоги);

б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші зелені насадження, крім тих, що віднесені до земель лісового фонду, землі під господарськими будівлями й

дворами, землі тимчасової консервації тощо). Землі, придатні для потреб сільського господарства, повинні надаватися, насамперед, для сільськогосподарського використання. Визначення земель, придатних для потреб сільськогосподарського господарства, проводиться на підставі даних державного земельного кадастру.

Для будівництва промислових підприємств, об'єктів житлового комунального господарства, залізниць і автомобільних шляхів, ліній електропередачі та зв'язку, магістральних трубопроводів, а також для інших потреб, не пов'язаних з веденням сільськогосподарського виробництва, надаються переважно несільськогосподарські угіддя або сільськогосподарські угіддя низької якості. Лінії електропередачі і зв'язку та іншої комунікації проводяться головним чином вздовж шляхів, трас тощо.

Мал. 32.

Розміри і порядок плати за використання земель сільськогосподарського та іншого призначення, форми використання рентних платежів, контроль та види відповідальності за порушення порядку обчислення і справляння земельного податку передбачені Законом України «Про плату за землю» // ВВР.— 1992.— № 38.— Ст. 560 (в редакції 1996 р.). (Мал. 32).

Який суб'єктний склад правовідносин по володінню, користуванню та розпорядженню земельними ділянками сільськогосподарського призначення?

Особливе місце серед аграрних правовідносин належить земельним, по володінню, користуванню і розпорядженню землею — головним засобом сільськогосподарського виробництва. Без землі нема і не може бути сільськогосподарського виробництва, саме земельні відносини визначають специфіку виробництва продукції і правового статусу сільськогосподарських товаровиробників. Сільськогосподарська діяльність здійснюється в різних формах господарювання, заснованих на різних формах власності: приватній, комунальній та державній.

Землі сільськогосподарського призначення для здійснення сільськогосподарської діяльності надаються таким суб'єктам сільськогосподарського виробництва: фізичним особам (громадянам); фермерським господарствам; приватним аграрним підприємствам кооперативного типу (сільськогосподарські кооперативи, їх об'єднання і т. ін.); приватним аграрним підприємствам корпоративного типу (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та іншим господарським підприємствам); державним сільськогосподарським підприємствам, а також підприємствам, діяльність яких заснована на змішаній формі власності. Це впливає з розділу III Земельного кодексу України, за яким земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності.

В залежності від організаційно-правової форми, правосуб'єктності та форми власності, на якій базуються сільськогосподарські товаровиробники, земельні ділянки із земель сільськогосподарського призначення одним із них виділяються на праві власності, іншим — на праві довгострокового користування, а третім — на оренду.

Землі сільськогосподарського призначення передаються у власність та надаються у користування:

— громадянам — для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокошення та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва (ст. 33 Земельного кодексу);

— сільськогосподарським підприємствам — для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Згідно зі ст. 28 Земельного кодексу сільськогосподарським підприємствам, установам та організаціям, крім державних і комунальних, землі сільськогосподарського призначення можуть належати на праві власності.

Громадяни можуть орендувати земельні ділянки для сінокошення і випасання худоби (ст. 34 Земельного

кодексу), для ведення індивідуального або колективного садівництва вони мають право набувати безоплатно у власність або на умовах оренди (ст. 35 Земельного кодексу).

Із земель державної або комунальної власності земельні ділянки можуть надаватись в оренду громадянам або їх об'єднанням для городництва (ст. 36 Земельного кодексу). Приватні несільськогосподарські підприємства, установи та організації можуть набувати у власність або оренду землі сільськогосподарського призначення для ведення особистого господарства. Отже, вони також є суб'єктами правовідносин по володінню, користуванню та розпорядженню земельними ділянками сільськогосподарського призначення.

Таким суб'єктам земельних правовідносин, як державні і комунальні сільськогосподарські підприємства, установи і організації земельні ділянки сільськогосподарського призначення надаються із земель державної і комунальної власності у постійне користування для науково-дослідних, навчальних цілей та ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Вони можуть також орендувати земельні ділянки, що перебувають у власності громадян та юридичних осіб.

Землі сільськогосподарського призначення не можуть передаватись у власність іноземним громадянам, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам. Ці суб'єкти можуть набувати права власності тільки на земельні ділянки несільськогосподарського призначення.

На умовах оренди іноземні громадяни та особи без громадянства можуть мати земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства; для ведення індивідуального або колективного садівництва.

Несільськогосподарським підприємствам, установам та організаціям і об'єднанням громадян, які також є суб'єктами цих правовідносин, земельні ділянки сільськогосподарського призначення надаються у власність та користування для ведення підсобного сільського господарства.

Які підстави виникнення та припинення прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення сільськогосподарських підприємств?

Чинне законодавство передбачає, як уже зазначалось, підстави, на яких може базуватись використання земель сільськогосподарського призначення сільськогосподарськими товаровиробниками: власність, користування, оренда.

Право власності на землю передбачається Конституцією України, Земельним кодексом України, а також іншими законами, що видаються відповідно до них.

Конституція України встановлює (ст. 13, 14), що право власності на землю гарантується і що це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

В ст. 41 Основного закону зазначено, що громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права, «державної» і «комунальної власності». Отже в Конституції знайшов закріплення новий вид власності — комунальна.

Таким чином, земля в Україні за Конституцією і Земельним кодексом України може перебувати у приватній, комунальній та державній власності.

До недавнього часу одним-єдиним суб'єктом права власності на землю була держава. Норми Конституції та Земельний кодекс України свідчать про те, що будь-яка власність, яка не є державною чи комунальною, відноситься до приватної власності, незалежно від того, хто є суб'єктом цієї власності (громадяни чи юридичні особи).

Державні сільськогосподарські підприємства не можуть мати землю на праві власності, оскільки у них земля може бути тільки державною.

Інші, тобто недержавні сільськогосподарські підприємства, можуть набувати на землі сільськогосподарського призначення право власності чи правомочності користування.

Власність і користування та оренда є тими правовими титулами, на яких базується право володіння і користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення.

Юридичні особи (засновані громадянами України або юридичними особами України) можуть набувати у власність земельні ділянки на підставі:

- а) придбання за договором купівлі-продажу, дарування, міни, інших цивільно-правових угод;
- б) внесення земельних ділянок її засновниками до статутного фонду;
- в) прийняття спадщини;
- г) інших підстав, передбачених законом.

Землі сільськогосподарського призначення, отримані в спадщину іноземними юридичними особами, підлягають відчуженню протягом одного року.

Як припиняється право сільськогосподарських підприємств по володінню, користуванню і розпорядженню земельними ділянками сільськогосподарського призначення?

Підставами припинення права власності на земельну ділянку є:

- а) добровільна відмова власника від права на земельну ділянку;
- б) смерть власника земельної ділянки за відсутності спадкоємця;
- в) звернення стягнення на земельну ділянку на вимогу кредитора;
- г) відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб;
- д) конфіскація за рішенням суду;

е) невідчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства у встановлений строк у випадках, визначених Земельним кодексом. Законодавець передбачає підстави для примусового припинення прав на земельну ділянку у судовому порядку (ст. 143 Земельного кодексу). Таке припинення здійснюється у разі:

- а) використання земельної ділянки не за цільовим призначенням;
- б) неусунення порушень законодавства (забруднення земель радіоактивними і хімічними речовинами, відходами, стічними водами, бактеріально-паразитичними і карантинно-шкідливими організмами, засмічення земель заборонами рослинами тощо);
- в) викупу (вилученню) земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб;
- г) примусового звернення стягнення на земельну ділянку за зобов'язаннями власника цієї земельної ділянки та ін.

Стаття 141 Земельного кодексу України передбачає підстави припинення користування земельною ділянкою, якими, зокрема, є:

- а) добровільна відмова від права користування земельною ділянкою;
- б) вилучення земельної ділянки у випадках, передбачених Земельним кодексом;
- в) припинення діяльності державних чи комунальних підприємств, установ та організацій;
- г) використання земельної ділянки способами, які суперечать екологічним вимогам;
- д) використання земельної ділянки не за цільовим призначенням;
- є) систематична несплата земельного податку або орендної плати.

Главою 22, статтями 142, 144, 145, 146, 147 Земельного кодексу передбачені і конкретизовані й інші підстави припинення права власності та користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення.

Який порядок приватизації земельних ділянок сільськогосподарського призначення?

Відповідно до Постанови Верховної Ради України від 18 грудня 1990 р. «Про земельну реформу» (із змінами і доповненнями) земельна реформа передбачає перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну і колективну власність. Згідно з цією Постановою всі землі країни, включаючи й землі сільськогосподарського призначення, були оголошені об'єктами земельної реформи. Нею був введений інститут селянського (фермерського) господарства та інші правові новели. Прийняттям Закону України «Про форми власності на землю» // ВВР.— 1992.— № 18.— Ст. 226, Указу Президента України від 10.11.1994 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва»// Збірник Указів Президента України.— 1994.— № 4 та інших нормативних актів, основний акцент земельної реформи був перенесений з передачі землі у колективну власність КСП¹ на приватизацію сільськогосподарських угідь, переданих у колективну власність з подальшим реформуванням земельних відносин в Україні.

В реформуванні земельних відносин приватизація земель посідає провідне місце.

Приватизація — це сукупність послідовних і взаємопов'язаних дій, спрямованих на виникнення права приватної власності на землю шляхом перерозподілу земельного фонду. Приватизація передбачає безоплатну передачу земель у приватну власність. Передача земель проводиться тільки одноразово для кожного виду землекористування з відповідними записами у документі, що посвідчує громадянство особи і т. ін.

Згідно зі ст. 118 Земельного кодексу України громадянин, зацікавлений у приватизації земельної ділянки, яка перебуває у його користуванні, подає заяву до відповідної сільської, селищної, міської ради за місцезнаходженням земельної ділянки. Рішення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо приватизації земельних ділянок приймається у місячний строк на підставі технічних матеріалів та документів, що підтверджують розмір земельної ділянки.

Громадяни — працівники державних та комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, а також пенсіонери з їх числа, зацікавлені в одержанні безоплатно у власність земельних ділянок, які перебувають у постійному користуванні цих підприємств, звертаються з клопотанням про приватизацію цих земель відповідно до сільської, селищної ради або районної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації.

Відповідний орган місцевого самоврядування або орган виконавчої влади в місячний термін розглядає клопотання і надає дозвіл підприємствам, установам та організаціям на розробку проекту приватизації земель.

Передача земельних ділянок у власність громадян — працівникам державних та комунальних сільськогосподарських підприємств, установ і організацій, а також пенсіонерам з їх числа проводиться після затвердження проекту приватизації земель у порядку, встановленому Земельним кодексом.

Громадяни, зацікавлені в одержанні безоплатно у власність земельної ділянки із земель державної або комунальної власності для ведення фермерського господарства, ведення особистого селянського господарства, ведення садівництва, будівництва і обслуговування жилого будинку, господарських споруд і будівель (присадибна ділянка), індивідуального дачного будівництва, будівництва індивідуальних гаражів у межах норм безоплатної приватизації, подають заяву до відповідної районної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації або сільської, селищної міської ради за місцезнаходженням земельної ділянки. У заяві зазначаються бажані розміри та мета її використання.

Відповідна місцева державна адміністрація або сільська, селищна, міська рада розглядає заяву, а при передачі земельної ділянки фермерському господарству — також висновки конкурсної комісії в разі згоди на передачу земельної ділянки у власність, надає дозволу на розробку проекту її відведення.

Які права та обов'язки власників та користувачів земельних ділянок сільськогосподарського призначення?

В умовах свободи господарської діяльності на перше місце поставлене право самостійно господарювати на землі. Це означає, що ніхто не вправі втручатись в господарську діяльність власника чи землекористувача, якщо він не порушує чинне земельне законодавство.

Власникам і землекористувачам (ст.ст. 90, 92 Земельного кодексу) дозволяється використовувати у встановленому порядку для потреб господарства наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини: торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі, прісні підземні води. Необхідно підкреслити, що закон обмежує їх використання тільки потребами господарства. Промислове використання потребує відповідних дозволів.

Власнику і землекористувачу надається право споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі й споруди, закріплюється право власності на посіви й насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену сільськогосподарську продукцію.

Власники й землекористувачі мають право на відшкодування збитків, заподіяних при вилученні земельних ділянок із мотивів суспільної чи державної необхідності. При цьому, згідно зі ст. 147 ЗК України, власник, у якого була примусово відчужена земельна ділянка, після припинення дії обставин, у зв'язку з якими було примусове відчуження, має право вимагати повернення цієї земельної ділянки.

У разі неможливості повернення примусово відчуженої земельної ділянки власнику за його бажанням надається інша земельна ділянка.

Відповідно до ст. 90 ЗК України власнику належить право продавати або іншим шляхом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину.

Земельним кодексом (ст.ст. 91, 96) передбачені обов'язки власників та землекористувачів земельних ділянок. Вони зобов'язані: забезпечувати використання земельних ділянок за цільовим призначенням; додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля; своєчасно сплачувати земельний податок, а землекористувачі — і орендну плату, якщо вони орендують земельну ділянку; не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів; підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; своєчасно надавати відповідним органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом; зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем; дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон.

Окрім права власності, оренди та інших майнових прав ЗК України, глава 16, передбачає і таку новелу законодавства як сервітут.

Право земельного сервітуту — це право власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками).

Земельні сервітути можуть бути постійними і строковими. Встановлення земельного сервітуту не веде до позбавлення власника земельної ділянки, щодо якої встановлений земельний сервітут, прав володіння, користування та розпорядження нею.

Власники або землекористувачі земельних ділянок, відповідно до ст. 99 ЗК України, можуть вимагати встановлення таких земельних сервітутів:

- а) право проходу та проїзду на велосипеді;
- б) право проїзду на транспортному засобі по наявному шляху;
- в) право прокладання та експлуатації лінії електропередачі, зв'язку, трубопроводів, інших лінійних комунікацій;
- г) право прокласти на свою земельну ділянку водопровід із чужої природної водойми або через чужу земельну ділянку;
- д) право відводу води із своєї земельної ділянки на сусідню або через сусідню земельну ділянку і т. ін.

Земельний сервітут встановлюється за домовленістю між власниками сусідніх земельних ділянок на підставі договору або за рішенням суду.

Стаття 102 ЗК України передбачає порядок припинення дії сервітуту.

Які правові засади та порядок паювання землі?

Основними нормативними актами, що регулюють паювання землі, є: Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» // ВВР.— 1992.— № 20.— Ст. 272, Укази Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10.11.1994 р. // ЗП.— 1994.— № 4 та «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» від 08.08.1995 р. // Урядовий кур'єр від 12.08.95 р., в яких визначений механізм паювання сільськогосподарських земель та права власників земельних часток (паїв).

З метою реалізації положень зазначеного Закону та Указів Президента України Кабінет Міністрів України 12.10.1995 р. прийняв Постанову «Про затвердження форми сертифіката на право на земельну частку (пай) та зразка Книги реєстрації сертифікатів на право на земельну частку (пай)» // ЗП України. —1996.— № 2.— Ст. 63. Після прийняття цієї Постанови було розпочато видачу власникам земельних часток (паїв) державних документів єдиного зразка, сертифікатів на право на земельну частку (пай). Паювання земель почало здійснюватись відповідно до Методичних рекомендацій щодо паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям, затверджених наказом Держкомзему України від 20.02.1996 р. (за погодженням з Мінсільгоспродом України та Українською академією аграрних наук) // Земельні відносини в Україні. Законодавчі акти і нормативні документи.— К., 1998.— Ст. 676-680.

Аграрні перетворення в Україні, які тісно пов'язані з ринковою трансформацією економіки в цілому ще раз засвідчили про те, що колективна форма власності і засновані на ній організаційно-правові форми аграрних формувань є нежиттєздатними, що, в свою чергу, викликало необхідність прискорення процесу перетворення колективної власності на приватну. Правовою основою проведення таких перетворень став Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 03.12.1999 р. // Голос України.— 1999.— 7 грудня.

Названі вище Укази передбачили процедуру паювання земель.

Після реформування КСП особам, які мають право на земельну частку (пай), видаються державні акти на право приватної власності на землю.

На підставі Державного акта на право колективної власності і списку членів даного сільськогосподарського підприємства, організації, включаючи пенсіонерів, які є його членами, провадиться паювання земель. Відповідно з цією процедурою:

— утворюється (вищим органом самоуправління) спеціальна комісія з числа членів даного підприємства для оцінки земель;

— проводиться розрахунок розміру земельної ділянки (паю) в умовних кадастрових гектарах;

— списки осіб, які мають право на земельну ділянку, та розрахунок розміру цих ділянок передаються на розгляд районної державної адміністрації;

— районна державна адміністрація по кожному сільськогосподарському підприємству, після розгляду поданих документів, приймає рішення.

Виникнення права приватної власності на земельну ділянку і отримання її в натурі потребує виконання конкретною особою таких дій:

— подачі заяви суб'єктами права на земельний пай;

— прийняття рішення і відведення земельної ділянки на місцевості;

— виготовлення і видачі Державного акта на право приватної власності на відведену земельну ділянку;

— реєстрації даного акта;

— обов'язкового повернення сертифіката на земельну частку (пай) органам місцевої державної адміністрації, що видала його у процесі паювання.

Що слід розуміти під фіксованим податком?

Враховуючи велику податкову заборгованість товаровиробників усіх організаційно-правових форм господарювання перед державою і неспроможність їх скасувати, а також значну кількість різноманітних видів податків та інших сільськогосподарських платежів (зборів) Верховна Рада України 17.12.1998 р. прийняла Закон «Про фіксований сільськогосподарський податок» // ВВР.— 1999.— №№ 5-6.— Ст. 39.

Цим законом визначені механізми справляння фіксованого податку як в грошовій, так і в натуральній формі, принцип визначення суми податку залежно від кількості і якості земель сільськогосподарського призначення. Платниками цього податку є лише виробники товарної, сільськогосподарської продукції. Стаття 1 Закону визначає, що фіксований — це такий податок, який не змінюється протягом визначеного ним строку і справляється з одиниці земельної площі.

З прийняттям цього Закону сільськогосподарські товаровиробники мають можливість в разі відсутності грошей сплачувати податок у вигляді поставок сільськогосподарської продукції.

Цим законом визначено, що платниками фіксованого сільськогосподарського податку є сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм і форм власності, які займаються виробництвом, переробкою і збутом сільськогосподарської продукції. Якщо у звітному періоді валовий дохід від реалізації сільськогосподарської продукції становить менше 50%, підприємство сплачує податок у наступному звітному періоді на загальних підставах.

Платниками фіксованого сільськогосподарського податку є також власники земельних ділянок, землекористувачі, які виробляють товарну продукцію, в тому числі й орендарі, крім власників та землекористувачів земельних ділянок, переданих для ведення особистого селянського господарства, будівництва та обслуговування жилого будинку, садівництва і т. ін.

Тема 17

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА ДЕРЖАВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Який правовий режим майна державних сільськогосподарських підприємств?

Під правовим режимом майна розуміють установлений правовими засобами порядок і умови придбання (присвоєння) майна, здійснення сільськогосподарськими товаровиробниками права володіння, користування та розпорядження ним, реалізації функцій управління майном, а також права його охорона.

Державне сільськогосподарське підприємство є суб'єктом майнових прав у цілому як юридична особа. Воно виступає як суб'єкт господарювання, створений власником. Державне сільськогосподарське підприємство, маючи в своєму володінні, користуванні та розпорядженні державне майно, повинно використовувати його виключно на цілі, передбачені статутом підприємства і, в першу чергу, на виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції.

Можна виділити такі елементи правового режиму:

— сукупність правових норм, що регулюють відносини власності, визначають форму власності, види майна, суб'єктів права власності, правомочності власника або органу, уповноваженого власником;

— правомочності державних організацій у здійсненні права повного господарського відання чи права

оперативного управління;

— встановлені правовими засобами порядок та умови розподілу майна за фондами, використання його в процесі виробничо-господарської діяльності, отримання від нього корисних результатів;

— встановлені правовими засобами майнові взаємовідносини сільськогосподарського державного підприємства, як юридичної особи і держави, інших юридичних осіб.

Майно сільськогосподарського державного підприємства є неподільним і не може бути розподілене, розпайоване між його працівниками, оскільки воно належить державі. Таким чином, правовий режим майна державного сільськогосподарського підприємства — це встановлені нормативними, нормативно-локальними актами правила, можливі межі його володіння щодо майна, яке за ним закріплене.

Які джерела формування майна державного сільськогосподарського підприємства?

Джерела формування майна державного сільськогосподарського підприємства визначає законодавство. Відповідно до Цивільного та Господарського кодексів України воно може формуватись за рахунок:

— доходів, одержаних від реалізації виготовленої продукції, а також від інших видів господарської діяльності;

— доходів від цінних паперів;

— капітальних вкладень і дотацій з бюджетів;

— надходжень від роздержавлення і приватизації;

— безоплатних чи благодійних внесків, пожертвувань організацій, підприємств і громадян;

— інших джерел, не заборонених законодавчими актами України.

Яка сутність, особливості й відмінності права власності, господарського відання та оперативного управління?

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про власність» та ст. 78 ЗК України власник земельної ділянки, як основного засобу виробництва, на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається нею. Він може її використовувати для здійснення господарської діяльності, передавати у володіння та користування безоплатно чи за плату. Тобто власник має право діяти щодо свого майна будь-яким чином, що не суперечить закону.

Законодавство (ст. 41 Конституції України; ст. 4 Закону «Про власність» та ст. 103 ЗК України) містить лише таке застереження: власник земельної ділянки повинен обирати такі способи її використання, які відповідають цільовому призначенню, при яких власникам сусідніх ділянок завдається найменше незручностей (затіннення, задимлення і т. ін.).

За такими ж правилами власник використовує й інше, рухоме та нерухоме, майно, яке належить йому на праві власності.

Майно, яке є державною власністю і передане в користування радгоспу чи іншому державному сільськогосподарському підприємству, належить йому на праві господарського відання. Право господарського відання можна охарактеризувати таким чином:

— воно містить повноваження такі ж самі як і власник;

— обсяг цих повноважень вужчий, ніж правомочності власника, вони встановлені законом і волею самого власника, який у відповідних випадках може звужити або ж розширити об'єм вказаних повноважень;

— держава, як власник переданого у володіння, користування та розпорядження майна і особливого об'єкта права власності — землі, не має права втручатися в оперативно-господарську діяльність суб'єкта права повного господарського відання.

Право оперативного управління, як і право господарського відання, мають державні юридичні особи — організації, установи, заклади.

Відмінності права оперативного управління від права господарського відання можна простежити, аналізуючи суб'єктний склад цих відносин.

Суб'єктами права оперативного управління є казенні підприємства та державні установи, що знаходяться на Державному бюджеті, тобто такі, що фінансуються за його рахунок. Це, як правило, селекційні та різного роду науково-дослідницькі установи та навчальні заклади по підготовці спеціалістів сільськогосподарства. Здійснюючи право оперативного управління, суб'єкти цих правовідносин володіють і користуються майном, розпоряджатись же майном, що належить до основних фондів, вони мають право лише з дозволу органу, уповноваженого управляти відповідним державним майном.

В законі «Про власність» правомочності суб'єктів права оперативного управління, на відміну від суб'єктів права господарського відання, не оговорені, проте правники роблять висновок, що вони також мають право володіти, користуватися і розпоряджатись майном, але тільки за призначенням і цілями фінансування. В законодавстві — Господарському кодексі України (ст. 77) зазначено, що особливості розпорядження іншим майном (крім основних фондів) казенного підприємства визначається в його статуті.

Отже, найбільш обмежені правомочності суб'єктів права оперативного управління в розпорядженні майном, що належить до основних фондів, такі, що у них немає права ні продавати, ні обмінювати, ні здійснювати інші дії щодо нього без згоди власника — держави в особі уповноважених нею органів.

Який правовий режим основних, оборотних та інших фондів державних аграрних підприємств?

За цільовим призначенням і правовим режимом майно, що використовується в процесі господарської діяльності в виробничій і невиробничій сфері будь-якого підприємства, незалежно від форми власності, поділяється на основні, оборотні та інші фонди.

Для правового режиму майнових фондів державного сільськогосподарського підприємства вирішальне

значення має те, що вони формуються за рахунок державної власності.

Закріплені за державним сільськогосподарським підприємством на праві повного господарського відання, основні та оборотні фонди утворюють його статутний фонд, розмір якого відображається на самостійному балансі.

Залежно від цільового призначення майна розрізняють основні виробничі фонди і фонди невиробничого (соціального призначення). Основні фонди (засоби) державного сільськогосподарського підприємства визначаються згідно з Національними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, затвердженими Міністерством фінансів України.

Основні невиробничі фонди державного сільськогосподарського підприємства — це засоби праці, тобто товарно-матеріальні цінності, що використовуються в процесі праці протягом кількох виробничих циклів і зберігають при цьому натуральну форму. Вони поступово, частинами переносять свою вартість на вироблену продукцію.

До основних фондів відносяться капітальні вкладення на поліпшення земель (меліоративні, іригаційні, осушувальні і інші роботи), а також багаторічні насадження, орендовані будівлі, споруди, обладнання та інші об'єкти, які відносяться до нерухомого майна.

Основні невиробничі фонди — це житлові будинки, що належать підприємствам, санаторії, пансіонати, лікувальні заклади та інші об'єкти соціально-культурного призначення.

До оборотних виробничих фондів державного сільськогосподарського підприємства належать предмети праці, які повністю споживаються в кожному виробничому циклі, змінюючи чи втрачаючи при цьому натурально-речову форму, і повністю переносять свою вартість на вироблену продукцію.

До оборотних фондів належать: знаряддя лову риби, незалежно від їхньої вартості й терміну використання; бензомоторні пилки, тимчасові будівлі у лісі терміном експлуатації до двох років; тара для зберігання товарно-матеріальних цінностей на складах; молодняк тварин і тварини на відгодівлі, птиця, кролі, хутрові звірі тощо.

Слід сказати, що в умовах переходу до ринку різниця в правовому режимі окремих видів майна, що належить підприємству, стає менш виразною, ніж це було раніше. Основні виробничі фонди вже не є тим недоторканим об'єктом, відносно якого державне сільськогосподарське підприємство не мало правомочностей розпорядження, за винятком реалізації непотрібного для підприємства майна.

Згідно з чинним законодавством, зокрема Господарським кодексом України, державне сільськогосподарське підприємство, якщо інше не передбачено законодавством, має право продавати і передавати іншим підприємствам, організаціям, установам, обмінювати, здавати в оренду, надавати безоплатно в тимчасове користування або давати в борг будівлі, споруди, обладнання, транспортні засоби, інвентар, сировину та інші матеріальні цінності, що йому належать, а також списувати їх з балансу.

Значне місце в складі майна державного сільськогосподарського підприємства займають різного роду натуральні фонди: насіннєві, фуражні, а також страхові.

Державне сільськогосподарське підприємство, якщо це передбачено статутом, створює з прибутку резервний фонд для покриття непередбачених втрат і збитків.

Для спорудження пансіонатів, фізкультурно-оздоровчих закладів, відтворення розширеного виробництва, розвитку науки і техніки, тощо, державне сільськогосподарське підприємство створює фонд накопичення.

Тема 18

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

& Як організаційно і юридично забезпечується раціональне використання земель сільськогосподарського призначення?

Організаційно-правове забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення — це комплекс загальнообов'язкових правових засобів, спрямованих на здійснення суб'єктами земельних правовідносин заходів по забезпеченню цільового, економічного, екологічно безпечного використання земель, відтворення і підвищення їх родючості.

Земельне законодавство, зокрема Земельний кодекс України, питанню раціонального використання земель та інших природних ресурсів в аграрному виробництві приділяє особливу увагу. На власників, землекористувачів і орендарів покладається обов'язок здійснювати раціональну організацію території, відновлення і підвищення родючості землі, а також інших корисних її властивостей, проводити заходи по захисту земель від водної і вітрової ерозії, від будь-яких забруднень, підтоплення, заболочень і т. ін.

Юридичні засоби правового забезпечення раціонального, ошадливого та екологічно безпечного використання земель і природних ресурсів визначає чинне законодавство.

Правові засоби забезпечення ефективного землекористування суб'єктами земельних відносин в АПК, крім Земельного кодексу, передбачаються Законами України: «Про фермерське господарство», «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. // ВВР.— 1991.— № 41.— Ст. 456.

Відповідно до цих законів сільськогосподарське підприємство, незалежно від організаційно-правової форми і форми власності, на яких вони базуються, зобов'язані своєчасно здійснювати природоохоронні заходи, використовувати земельні ділянки за цільовим призначенням, вживати заходів, спрямованих на зниження і компенсацію негативного впливу їх виробництва на природне середовище і здоров'я людей, тощо.

Кодекс «Про надра» // ВВР.— 1994.— № 36.— Ст. 341 передбачає право сільськогосподарських підприємств, установ, організацій, інших юридичних осіб і громадян, які проживають в сільських поселеннях, використовувати надра в межах наданих їм земельних ділянок, добувати корисні копалини місцевого значення і торф, прісні підземні води, а також відповідальність за порушення режиму використання корисних копалин.

Чільне місце у системі засобів організаційно-правового забезпечення раціонального використання земель належить законодавству про радіаційну безпеку. Так, Закон «Про правовий режим території, яка зазнала радіаційного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 р. // ВВР.— 1991.— № 16.— Ст. 168 визначає категорії зон радіаційного забруднення, радіаційно небезпечних земель, положення про виключення таких земель із сільськогосподарського обороту.

Не менш важливе значення для забезпечення раціонального і безпечного використання земель сільськогосподарського призначення має спеціальне законодавство. Закони України «Про пестициди і агрохімікати» від 02.03.1995 р. // ВВР.— 1995.— № 14.— Ст. 91 та «Про карантин рослин» від 30.06.1993 р. // ВВР.— 1993.— № 34.— Ст. 352 регламентують порядок, допустимі норми та інші параметри можливостей застосування пестицидів та агрохімікатів, а також обов'язки суб'єктів цих правовідносин, які вони повинні здійснювати в процесі внесення агрохімікатів в землю, порядок та умови запровадження карантинного режиму з обмеженням використання природних ресурсів у випадках розповсюдження шкідників, збудників хвороб рослин та інших карантинних об'єктів.

Складовою організаційно-правового механізму забезпечення ефективного природокористування у сільському господарстві є управління — діяльність уповноважених органів по забезпеченню додержання всіма сільськогосподарськими суб'єктами земельних відносин в АПК вимог чинного законодавства по раціональному використанню земель, а також відновлення порушених прав та законних інтересів власників і користувачів земель.

Хто і в якому порядку здійснює контроль за раціональним використанням та охороною земель?

Відповідно до глави 32 Земельного кодексу України контроль за раціональним використанням та охороною земель — це забезпечення додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами земельного законодавства України.

Державний контроль за використанням та охороною земель здійснюється уповноваженими органами виконавчої влади по земельних ресурсах, а за додержанням вимог законодавства про охорону земель — спеціально уповноваженими органами з питань екології та природних ресурсів.

Порядок здійснення державного контролю за використанням та охороною земель встановлюється законом. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.91 р. // ВВР.— 1991.— № 41.— Ст. 456 містить широкі вимоги, в тому числі і по контролю за додержанням законодавства по раціональному використанню земель сільськогосподарського призначення. Вищевказаний закон передбачає також різноманітні види відповідальності за порушення правил раціонального використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення.

Сільськими, селищними, міськими, районними та обласними радами здійснюється контроль за використанням та охороною земель. Вони контролюють діяльність усіх підприємств, організацій, установ і інших юридичних осіб, громадян агропромислового комплексу за цільовим і ефективним використанням ними земель, а також інших природних ресурсів.

Значна і корисна робота в цьому напрямку проводиться і громадськими інспекторами, які призначаються відповідними органами місцевого самоврядування і діють на підставі положення, затвердженого центральним органом виконавчої влади по земельних ресурсах.

Яку роль в забезпеченні раціонального використання земель сільськогосподарського призначення відіграє моніторинг земель?

Відповідно до ст. 191 ЗК України моніторинг — це система спостереження за станом земель, з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів.

У системі моніторингу земель проводяться збирання, оброблення, передавання, збереження та аналіз інформації про стан земель, прогнозування їх змін і розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень щодо запобігання негативним змінам стану земель та дотримання вимог екологічної безпеки.

Моніторинг земель є складовою частиною державної системи моніторингу довкілля. Залежно від цілей, спостережень і охоплення територій моніторинг земель може бути національним, регіональним і локальним.

Ведення моніторингу земель здійснюється уповноваженими органами виконавчої влади з питань земельних ресурсів, екології та природних ресурсів. Порядок проведення моніторингу земель встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Згідно ст. 192 ЗК основними завданнями моніторингу земель є прогноз еколого-економічних наслідків деградації земельних ділянок з метою запобігання або усунення дії негативних процесів.

Тема 19

ЗАХИСТ ПРАВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Які гарантії прав та інтересів суб'єктів АПК?

Чинним законодавством досить детально передбачені державні гарантії прав і інтересів сільськогосподарських підприємств. Зокрема, державою гарантується право займатись підприємницькою діяльністю: при-

дбавати необхідне для цієї діяльності майно; вільний вибір сфери і напрямів своєї діяльності, в межах встановлених законодавством; розпорядження майном, виробленою продукцією і прибутком; право на захист від монопольної діяльності окремих підприємств і об'єднань; самостійно визначати структуру сільськогосподарських підприємств тощо.

Держава, незалежно від організаційно-правової форми підприємства та форми власності, на якій вона базується, створює рівні умови доступу до ринкових відносин та її системи, до матеріальних, фінансових, природних ресурсів і т. ін. Держава гарантує безперешкодне здійснення аграрними товаровиробниками банківських операцій по розпорядженню власними коштами та фінансово кредитних відносин, а також право вільного розпорядження валютними коштами.

Законодавство України містить гарантії щодо недопущення вилучення без судового рішення майна сільськогосподарських підприємств державними виконавчими службами, податковими та іншими органами. У випадках незгоди з такими діями державних органів, яким це право надано чинним законодавством, підприємства мають право оскаржити такі рішення та дії в суді. Причому, відповідно до чинного законодавства, збитки, заподіяні підприємству неправомірними діями інших осіб, в тому числі і не-одержані доходи, підприємства мають право в судовому порядку стягнути з винних в судовому порядку.

Втручання в підприємницьку діяльність товаровиробників, яку вони здійснюють у відповідності з чинним законодавством, не допускається. Таким чином, права та інтереси сільськогосподарських товаровиробників законодавством України гарантовані. Ці гарантії зводяться до чіткого юридичного закріплення їх різносторонніх прав та інтересів в цілях забезпечення оптимальної господарської, соціальної і іншої діяльності.

Який судовий захист прав та інтересів сільськогосподарських товаровиробників ?

В системі юридичних засобів захисту прав і законних інтересів сільськогосподарських підприємств, незалежно від форми власності, на якій вони базуються, та організаційно-правових форм, важливу роль відіграє діяльність судів та господарських судів. Це пояснюється, зокрема, тим, що в умовах ринкової економіки сфера судового захисту прав та законних інтересів сільськогосподарських товаровиробників значно розширилась.

Так, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів. У випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право звертатись також державні та інші органи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності. Угода про відмову від права на звернення до господарського суду є недійсною.

Який порядок досудового врегулювання спорів, що виникають з договірних відносин?

Сторони застосовують заходи досудового врегулювання господарського спору у випадках, передбачених Господарським процесуальним кодексом України // ВВР.— 1992.— № 6.— Ст. 56, а також за домовленістю між собою, якщо це обумовлено договором.

Спори, що виникають з договорів перевезення, надання послуг зв'язку та договору, заснованому на державному замовленні, можуть бути передані на вирішення господарського суду за умови додержання сторонами порядку досудового врегулювання. Стаття 5 ГПК України містить перелік відносин, на які порядок досудового врегулювання спорів не розповсюджується.

Сільськогосподарські підприємства та організації, що порушили майнові права і законні інтереси інших підприємств, зобов'язані поновити їх, не чекаючи одержання претензії. Сільськогосподарські підприємства, чий права і законні інтереси порушено, з метою безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав та інтересів звертаються до нього з письмовою претензією. У претензії зазначаються: повне найменування і поштові реквізити заявника претензії та підприємства, якому претензія подається, обставини, на підставі яких подано претензію, та відповідні докази, сума претензії та її розрахунок; перелік документів, що додаються до претензії (ст. 6 ГПК України).

Претензія підлягає розгляду в місячний строк, який обчислюється з дня одержання претензії. В тих випадках, коли обов'язковими для обох сторін правилами або договором передбачено право перепроверки забракованої продукції підприємством-виготовлювачем, претензії, пов'язані з якістю та комплексністю продукції, розглядаються протягом двох місяців. Якщо до претензії не додано всі документи, необхідні для її розгляду, вони витребуються у заявника із зазначенням строку їх подання, який не може бути менше п'яти днів, не враховуючи часу поштового пробігу.

Про результати розгляду претензії заявник повідомляється у письмовій формі. У відповіді на претензію зазначаються: повне найменування і поштові реквізити підприємства, що дає відповідь, та підприємства якому надсилається відповідь; дата і номер відповіді; дата і номер претензії, на яку дається відповідь; коли претензію визнано повністю чи частково — визнана сума і т. ін. (Ст. 8 ГПК України).

Якщо у відповіді про визнання не повідомляється про перерахування визнаної суми, заявник претензії по закінченні 20 днів після одержання відповіді має право надіслати до банку розпорядження про списання у безспірному порядку визнаної боржником суми.

В разі порушення строків розгляду претензії, встановлених ГПК України, чи залишення її без відповіді господарський суд при вирішенні спору має право стягнути в доход державного бюджету з підприємства, що припустилося такого порушення, штраф у розмірі 2% від суми претензії, але не менш як 5 розмірів

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і не більш як 100 розмірів неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вищий господарський суд України своїм Інформаційним листом від 30.08.2002 р. № 01-8/978 вказав, що Конституційний Суд України прийняв рішення від 09.07.2002 р. № 15-рп/2002 зі справи № 1-2/2002 за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів).

Відповідно до пункту 1 резолютивної частини цього рішення положення частини другої статті 124 Конституції України 254к/96-вр) щодо поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, в аспекті конституційного звернення необхідно розуміти так, що право особи (громадянина країни, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення: до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням об'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист.

До внесення відповідних змін до Господарського процесуального кодексу України та інших актів законодавства господарським судам слід виходити з того, що правові норми, якими встановлено порядок досудового врегулювання спорів, а також наслідки недотримання вимог зазначених норм не можуть застосовуватися у вирішенні господарських спорів.

Тема 20

ОСНОВНІ РИСИ АГРАРНОГО ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Яка структура аграрного права зарубіжних країн?

Як самостійна галузь права, науки і навчальної дисципліни, аграрне право існує в багатьох зарубіжних країнах.

Аграрне право зарубіжних країн розподіляється на публічне і приватне. До приватного відносяться норми права, які визначають право приватної власності на землю й інші засоби виробництва, правовий статус сільськогосподарських підприємств — фізичних і юридичних осіб, правові відносини сільськогосподарських підприємств з іншими структурами.

Форми публічного аграрного права регулюють суспільні (публічні) відносини по державному впливу на відносини, які складаються в агропромисловому комплексі, по його фінансуванню і кредитуванню із коштів державного бюджету, державній участі в розвитку інфраструктури АПК, державній організації науково-дослідних робіт, пов'язаних з проблемами розвитку аграрного сектора економіки і т. ін.

Які особливості систематизації та кодифікації аграрного законодавства в США, Англії, Франції та інших країнах?

Питання систематизації та кодифікації аграрного законодавства в зарубіжних країнах вирішується неоднаково.

В Німеччині, Італії, Великобританії, Японії, Австрії інститут аграрного права — це сукупність окремих інститутів Цивільного, трудового, адміністративного, торгового, судового права або зовсім нові інститути, що регулюють новітні організаційні відносини у сільському господарстві.

Аграрне законодавство у Франції подано сільськогосподарським кодексом, який устанавлює правовий режим земель (консолідація, меліорація земельних ділянок), водних джерел, регулює відносини у сільськогосподарському виробництві, мисливстві і рибальстві, регламентує функціонування об'єднань у сільському господарстві, а також правовий режим сільськогосподарського кредитування, сільськогосподарської оренди, праці та соціального забезпечення, професійної підготовки, організацію та діяльність державних служб.

Аграрні кодекси діють у Мексиці, Уругваї, Аргентині та деяких інших країнах. Там, де сільськогосподарське законодавство не кодифіковано, існують досить розвинуті форми інкорпорації цієї галузі законодавства (як у США та Італії). Закони США регламентують питання сільськогосподарської власності, оренди землі, правового режиму використання державних земель, лісів, вод, кредитування, виробництва і збуту сільськогосподарської продукції (у тому числі й експорту), договірних відносин фермерів, розвитку сільськогосподарської інфраструктури тощо.

У Великобританії частіше використовується термін «сільськогосподарське право», і регламентує воно головним чином землеволодіння та землекористування. Єдина сільськогосподарська політика країн Європейського Союзу приділяє підвищену увагу до захисту навколишнього середовища, використанню сільськогосподарських земель, а також впровадженню ефективного контролю за виробленою продукцією (особливо — молочних продуктів). До сфери сільськогосподарського права цієї країни також належать питання квот на вироблення сільськогосподарської продукції, планування використання земель та їх охорони. Центральне місце посідають проблеми сільськогосподарського володіння землею, сільськогосподарського призначення, що знайшли відображення в Акті про сільськогосподарське землеволодіння 1986 р. зі змінами, внесеними у 1990 р. Крім того, діють Акт про сільськогосподарський маркетинг та Акт про сільськогосподарську ренту.

Слід також зазначити, що англо-американське аграрне право включає велику кількість судових прецедентів.

Для аграрного законодавства країн Центральної і Східної Європи, а також СНД характерні істотні зміни, зумовлені політико-економічними перетвореннями, наслідком чого стало прийняття спеціальних норма-

тивних актів щодо стратегії проведення аграрної реформи, вдосконалення форм власності, порядку та способів приватизації, регулювання земельних відносин, нових форм підприємництва в сільському господарстві тощо.